

**T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI**

**1980 – 2012 DÖNEMİNDE BÜTÇE
AÇIKLARININ ENFLASYON ÜZERİNE ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET SUAT KEŞKÜŞ

ŞANLIURFA - 2014

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

1980 – 2012 DÖNEMİNDE BÜTÇE
AÇIKLARININ ENFLASYON ÜZERİNE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET SUAT KEŞKÜŞ

Danışman:
Doç. Dr. Esra SİVEREKLİ

ŞANLIURFA - 2014

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitümüz Maliye Anabilim Dalı 115218007 numaralı Mehmet Suat KEŞKÖŞ 'ün hazırladığı "1980 - 2012 Döneminde Bütçe Açıklarının Enflasyon üzerine Etkisi" konulu tezli yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 21/10/ 2014 tarihinde, saat 11'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

21/10/ 2014

(Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Doç. Dr. Esra SİVEREKLİ

Üye

Prof.Dr. Nazım Kadri EKİNCİ

Üye

Yrd. Doç.Dr. Hasan TÜRKAL

Bu tezin Maliye Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylıyorum.

01.10.2014
Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntılar, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Maliye Anabilim Dalına bağlı Maliye Bilim Dalı 115218007 no'lu **Yüksek Lisans** öğrencisiyim. Hazırlamış olduğum "1980 - 2012 Döneminde Bütçe Açıklarının Enflasyon üzerine Etkisi" konulu tezdeki bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntıların bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin bu tezde yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, bu tezimin ve diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

(21/10/2014)

Mehmet Suat KEŞKÖŞ

İLETİŞİM ADRESİ _____ :

İl Telekom Müdürlüğü

Haliliye/ŞANLIURFA

Tlf. Kod. (0505) 5169341

E-mail: mehmetsuat.keskus@turktelekom.com.tr

suat_keskus@hotmail.com

ÖNSÖZ

Sosyal refah devletinin en önemli görevi toplumsal ihtiyaçların en etkin şekilde karşılanmasını sağlayarak, bireylerin sosyal devletin olanaklarından eşit faydalanması için etken rol oynamaktır. Devletin yüklendiği bu görevleri ve sorumlulukları sonucunda harcamalarında artış yaşanmaktadır. Fakat buna bağlı olarak gelirleri artmamaktadır. Dolayısıyla harcamalarla gelir arasında bir dengesizlik doğarak kamu açıkları ortaya çıkmaktadır

Türkiye’de kamu kesimi açıkları büyük boyutlara ulaşmış ve süreklilik arz etmektedir. Kamu kesimi açıklarının büyümesi ve bunların borçlanma ile finansmanı, borçların sürekli olarak artması sonucunu doğurmuştur. Borç faiz ödemeleri bütçe açıklarının artmasına neden olmuştur. Kamu açıklarının kapatılması için özellikle iç borçlanma yoluna gidilmesi, iç borç faiz ödemelerinin bütçe üzerinde baskı yapmasına yol açmakta ve bütçenin açık vermesine neden olmaktadır. Kamu açıklarına paralel olarak enflasyonda meydana gelen artış gelir dağılımını bozmakta, faiz oranlarında meydana gelen artış yatırımları azaltmakta, yatırımlardaki azalma vergi gelirlerini azaltarak kamu gelirlerinin azalmasına ve işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Bütün bunların sonucunda toplumda sosyal patlamalar ortaya çıkmaktadır.

Bu tez çalışmasında bütçe açığı, enflasyon kavramlarını ve bu kavramlar üzerine oluşan iktisadi görüşler ile birlikte yapılan bazı ampirik çalışmalara ait bulgularla bilgi sunmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 1980 – 2012 yılları arasında Türkiye’de bütçe açığı ve enflasyon ilişkisi irdelenmiştir. Yapılan irdeleme sonucunda bütçe açıklarının uzun dönemde enflasyon ile ilişkisi, bu ilişkinin ekonomi üzerindeki etkisine değinilmiştir.

Ekim 2014

Mehmet Suat KEŞKÜŞ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
KISALTMALAR.....	VI
SİMGELER.....	VII
TABLO LİSTESİ.....	VIII
GRAFİK LİSTESİ	IX
ÖZET.....	X
ABSTRACT.....	XI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM BÜTÇE AÇIĞI, ENFLASYON VE TEMEL KAVRAMLAR

1.1. Bütçe Açığı ve Kavramsal Çerçeve.....	4
1.1.1. Bütçe Açığı Kavramları.....	5
1.1.1.1. Geleneksel Bütçe Açığı.....	5
1.1.1.2 Kamu Kesimi Açığı.....	7
1.1.1.3. Genel Devlet Açığı.....	7
1.1.1.4. Merkezi Yönetim Bütçe Açığı.....	7
1.1.1.5. Birincil Açık.....	9
1.1.1.6. İşlemsel Açık	10
1.1.1.7. Yarı Mali Açık.....	10
1.1.1.8. Nakit –Tahakkuk Açığı	11
1.1.1.9. Nominal – Reel Bütçe Açığı	12
1.1.2. Özel Amaçlı Bütçe Açığı Ölçüm Yöntemleri	12
1.1.2.1. Cari Açık - Sermaye Açığı.....	12
1.1.2.2. Yurtiçi Açık – Yurtdışı Açık	13

1.1.2.3. Yapısal Açık – Konjonktürel Açık	13
1.1.2.4. Finanse Edilebilir (Sürdürülebilir) Bütçe Açığı	14
1.1.2.5. Optimal Bütçe Açığı.....	14
1.1.2.6. İhtiyati Bütçe Açığı	14
1.2. Enflasyon Kavramı ve Çeşitleri	15
1.2.1. Enflasyonun Çeşitleri	17
1.2.1.1. Kaynaklarına Göre Çeşitleri.....	17
1.2.1.1.1. Talep Enflasyonu	17
1.2.1.1.2. Maliyet Enflasyonu	18
1.2.1.1.3. Yapısal Enflasyon.....	18
1.2.1.2. Hızlarına Göre Enflasyon Çeşitleri	19
1.2.1.2.1. Düşük Enflasyon	19
1.2.1.2.2. Yüksek Enflasyon	19
1.2.1.2.3. Hiperenflasyon	20
1.3. Enflasyonu Düşürmeye Yönelik İstikrar Politikaları.....	20
1.3.1. Ortodoks İstikrar Politikaları.....	21
1.3.2. Heterodoks İstikrar Politikaları.....	22
1.3.3. IMF Tipi Yapısal İstikrar Politikalar	24
1.3.3.1. Kur Politikası.....	25
1.3.3.2. Maliye Politikası.....	25
1.3.3.3. Para Politikası.....	25
1.3.3.4. Ticaret Politikası.....	26
1.3.4. İstikrar Politikalarında Nominal Çapa Uygulaması.....	27
1.3.4.1. Kura Dayalı İstikrar Politikaları.....	27
1.3.4.2. Paraya Dayalı İstikrar Politikaları.....	27
1.3.4.3. Fiyat ve Ücretlere Dayalı İstikrar Politikaları.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE AÇIKLARININ NEDENLERİ, FINANSMANI, MAKROEKONOMİK ETKİLERİ VE ENFLASYONLA İLİSKİSİ

2.1. Bütçe Açıklarının Nedenleri.....	29
2.1.1. Yapısal ve Kurumsal Nedenler.....	30
2.1.2. Askeri Nedenler	32

2.1.3. Siyasal Nedenler.....	33
2.1.4. Ekonomik ve Mali Nedenler.....	36
2.1.5. Sosyal Nedenler	37
2.1.6. Dış Nedenler	37
2.1.7. Politik-İktisadi Nedenler	38
2.2. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları.....	38
2.2.1. Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açıkları	38
2.2.1.1. Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açıklarının Önemi ve Temel Nedenleri.....	39
2.2.1.2. Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açıklarının Gelişimi	41
2.2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları	42
2.2.2.1. Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıklarının Ekonomik Alanda Önemi.....	43
2.2.2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıklarının Kontrol Edilememesinin Nedenleri.....	45
2.3. Bütçe Açıklarının Finansmanı, Makroekonomik Etkileri ve Enflasyonla İlişkisi.....	48
2.3.1. Bütçe Açıklarının Monetizasyonla Finansmanı ve Enflasyon.....	48
2.3.2. Bütçe Açıklarının İç Borçlanma ile Finansmanı ve Enflasyon.....	53
2.3.3. Bütçe Açıklarının Dış Borçlanma ile Finansmanı ve Enflasyon.....	57
2.4. Bütçe Politikasının Genel Etkileri ve Enflasyonla İlişkisi	59
2.4.1. Kaynak Dağılımına Etkileri	59
2.4.1.1. Vergiler	60
2.4.1.2. Transfer Ödemeleri	61
2.4.2. Üretim Üzerinde Oluşan Etkileri	62
2.4.3. Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri	64
2.4.4. Çalışma Arzusu Üzerindeki Etkileri	65
2.4.5. Talep ve Fiyatlar Düzeyine Etkileri	67
2.5. Bütçe Açıkları ve Enflasyonun Etkilerine İlişkin İktisadi Görüşler.....	69
2.5.1. Klasik Yaklaşım.....	69
2.5.2. Neo-Klasik Yaklaşım.....	71
2.5.3. Keynesyen yaklaşım.....	73
2.5.4. Parasalcı Yaklaşım.....	76
2.5.5 Kamu Tercih Teorileri Ve Anayasal İktisat Yaklaşımı.....	77
2.5.6. Arz Yönlü İktisat Yaklaşımı.....	79

2.5.7. Küreselleşme Süreci ve Yeni Ekonomik Düzendeki Bütçe Açıkları ve Enflasyon.....	79
2.6. Bütçe Açığı ve Enflasyon Arasındaki İlişki ve Literatür Özeti.....	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE BÜTÇE AÇIĞI, ENFLASYON İLİŞKİSİ

3.1. Türkiye’de Merkezi Yönetim Bütçe Açıkları ve Bu Açıkların Gelişimi.....	95
3.1.1. 1980 Öncesi Dönemde Bütçe Açıkları ve Bu Açıkların Gelişimi.....	97
3.1.2. 1980 – 2003 Arası Dönemde Bütçe Açıkları ve Bu Açıkların Gelişimi...98	
3.1.3. 2003 Sonrası Dönemde Bütçe Açıkları ve Bu Açıkların Gelişimi.....	104
3.2. Türkiye’de Bütçe Açıklarının Finansman Yöntemleri.....	108
3.2.1. Parasal Finansman.....	108
3.2.2. İç Borçlanma.....	111
3.2.3. Dış Borçlanma.....	114
3.3. Türkiye’de Enflasyonun Gelişimi.....	117
3.3.1. 1980 Öncesi Dönemde Enflasyon.....	118
3.3.2. 1980-1989 Arası Dönemde Enflasyon.....	119
3.3.3. 1990-1993 Arası Dönemde Enflasyon.....	121
3.3.4. 1994-1999 Arası Dönemde Enflasyon.....	123
3.3.5. 2000 -2007 Arası Dönemde Enflasyon.....	124
3.3.6. 2008 -2012 Arası Dönemde Enflasyon.....	127
3.4. Bütçe Açığı ve Enflasyon.....	130
SONUÇ	137
KAYNAKLAR	141
EKLER	151

KISALTMALAR

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
FED	:	Federal Reserve Bank (Amerika Birleşik Devletleri Merkez Bankası)
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	:	International Money Found (Uluslar arası Para Fonu)
KKBG	:	Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KİT	:	Kamu İktisadi Teşekkülleri
OPEC	:	Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı)
OECD	:	Organization for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
RBÜTÇE	:	Reel Bütçe
SGP	:	Satın alma Gücü Paritesi
TÜFE	:	Tüketici Fiyat Endeksi
TCMB	:	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

SİMGELER

G	:	Kamu Harcamaları, Yatırımları
I	:	Özel Yatırımlar
İ	:	Nominal Faiz Oranı
İ*	:	Reel Faiz Oranı
M	:	Parasal Taban
P	:	Fiyatlar Genel Düzeyi
Pe	:	Beklenen Enflasyon Oranı
S	:	Senyoraj
T	:	Kamu Gelirleri
T	:	Vergi Oranı
Y*	:	Tam istihdam seviyesindeki Gayri Safi Milli Hasıla

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 Konsolide Bütçe Açığı.....	8
Tablo 2 Merkezi Yönetim Bütçe Sınıflandırması.....	9
Tablo 3 Klasik Bütçe ve Yeni Bütçe Perspektifi... ..	82
Tablo 4 1980 – 1989 Dönemi Konsolide Bütçe Açıkları ve GSMH’ ye Oranları.	99
Tablo 5 1990 – 2002 Dönemi Konsolide Bütçe Açıkları ve GSMH’ ye Oranları...	104
Tablo 6 Türkiye’nin 2003 – 2012 Yılları Arası Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi..	105
Tablo 7 Türkiye’nin 1980 -1989 Dönemi Bütçe’nin Finansmanında kullanılan Parasal Finansman Miktarı... ..	109
Tablo 8 Türkiye’nin 1990 -1996 Dönemi Bütçe’nin Finansmanında kullanılan Parasal Finansman Miktarı... ..	110
Tablo 9 Türkiye’nin 1980 -1989 Dönemi Bütçe’nin Finansmanında kullanılan İç Borçlanma Miktarı.....	111
Tablo 10 Türkiye’nin 1990 -2002 Dönemi Bütçe’nin Finansmanında kullanılan İç Borçlanma Miktarı.. ..	112
Tablo 11 Türkiye’nin 2003 -2012 Dönemi Bütçe’nin Finansmanında kullanılan İç Borçlanma Miktarı	113
Tablo 12 Türkiye’nin 1980 -1989 Dönemi Bütçe’nin Finansmanında kullanılan Dış Borçlanma Miktarı	114
Tablo 13 Türkiye’nin 1990 -2002 Dönemi Bütçe’nin Finansmanında kullanılan Dış Borçlanma Miktarı	115
Tablo 14 Türkiye’nin 2003 -2012 Dönemi Bütçe’nin Finansmanında kullanılan Dış Borçlanma Miktarı	116
Tablo 15 Türkiye’de 1980-1989 Arası Dönemde Enflasyon Oranları.....	119
Tablo 16 Türkiye’de 1990-1993 Arası Dönemde Enflasyon Oranları.....	121
Tablo 17 Türkiye’de 1994-1999 Arası Dönemde Enflasyon Oranları.....	122
Tablo 18 Türkiye’de 2000-2007 Arası Dönemde Enflasyon Oranları.....	125
Tablo 19 Türkiye’de 2008-2012 Arası Dönemde Enflasyon Oranları.....	128
Tablo 20 Türkiye’de 1980-2012 Arası Ortalama Enflasyon ve Bütçe Dengesi/GSMH Oranları.....	134

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1 1980 – 1989 Dönemi Konsolide Bütçe Açıkları ve GSMH' ye Oranları.	100
Grafik 2 1990 – 2002 Dönemi Konsolide Bütçe Açıkları ve GSMH' ye Oranları..	104
Grafik 3 Türkiye'nin 2003 – 2012 Yılları Arası Bütçe Dengesi/ GSMH'ye oranı	108
Grafik 4 Türkiye'de 1980-1989 Arası Dönemde Enflasyon Oranları.....	119
Grafik 5 Türkiye'de 1990-1993 Arası Dönemde Enflasyon Oranları.....	121
Grafik 6 Türkiye'de 1994-1999 Arası Dönemde Enflasyon Oranları.....	122
Grafik 7 Türkiye'de 2000-2007 Arası Dönemde Enflasyon Oranları.....	125
Grafik 8 Türkiye'de 2008-2012 Arası Dönemde Enflasyon Oranları.....	128
Grafik 9 Türkiye'de 1980-2012 Arası Ortalama Enflasyon ve Bütçe Dengesi/GSYİH Oranları.....	135

ÖZET

1980-2012 DÖNEMİNDE BÜTÇE AÇIKLARININ ENFLASYON ÜZERİNDE ETKİSİ

Bu çalışmada bütçe açıklarının enflasyon üzerindeki etkileri irdelenerek yapılan ampirik çalışmalara yer verilmiştir. Bu çalışmanın amacı, bütçe açıklarının enflasyon üzerinde oluşturduğu etki ve bu etkinin makro ekonomik sonuçlarının tespit edilmesidir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, bütçe açığı, enflasyon ve benzeri temel kavramlar açıklanmıştır. İkinci bölümde, bütçe açıklarının nedenlerine, finansmanına, makro ekonomik etkilerine ve enflasyon ile ilişkisine yer verilmiştir. Çalışmanın son bölümünde Türkiye’de bütçe açığı ve enflasyon ilişkisi incelenerek genel değerlendirmeler yapılmıştır.

Bu çalışma ile bütçe açıklarının finansmanı sonucunda para arzında genişleme meydana geldiği tespit edilmiştir. Bu durumun, uzun dönemde enflasyonist etki oluşturabilmesi ihtimaline karşın, bütçe açıklarının azaltılması önerilmiştir.

Anahtar sözcükler: Bütçe Açığı, Enflasyon, İktisadi Görüşler, Ampirik Çalışmalar.

ABSTRACT

THE IMPACT OF BUDGET DEFICIT ON INFLATION IN THE PERIOD 1980-2012

The study examines the impact of budget deficits on inflation in the light of empirical works. The research aims to find out the effects of fiscal deficits on inflation and its macro-economic results.

The work comprises three chapters. The first part deals with the terms such as budget deficit, inflation etc. The second is attributed to the reasons lying behind the fiscal deficits, its financing, macro-economic effects and its relation with inflation. The last examines the budget deficit and inflation in Turkish fiscal system with a general outlook.

The study has revealed that the financing of the fiscal deficits caused to the increase of monetary supply. The research has suggested that the budget deficits be reduced as the increase of the money flowing in the economy may lead to the inflationist effects in the long term.

Key Words: Budget Deficit, Inflation, Economic Views, Empirical Works.

GİRİŞ

Kamu harcamalarının hızlı bir şekilde artması, iktisadi anlamda olumlu ve olumsuz birçok faktörün ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Kamu harcamalarının ekonomik büyüme ve toplumsal refah artışı gibi olumlu sonuçları yanında, devletin büyümesi ve hantallaşması, siyasal istikrarsızlıklar, kaynakların verimsiz kullanımı ve bütçe açıkları gibi olumsuz sonuçları da ortaya çıkabilmektedir. Diğer yandan, enflasyon ekonominin istikrarını bozan bir unsur olarak, zamanla kamu harcamalarını da etkilemektedir.

Bütçe açığı ile enflasyon arasındaki ilişki, gerek teoride, gerekse uygulamada üzerinde önemle durulan ve güncelliğini koruyan bir sorundur. Belirli bir dönem aralığında bütçe gelirleri ile giderleri arasında giderler lehine oluşan fark olarak tanımlanan bütçe açıkları ile fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artış olarak tanımlanan enflasyon oranı birbirini etkileyen unsurlar olarak ekonomide kendisini göstermektedir. Enflasyon, bütçe açıklarına sebep olurken bütçe açıkları da enflasyonu olumsuz yönde etkilemektedir. Enflasyonist ortamda vergi gelirlerinin reel değeri azalarak bütçe açıklarını arttırmaktadır. Artan bütçe açıklarının finansmanında merkez bankalarının emisyon yoluyla para arzını artırması da enflasyon oranının artmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla her iki değişken karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde enflasyon nedeniyle vergi gelirlerinin reel değerinin düşmesi kamu gelirleri ile kamu giderleri arasındaki farka eşit olan bütçe açığının artmasına neden olmaktadır. Bu şekilde Enflasyon ile bütçe açıkları arasındaki ilişki pozitif olmaktadır. Enflasyon, vergi gelirlerinin reel değerini düşürürken aynı zamanda reel harcamaları da etkilemektedir. Bu etki sonucunda yüksek enflasyon oranı ile reel harcamalar arasındaki ilişki negatif olmaktadır.

Bütçe açıkları ile enflasyonun çeşitli makro ekonomik etkileri bulunmaktadır. Bu çalışmada bütçe açıklarının enflasyon üzerindeki etkileri üzerinde durulduğu için enflasyonun makroekonomik etkileri üzerinde fazla durulmamıştır. Bu nedenle bütçe açıklarının etkileri çalışmada, ayrıntılı olarak incelenirken, enflasyonun makroekonomik etkilerine genel olarak yer verilmiştir.

Enflasyon ile birlikte bireyler tarafından yapılan tasarruflar azalmaktadır. Fiyat seviyesinin devamlı yükselmesi ve faiz oranlarının fiyat seviyesindeki bu artışı eş zamanlı olarak takip edememesi pozitif (veya negatif) reel faiz hadlerine sebep olabilir. Reel faiz hadlerindeki bu dalgalanma, tasarrufların farklı alanlara yönelmesine neden olmaktadır. Bu

durumda tasarruflar ya verimsiz yatırım alanlarına ya da enflasyonu daha da yükseltecek tüketim harcamalarına yönelecektir.

Enflasyonun diğer bir olumsuz etkisi yatırımlar üzerinde kendisini göstermektedir. Kamu kesiminin ve özel kesimin yatırımları devamlı fiyat artışları nedeniyle başlangıç maliyetlerinin çok üzerinde gerçekleşmektedir. Enflasyon, işletmelerin yatırımlarının zamanında ve öngörülen maliyetlerle gerçekleşmesini önlediğinden mal piyasasındaki arz talep dengesini de bozmaktadır. Bu şekilde yatırım kaynaklarının rasyonel ve etkin olarak verimli alanlarda değerlendirilmesi de sağlanamamaktadır.

Enflasyon ile birlikte fiyatların yükselmesi sonucunda iç piyasada üretilen malların fiyatları artmaktadır. Artan bu fiyat artışı bu malların ihracat imkânlarını etkileyerek azaltmaktadır. Bu sorunun giderilmesi için kamu otoritesi tarafından ihracatı teşvik gayesi ile birçok farklı yöntemler (ihracatta vergi iadesi, düşük faizli ihracat kredisi verilmesi, vergisiz hammadde ve makine ithali vb...) uygulanmaktadır. İhracatın azlığı ve ithalatın fazla vermesine sebep olan enflasyon, bu şekilde ödemeler dengesini de olumsuz etkilemektedir.

Enflasyonun oluştuğu dönemlerde geliri sabit ve dar olan bireyler zarar görürken, geniş sermaye sahipleri piyasada oluşan malların azlığı ve üretimin yetersizliğine paralel olarak piyasadan spekülâtif bir şekilde kar elde edebilmektedirler. Ayrıca servetlerini para olarak muhafaza edenler, paranın satın alma gücü oranında servetlerini kaybederlerken; servetini altın, dayanıklı tüketim malı ve gayrimenkul şeklinde ellerinde tutanlar ise kazançlı olacaklardır.

Bütçe açığı kavramı ise, iktisadi yaklaşımlara göre farklılık göstermektedir. Örneğin, Keynesyenler belli bir konjonktür dönemi için denklikten bahsederken bu denklik ile birlikte bütçe açıklarının ekonomik durumdan etkilenebileceğinden hareketle endojen (içsel) bir gösterge olarak kabul etmiştir. Klasikler ise bütçe denkliğinin olmasını şart koşabilmektedirler.

Bütçe açıklarının en önemli nedeni yüksek borç faiz ödemeleridir. Bunun yanında savunma harcamaları, KİT'ler, görev zararları, personel harcamaları, sosyal güvenlik kuruluşunun açıkları kamu açıklarının önemli bir kısmını oluşturmakta ve her yıl artmaktadır. Buna karşılık bütçe gelirleri özellikle vergi gelirleri yetersiz kalmaktadır.

Bütçe açığı ve enflasyonun bir arada görülmesi, sezgisel olarak önemli bir ilişkiye sahiptir. Yapılan uygulamalar da bu sezgisel ilişkiyi doğrulamaya yöneliktir. Her iki sorunun bir arada görülmesi, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yaşanan makroekonomik bir durumdur. Bu sezgisel ilişkiyi geliştirmekte olan bir ülke olarak Türkiye için de

düşündüğümüzde, bütçe açığının ve enflasyonun yıllardır birlikte yaşanan önemli bir sorun olduğu görülmektedir.

MATERYAL VE METOD

Bu araştırmanın konusunu Türkiye de 1980 yılından 2012 yılına kadar olan dönemde meydana gelen bütçe açıkları, enflasyon ve bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki ilişki oluşturmaktadır. Araştırmada bu durumun nedeninin kamu harcamalarının kamu gelirlerine oranla sürekli bir artış içinde olması, bu artış ile ilişkili olarak enflasyon oranlarının artmasına neden olduğu incelenmeye çalışılmıştır.

Bu açıdan bakıldığında, araştırmanın temel amacı, Türkiye'deki bütçe açıklarının ve enflasyonun birbiriyle ilişkili olup olmadığını; bir ilişki mevcut ise, bunun yönünün ve şiddetinin ne olduğunu yapılan çalışmalar ile ortaya koymaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde, bütçe açığı ve enflasyon kavramları hakkında bilgiler verilmeye çalışılarak enflasyonu düşürmeye yönelik istikrar politikalarına değinilecektir. İkinci bölümde süreci desteklemek için bütçe açıklarının nedenlerine, finansmanına, makro ekonomik etkilerinin enflasyon ile ilişkisi irdelenerek farklı iktisadi görüşlere yer verilecektir. Çalışmanın son bölümünde Türkiye'de bütçe açığı ve enflasyon ilişkisi incelenerek genel değerlendirme yapılacaktır.

BULGULAR

Bütçe açığı ve enflasyon arasındaki ilişki sonucunda bulunan bulgular benzer nitelik taşımaktadır. Bu bulgularda kısa dönemde bütçe açığının enflasyona neden olduğu kesin bir hüküm içermezken, uzun dönemde bu etkinin enflasyona etki edeceği şeklindedir. Bütçe açıklarının para arzındaki genişlemeden dolayı uzun dönemde enflasyonist olduğu, bütçe açıklarının azaltılması durumunda enflasyonun azalacağı sonucu ortak bulgudur.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE AÇIĞI, ENFLASYON VE TEMEL KAVRAMLAR

1.1. Bütçe Açığı ve Kavramsal Çerçeve

Latince kökenli bütçe kavramı batı ülkelerinde ortaya çıkmıştır. Latince kökü “Bulga” kelimesidir. Zamanla Fransızca’ da “Bouge”, Bougette” ve 17. yüzyılda İngilizce’ de “Budget” şeklinde kullanılmaya ve bugünkü biçimiyle anlaşılmaya başlanmıştır. Latince para torbası, küçük deri çanta, çekmece, kamu cüzdanı gibi karşılıkları bulunan kelime bugün ise, devletin gelecek bir döneme ilişkin gelir ve gider tahminlerinin yer aldığı, bunların yürütülüp uygulanması için parlamentonun hükümete yetki ve izin verdiği bir kanun olarak anlaşılmaktadır¹. Bütçe açığı kavramı ise bilinen en basit ifade şekliyle bütçe harcamalarının bütçe gelirlerini aşması sonucu ortaya çıkan negatif değer olarak tanımlanabilir. Günümüzde gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin, makroekonomik sorunlarının başında bütçe açıkları gelmektedir. Devletin belli bir dönemde (genellikle 1 yılda) bütçe giderleri ile gelirleri arasındaki giderler lehine oluşan fark olarak ifade edilen bütçe açıkları, gelir gider uyumsuzluğunu gösterdiğine göre, sorunun hem giderler hem de gelirler açısından ele alınması gerekmektedir. Ancak, günümüz uygulamalarında, genellikle giderler ön plana çıkmakta ve gelirlerin giderlerdeki artış hızına karşılık veremediği gözlenmektedir. Özellikle 1929 dünya ekonomik krizinden sonraki dönemlerde, kamu kesiminin genişleyerek ülke ekonomilerinde etkin rol oynaması sonucu, klasik bütçe dengesi yerine, ekonomik dengenin sağlanması ve korunması önem kazanmaya başlamıştır. Bütçe açıklarının bir ülke ekonomisi içerisindeki makro etkileri hem politik hem de akademik alanda sürekli tartışılan konulardan birisidir².

Bütçe açıkları, ülkemizin de içinde yer aldığı gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere göre nispi olarak daha önemli, niteliği daha farklı ve sonuçları çok daha ağır olarak kendini hissettirmektedir. Gelişmiş ülkelerde dış borçlanmanın aşırı boyutlarda olmaması, dış borç geri ödemelerinin bütçeye yük oluşturmasını engellemektedir. Ayrıca

---

¹ Kamil Tügen, *Devlet Bütçesi*, İstanbul, Anadolu Matbaacılık, 2. Baskı, 1999, s.1

² Haluk Egeli, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları”, *Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, 1999, s. 1.

gelişmiş ülkelerde, dış ticaret dengesinin genelde pozitif olması yani ihracat gelirlerindeki artışlar, döviz rezervlerinin yeterli bir büyüklüğe ulaşması, sermaye birikiminin yüksekliği, enflasyon oranlarının düşüklüğü gibi faktörler nedeniyle bütçe açıkları, makro ekonomik dengeler üzerinde pek fazla olumsuz sonuçlara yol açmamaktadır. Öte yandan, gelişmiş ülkeler bütçe açıklarını kontrol etmede iç ve dış kaynakları daha rahat harekete geçirip, bu açıkların ekonomik ve mali dengeler üzerindeki olumsuz etkilerini kontrol edebilme gücüne sahip oldukları halde, gelişmekte olan ülkeler bu konuda daha sınırlı olanaklara sahiptirler³.

Gelişmekte olan ülkelerde ise, yüksek enflasyon, dış ödemeler dengesinin açık vermesi, fert başına milli gelir seviyesinin düşüklüğü, kamu harcamalarındaki aşırı artışlara karşılık kamu gelirlerinin yeterli seviyeye ulaşamaması gibi yapısal faktörler nedeniyle bütçe açıkları giderek artmakta ve makro ekonomik dengeleri olumsuz yönde etkilemektedir. Bu şartlarda gelişmekte olan ülkeler büyük boyutlara ulaşan ve süreklilik arz eden bütçe açıklarını iç ve dış kaynaklardan borçlanmanın yanı sıra, emisyon mekanizmasını da kullanarak finanse etme yoluna gitmektedir⁴.

Açığın büyüklüğüne ve finansman kaynağına bağlı olarak ekonomideki makroekonomik dengeleri etkileyen bütçe açıkları, ekonominin toplam talep düzeyi ile toplam talebin unsurlarını doğrudan etkilerken; yurt içi tasarruflar ile yatırımları dolaylı yoldan etkilemektedir. Tüm bunlardan da ekonominin uzun dönem reel büyüme oranı olumsuz etkilenmektedir. Bu yüzden bütçe açıklarının makroekonomik etkileri hakkında sağlıklı tahminler yapabilmek için, bütçe açığının tam ve doğru olarak ölçümü büyük önem taşımaktadır⁵.

1.1.1. Bütçe Açığı Kavramları

Genel amaçlı bütçe açığı ölçüm yöntemleri şu şekilde incelenebilir; geleneksel bütçe açığı, kamu kesimi açığı, genel devlet açığı, merkezi yönetim bütçe açığı, birincil açık, işlemsel açık, nakit açığı – tahakkuk açığı ve nominal bütçe açığı – reel bütçe açığı.

1.1.1.1. Geleneksel Bütçe Açığı

Bütçe açığı denildiğinde, ilk akla gelen bütçe açığı geleneksel bütçe açığıdır. Geleneksel bütçe açığı, borçlardaki değişmeler dikkate alınmaksızın toplam kamu harcamaları ile toplam kamu gelirleri arasındaki farkı ölçer⁶. Geleneksel açığın sağlıklı bir biçimde ölçülebilmesi, öncelikle standart bir muhasebe sistemini gerekli kılmaktadır. Gelişmekte olan

³ Egeli, s.12.

⁴ Haluk Egeli, “Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açıkları”, *Dokuz Eylül Ün. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, 2000, s. 62.

⁵ Hüseyin Şen, İsa Sağbaş, *Bütçe Açıkları Teori ve Türkiye Uygulaması*, Seçkin Yayıncılık, 2004, s.1

⁶ Ekrem Erdem, Esra Siverekli, “Türkiye’de Kamu Açıklarının Yapısı ve Dağılımı”, *Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi*, Sayı 3, Temmuz-Ağustos-Eylül 2001, s. 67.

ülkelerde böyle bir sistemin oturmadığı da açık bir gerçektir. Geleneksel açık, yalnızca merkezi hükümetin bütçe açığını yansıtmakta ve merkezi hükümet dışındaki diğer kamu birimlerinin açık veya fazlalarını dikkate almamaktadır. Bundan dolayı diğer birimlerin önemli ölçüde bütçe açığı veya bütçe fazlalığı vermesi durumunda, gerçek açığı veya fazlalığı net olarak göremeyiz; bu da, makroekonomik politikaların sürdürülebilirliği konusunda yanlış değerlendirmelere yol açabilmektedir.

Geleneksel açığa yöneltilen eleştiriler⁷:

- Bütçenin yurtiçi harcama akısına yaptığı katkıyı ölçmede uygun bir yöntem değildir.
- Ekonomideki konjonktürel hareketlerin bütçe üzerindeki etkilerini ortadan kaldırmada yetersiz kalmaktadır.
- Ülkenin orta veya uzun dönemdeki hedefleri ışığında maliye politikası eğilimini değerlendirmede başarısız olmaktadır.
- Tekrarlanan bütçe açıkları ile sermaye bütçesi gereksinimini ayırt etmede yetersiz kalmaktadır.
- Merkezi hükümet bütçesi ile kamu girişimleri arasında kredi ve sermaye transferleri yoluyla ortaya çıkan bütçe dışı ilişkiyi dikkate almamaktadır.

Bu olumsuzlukların ortadan kaldırılması ve ülkeler arasında daha anlamlı karşılaştırmalar yapılabilmesi veya en azından maliye politikasının sürdürülebilirliğinin analiz edilebilmesi için geleneksel açık yerine, kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG) bütçe açığı göstergesi olarak kullanılmaktadır⁸.

KKBG, geleneksel açığın nakit bazında ölçümünü ifade etmektedir. Bir başka deyişle, kamunun toplam nakdi harcamaları ile toplam nakdi gelirleri arasındaki harcamalar lehine olan fark, KKBG'ni vermektedir⁹.

KKBG, en kapsamlı açık ölçüm yöntemi olup; kamu kesimini oluşturan birimlerin tamamının açıklarını ihtiva etmektedir. Türkiye uygulamasında KKBG, kamu kesimini oluşturan merkezi hükümet, KİT'ler, yerel yönetimler, sosyal güvenlik kuruluşları, döner sermayeli kuruluşlar, fonların açıkları ve özelleştirme kapsamındaki kuruluşların açıkları toplamından oluşmaktadır¹⁰.

---

⁷ Gülay Coşkun, *Devlet Bütçesi*, Ankara, Turhan Kitabevi, 6.baskı, 2000, s.11.

⁸ Şen, Sağbaş, s.2.

⁹ Şen, Sağbaş, s.2.

¹⁰ Şen; Sağbaş, s.3.

1.1.1.2 Kamu Kesimi Açığı

Kamu açığı temel olarak yapılan harcamalar ve kamudan gelen gelirlere oluşur, yani gelir ve gider dengesizliğinden kaynaklanan bir açıktır. Yapılan giderlerin, gelirlere göre az olması kamu açığını meydana getirmektedir.

Borçlanmalardan kaynaklanan bazı etkenler sebebiyeti ile ciddi açıklar meydana gelmektedir. Ayrıca Bütçe oluşumu esnasında malî yetersizlikten kaynaklanan sorunlar kamu açığının büyük etkenleridir. Örneğin; bütçe yetersizliğinden doğan bir sorun devleti borçlanmaya götürür bu da kamuda ciddi bir açıktır. Devletin almış olduğu borcu kapatmaya çalışması ülkede istihdamsızlığa yol açacağı gibi toplum refahını birinci dereceden etkiler.

Türkiye’de kamu finansman açıkları sürekli borçlanma yoluyla kapatılmaktadır. Borçlanma ve onun getirdiği faiz yükü, yeni borçlanmalara sebebiyet vermekte, bunun kaçınılmaz sonucu olarak daha çok borçlanabilmek için kamu kesimi bir yandan faiz oranlarını yükseltirken diğer taraftan kamu kâğıtlarına verilen faizler vergiden muaf tutulmaktadır. Bu şekilde kamu finansman açığı "iç borç-faiz-enflasyon-yatırım eksikliği-iş-sizlik" gibi kronik bir hastalığa sebep olmaktadır. Meselenin esası da fonların reel sektörden mali sektöre kayması ve reel sektörün küçülmesi sonucu olmaktadır¹¹.

1.1.1.3. Genel Devlet Açığı

Genel devlet açığı tanım olarak genel devlet kapsamında yer alan alt birimlerin harcamaları ve gelirleri arasında oluşan açık olarak tanımlanmaktadır. Genel devlet dengesi; merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kurum ve kuruluşlar, mahalli idareler, sosyal güvenlik kuruluşları ile genel sağlık sigortası, fonlar, döner sermayeli işletmeler, İşsizlik Sigortası Fonunu kapsamaktadır. Genel devlet toplam harcama ve gelir büyüklükleri elde edilirken KİT’ler kapsam dışında bırakılmış, uluslararası standartlara paralel olarak gayrisafilik ilkesi esas alınmış ve yöntem olarak gelir –gider kalemleri arasında herhangi bir netleştirme işlemi yapılmamıştır¹².

1.1.1.4. Merkezi Yönetim Bütçe Açığı

Merkezi yönetim bütçe açığı, Merkezi yönetim bütçe gelirleri ile harcamaları arasındaki harcamalar lehine doğan farkı ifade etmektedir. Başka bir ifade ile merkezi yönetim bütçe açığı, merkezi hükümetin gelir ve giderleri arasındaki farkı ölçmektedir.

¹¹ www.ekodialog.com/.../turkiyede_kamu_kesimi_aciklari.html (Erişim Tarihi:05.06.2014)

¹² Türkiye Cumhuriyeti Katılım Öncesi Ekonomik Program, Ankara, Aralık 2012, s.38

Türkiye’de 1 Ocak 2006’da yürürlüğe giren 5018 sayılı ‘Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’ ile konsolide bütçe kavramının yerine merkezi yönetim bütçesi tanımlanmıştır

Tablo 1: Konsolide Bütçe Açığı

Konsolide Bütçe Gelirleri [A + B]	Konsolide Bütçe Harcamaları [(C + D) - E]
A.Genel Bütçe Gelirleri 1. Vergi gelirleri 2. Vergi dışı normal gelirler 3. Özel gelirler ve fonlar B. Katma Bütçe Öz Gelirleri	C. Genel Bütçe Harcamaları 4. Personel 5. Diğer cariler D. Katma Bütçe Harcamaları E. Hazine Yardımları

Kaynak: Hüseyin Şen, İsa Sağbaş, *Bütçe Açıkları Teori ve Türkiye Uygulaması*, Seçkin Yayıncılık, 2004, s.3.

Tablo 1 de 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye kanununa göre merkezi yönetim bütçe açığı gösterilmiştir. Aşağıda gösterilen tablo 2 de ise 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununa göre merkezi yönetim bütçe açığı sınıflandırılmıştır.

Tablo 2: Merkezi Yönetim Bütçe Sınıflandırması

Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri
I. Genel Bütçeli İdareler <ul style="list-style-type: none"> • Vergi Gelirleri • Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri • Alınan Bağış ve Yardımlar İle Özel Gelirler • Faizler, Paylar ve Cezalar • Sermaye Gelirleri • Alacaklardan Tahsilat II. Özel Bütçeli İdareler III. Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar	IV. Özel Bütçeli İdarelere ve Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlara Hazine Yardımı <ul style="list-style-type: none"> • Personel Giderleri • Sosyal Güvenlik Kurumu Devlet Primi • Mal ve Hizmet Alım Giderleri • Faiz Giderleri • Cari Transferler • Sermaye Giderleri • Sermaye Transferleri • Borç Verme • Yedek Ödemeler V. Gelirlerden Ayrılan Paylar

Kaynak: Nihat Edizdoğan ve Özhan Çetinkaya, *Kamu Bütçesi*, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2011, s.242

1.1.1.5. Birincil Açık

Birincil açık, faiz ödemeleri dışındaki harcamalar ile gelirler arasındaki farkı vurgulayan bütçe açığı kavramıdır. Başka bir ifadeyle borç faizlerini içermeyen kaynak-harcama dengesidir. Enflasyon durumunda faiz oranları yükselerek nominal faiz oranlarını artırdığı için geleneksel bütçe açığı büyümektedir. Bu nedenle, geleneksel açıktan faiz ödemelerinin düşülmesi kaynak-harcama dengesinin daha rahat elde edilmesini sağlamaktadır¹³.

Birincil açık aracılığıyla, önceden gerçekleştirilen borçlanmalar için zorunlu olan faiz ödemeleri dışlanmakta, hükümetin kontrol edebileceği, gelişmelerin nasıl olduğuyla ilgili yorumların yapılabileceği bir sonuç elde edilmektedir¹⁴.

Kamu harcamalarından faiz harcamalarının çıkartılmasıyla ulaşılan harcama tutarının saptanması ve bu miktarın olağan kamu gelirleriyle karşılanabilir olmasının önemi,

¹³ Haluk Egeli, "Mali Açıkların Ölçümüne Yönelik Bazı Gözlemler ve Bu Konuda Geliştirilmiş Alternatif Açık Ölçüleri", *D.E.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2002, s. 29-40.

¹⁴ Cihan Bulut, *Kamu Açıkları*, Der Yayınları, İstanbul: 2002. s. 30.

kamu borçlarının sürdürülebilirliği derecesinin saptanması açısından önemlidir. Birincil harcamaların olağan kamu gelirleri ile karşılanması ve faiz ödemelerinde kullanılmak üzere birincil bütçe fazlasının oluşturulması borçların itfası açısından oldukça önemlidir¹⁵.

Hiçbir ülkede devlet bütçesinin uzun süreli birincil açık vermesi mümkün değildir. Çünkü faiz ödemelerinin karşılanabilmesi için bütçenin fazlalıkla bağlanması gerekmektedir. Öte yandan birincil açıklar, alınması gerekli önlemlerin yoğunluğunu azaltıcı etkide de bulunabilir. Ayrıca birincil açıklar, finansal açıdan güvenilirliği, başvuru olan ülkedeki kamu harcamaları ve gelirlerini kaydeden muhasebe sisteminin etkinliğine bağlıdır. Buna göre, faiz ödemelerinin etkilerinden arındırılmış bir bütçe açığı hedefleniyorsa bu takdirde birincil bütçe açığına yönelmek daha uygundur¹⁶.

1.1.1.6. İşlemsel Açık

İşlemsel açık, bütçe açığından bütün faiz ödemelerinin değil sadece enflasyon nedeniyle artmış olan faiz ödemelerinin çıkarılmasıyla elde edilen açıktır¹⁷. Başka bir ifade ile işlemsel açık, birincil açık ile faiz ödemelerinin reel kısmının toplamı olarak da ifade edilebilir. Enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde reel kamu borçlarının değerinde meydana gelen erozyon borç verenleri bu farkı tazmin etmeye yöneltir. Bu tazmin özellikle yüksek enflasyonlu ve yüksek iç borç stokuna sahip ülkelerde önem arz etmektedir¹⁸. Enflasyon karşısında nominal faiz oranlarında enflasyon oranı kadar meydana gelen artış, enflasyonun anapara üzerinde oluşturduğu aşınmayı ortadan kaldırmaktadır. Ancak, enflasyon karşısında nominal faiz oranları daha fazla artıyorsa, ellerinde borç senetleri bulunanlara doğru bir kaynak transferi gerçekleşmiş olmaktadır¹⁹.

İşlemsel açık, yüksek enflasyona ve yüksek iç borca sahip ülkeler için önemli bir düzeltme sayılmaktadır. Ekonomik mantığı ise enflasyonun uyardığı faiz ödemelerini dışlamasıdır. Yani, faiz ödemeleri alacaklılar için yeni bir gelir olmayıp, sadece anaparadaki aşınmayı telafi etmektedir. Bu nedenle, tekrar devlet tahvillerine yatırılmadıkları için toplam talebi etkilemezler²⁰.

1.1.1.7. Yarı Mali Açık

Birçok ülkede yarı mali faaliyetler (quasi-fiscal operations) olarak bilinen sübvansiyonların yönetimi, çoklu döviz kuru uygulaması, transferler ile borç servisinin yerine

¹⁵ İzzettin Önder, Hülya Kirmanoğlu ve Yeşim Kartallı; *Kamu Açıkları ve Kamu Borçları*, Türk Harb-İş Sendikası Yayını. Ankara: 1995, s.13

¹⁶ Egeli, s.33.

¹⁷ Bulut, s.30.

¹⁸ Mustafa Çelen, *Ekonominin Genel Dengesi ve Kamu Kesimi Finansman Açıkları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi S.B.E., İstanbul, 1999, s.36.

¹⁹ Egeli, s.34.

²⁰ Egeli, s.34.

getirilmesi, nihai ödünç veren merci olma gibi işlemler, kamuya ait finansal aracı kurumlar ve çoğunlukla da merkez bankası eliyle gerçekleştirilmektedir²¹.

Finansal aracı kurumların gerçekleştirdiği yarı mali faaliyetler, kamu kaynakları üzerine ek bir yük getirmektedir. Dolayısıyla bütçe açığının gerçek boyutunu ortaya koyabilmek için bu kurumların gerçekleştirdiği yarı mali faaliyetleri kamu kaynakları üzerinde meydana getirdiği ek yükün, bütçe açığı ya da fazlasının ölçümünde dikkate alınması gerekmektedir. Bu faaliyetlerin gerçekleşmesinde en etkin ve önemli rolü merkez bankası üstlenmektedir²².

Bütçe açığının daha doğru olarak ölçülebilmesi için yarı mali faaliyetleri gerçekleştiren kuruluşların kâr ve zararlarının da açık ölçümüne dahil edilmesi büyük önem taşımaktadır. Örneğin, merkez bankasının kâr etmesi ve bu kârın tamamının devlete transfer edilmesi durumunda veya yarı mali faaliyetlerin tamamının muhasebe kayıtlarına geçmesi halinde, bankanın gerçekleştirdiği yarı mali faaliyetler otomatik olarak ve doğru bir biçimde bütçe dengesine dahil edilmiş olmaktadır. Oysa merkez bankası zarar ettiğinde veya yarı mali faaliyetlerin bankanın varlıklarını olumsuz yönde etkilemesi halinde ortaya çıkan açık genel bütçeden yapılan transferlerle karşılanacağından, ister istemez bütçe dengesinde ayarlama yapmayı zorunlu hale getirecektir²³.

1.1.1.8. Nakit-Tahakkuk Açığı

Nakit açığı (cash deficit), mali yıl süresince yapılan nakdi ödemeler ile fiilen elde edilen kamu gelirleri arasındaki pozitif (harcamaların lehine olan) farktır. Türkiye uygulamasına baktığımızda nakit açığı, merkezi yönetim bütçe açığına müteahhit avanslarının eklenmesi, buna karşın bütçe emanetlerinin çıkarılması sonucu bulunmaktadır.

Buna göre,

$$\text{Nakit Açığı} = [\text{Konsolide Bütçe Açığı} + \text{Müteahhit Avansları}] - \text{Bütçe Emanetleri}$$

Bütçe emanetleri nakit açığını küçültürken, müteahhit avansları nakit açığını büyütmektedir. Müteahhit avansları, hak ediş gerçekleşmeden yapılan ödemeler olmaları nedeniyle nakit dengesini bozmakta ve açığı büyütmektedir. Öte yandan, bütçenin harcama kalemleri arasında yer alan bütçe emanetleri, geçici fon etkisini ortaya çıkararak açığın olması gerekenden daha küçük hesaplanmasına neden olmaktadır²⁴.

Tahakkuk açığı (accrual deficit) ise, kamu kesimi işlemlerinin sürekli oluşup oluşmadığını önemsemeksizin mali yıl içinde devletin kullanması gereken gerçek kaynakları

---

²¹ Şen, Sağbaş, s.12.

²² Coşkun, s.13.

²³ Şen, Sağbaş, s.13.

²⁴ Şen, Sağbaş, s.13-14.

tespit etmeye çalışır. Tahakkuk açığı, nakit açığından daha geniş kapsamlı bir kavram olarak kamu kesimi taahhütleri, sabit sermaye amortismanı, normal muhasebe dönemini aşan nakdi ödemelerdeki gecikmeleri kapsamaktadır²⁵.

1.1.1.9. Nominal – Reel Bütçe Açığı

Kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin nominal değerleri arasındaki fark, nominal bütçe açığını (nominal deficit,); reel değerleri arasındaki fark ise, reel bütçe açığını (real deficit) ifade etmektedir²⁶.

$$\text{Nominal Bütçe Açığı} = \text{Nominal Kamu Harcamaları} - \text{Nominal Kamu Gelirleri}$$

Normalde devletin gelir ve harcamaları nominal terimlerle ifade edildiğinden ikisi arasındaki harcamalar lehine ortaya çıkan fark, nominal açığı yansıtmaktadır. Nominal açık, özellikle enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde bütçe açığının gerçek boyutunu yansıtmaktan uzaktır. İşte enflasyonun bütçe açıkları üzerinde meydana getirdiği olumsuzluğu gidermek için, reel bütçe açığı kavramı kullanılmaktadır. Reel bütçe açığının hesaplanmasında, hesaplamaya konu olan harcama ve gelir kalemlerinin nominal değerleri değil, nominal değerlerden enflasyon değerlerinin çıkarılmasıyla bulunan reel değerleri esas alınmaktadır. Kısaca enflasyondan arındırılmış kamu gelir ve harcamalarının harcamalar lehine fark oluşturması durumunda ortaya çıkan reel bütçe açığı, nominal bütçe açığının fiyatlar genel düzeyine bölünmesi sonucu elde edilmektedir²⁷.

1.1.2. Özel Amaçlı Bütçe Açığı Ölçüm Yöntemleri

Özel amaçlı bütçe açığı ölçüm yöntemi başlıkları altında; cari-sermaye açığı, yurtiçi-yurtdışı açık, yapısal konjonktürel açık, finanse edilebilir bütçe açığı, optimal bütçe açığı ve ihtiyati bütçe açığı incelenebilir.

1.1.2.1. Cari Açık – Sermaye Açığı

Cari açık, kamu gelir ve harcamalarına sermaye gelirleri ile yatırım harcamaları dahil edilmeksizin hesaplanan bir açık ölçüm yöntemidir²⁸.

Cari açık hesaplanırken, yatırım harcamaları ile sermaye gelirleri açık hesaba dahil edilmemektedir. Buna göre geleneksel açıktan sermaye gelirleri (örneğin özelleştirme gelirleri) ile yatırım harcamaları farkının düşülmesi sonucu oluşan negatif değer, cari açığı vermektedir. Diğer bir ifade ile

$$\text{Cari Açık} = \text{Cari Harcamalar} - \text{Cari Gelirler}$$

²⁵Bulut, s.40

²⁶ Özhan Uluatam, *Kamu Maliyesi*, Ankara, Savaş Yayınları, 1992, s.288.

²⁷ Şen, Sağbaş, s.14-15.

²⁸ M.I Blejer; C Andrienne, Mali Açık Nasıl Ölçülür, Çev: Hüseyin Şen, *Maliye Dergisi*, 1999 Mayıs- Ağustos, Sayı:131, s. 144.

Cari Açık = [Geleneksel Açık – (Yatırım Harcamaları – Sermaye Gelirleri)]

Cari Açık = Geleneksel Açık – Sermaye Açığı

Sermaye Açığı (capital deficit) ise, yalnızca sermaye harcamaları ile sermaye gelirleri arasındaki sermaye harcamaları lehine olan farkı ölçmekte; cari harcamalar ile cari gelirler açık ölçüm kapsamı dışında tutulmaktadır. Buna göre aşağıdaki şekilde ifade edilebilir²⁹.

Sermaye Açığı = Sermaye Harcamaları – Sermaye Gelirleri

1.1.2.2. Yurtiçi Açık – Yurtdışı Açık

Yurtiçi açık, geleneksel açığın yalnızca yurtiçi ekonomik faaliyetlerden doğan kısmını dikkate alan buna karşın, ödemeler bilânçosunu doğrudan etkileyen kalemlerini dikkate almayan bir bütçe açığı ölçüm yöntemidir. Yurtdışı açık (foreign deficit) ise, bütçenin ödemeler bilânçosu üzerindeki etkisini ölçmekte kullanılan bir bütçe açığı ölçüm yöntemidir³⁰.

1.1.2.3. Yapısal Açık – Konjonktürel Açık

Ekonomi tam istihdam düzeyinde iken var olan açık, yapısal açığa işaret etmektedir.

$G > T$ olmak koşuluyla

Yapısal Açık = $G - T (Y^*, t)$

G: Kamu harcamalarını

T: Kamu gelirlerini

Y^* : Tam istihdam seviyesindeki GSMH'yı (potansiyel GSMH)

T: Vergi oranını göstermektedir.

Konjonktürel açık, diğer ismi ile dönemsel bütçe açığı, iktisadi dalgalanmalara bağlı olarak ortaya çıkan açık olup, bu dalgalanmaların bütçe açığı üzerindeki etkisini ortaya koymaya çalışmaktadır³¹.

Tam istihdam bütçe açığı (full employment deficit) olarak da bilinen yapısal açık, ekonomik faaliyet seviyesindeki değişmelerin bütçe dengesi üzerinde meydana getirebileceği etkilerin sağlıklı bir biçimde değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Bu açık ölçüm yöntemi, ülkede hali hazırda ne gibi daraltıcı veya genişletici maliye politikasının uygulandığı konusunda fikir vermektedir³².

²⁹ Uluatam, s.290.

³⁰ Şen, Sagbaş, s.15.

³¹ Şen, Sagbaş, s.18.

³² Bulut, s.42

1.1.2.4. Finanse Edilebilir (Sürdürülebilir) Bütçe Açığı

Maliye politikası kapsamında gerçekleştirilen uygulamalar etkilerini yalnızca içinde bulunulan dönemde değil, orta ve uzun dönemde de hissettirmektedir. Maliye politikasının orta vadede sürdürülebilirliğinin göstergelerinden biri de, finanse edilebilir veya sürdürülebilir bütçe açığıdır. Bu açık ölçüm yöntemi, bütçe açıkları ile büyüme hızı, enflasyon oranı gibi makroekonomik hedefler arasında tutarlılığı ortaya koymayı amaçlayan bir açık ölçüm yöntemidir³³.

1.1.2.5. Optimal Bütçe Açığı

Optimal bütçe açığı kavramı, uygulamadan ziyade kuramsal tartışmalara konu olan bir bütçe açığı ölçüm yöntemidir. Çünkü bütçe açığı için optimal bir seviye belirlemek zordur. Yapılan her ilave kamu harcamasının topluma sağlayacağı fayda (kamu harcamasının marjinal sosyal faydası); bu harcamanın finansman maliyetinden daha büyük ise, o zaman ekonomik açıdan yeni harcamalara girişmek daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır³⁴.

1.1.2.6. İhtiyati Bütçe Açığı

İhtiyati bütçe açığı, reel para talebi, dış kredibilite (dış borç / ihracat oranı), özel yatırımlar için uygun bir iklimin yaratılması, düşük ve istikrarlı enflasyon, makul bir reel faiz oranı gibi makroekonomik hedeflerle uyumlu bütçe açığını ifade etmektedir³⁵.

Bilindiği gibi bir ekonomide kamu ve özel yatırımların toplamı, kamu ve özel tasarruflar ile dış tasarrufların toplamına eşittir.

$$I + G = S + T + X - M$$

Burada;

I: Özel yatırımları

G: Kamu yatırımlarını

S: Özel tasarrufları

T: Kamu tasarruflarını

(X - M) : Dış tasarrufları göstermektedir.

Buradan hareketle (1) nolu denklemi değişik bir biçimde yazarsak;

$G - T = S - I + X - M$ nolu eşitliğine ulaşırız. Bu eşitlik, kamu kesimi açığının özel sektör tasarruf fazlası ve/veya dış tasarruflar ile finanse edilmek zorunda olduğunu işaret etmektedir. Buna göre bir ekonomide, ihtiyatlı bütçe açığı özel tasarrufların seviyesi, yapılmak istenen özel yatırımlar seviyesi ile arzu edilen cari işlemler açığına bağlıdır. (2) nolu

³³ Şerafettin Aksoy, *Kamu Bütçesi*, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1997, s.381

³⁴ Aksoy, s.385

³⁵ Muammer Şimşek, "Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Ekonomik Etkileri", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 16, 2000, s. 55.

denklemin sol tarafı, kamu kesimi bütçe açığını; sağ tarafı ise özel sektörün tasarruf fazlası ile dış tasarruf toplamını göstermektedir³⁶.

1.2.Enflasyon Kavramı Ve Çeşitleri

Fransızca bir kelime olan enflasyon şişkinlik anlamına gelir. Ekonomide enflasyon denince: *'fiyatlar genel seviyesindeki sürekli yükselmeler'* olarak anlaşılır. Fiyatların bir defalık yükselmesi enflasyon değil, fiyat artışıdır.

Enflasyon denince akla ilk gelen günlük hayatta sıkça kullandığımız mal ve hizmetlerin fiyatlarının artmasıdır. Ancak mal ve hizmetlerin fiyatları zaman içinde artabilir veya azalabilir. Enflasyon, sadece belli bir malın veya hizmetin fiyatının tek başına artması değil, fiyatlar genel düzeyinin sürekli bir artış göstermesidir. Diğer bir deyişle, sadece bazı malların fiyatlarının sürekli artması ya da tüm malların fiyatlarının bir sefer artması enflasyon değildir. Örneğin; aylık enflasyon oranının yüzde 2 olması, o ay içindeki fiyatların genel seviyesinin bir önceki aya göre yüzde 2 oranında arttığını gösterir. Yıllık enflasyonun yüzde 40 olması da, fiyatların bir önceki yıla göre ortalama yüzde 40 oranında arttığını gösterir. Örneğin; geçen yıl 20 bin TL'ye alınan bir mal sepetinin bu yıl ancak 28 bin TL'ye alınabileceğini ifade eder. Yüksek enflasyon paranın alım gücünü azaltır ve aynı zamanda fiyat değişimlerini anlamayı zorlaştırır.

Enflasyonun düşmesi; fiyatların düşmesi, insanların alım gücünün artması, gelirlerinin yükselmesi demek değildir. Enflasyonun düşmesi, fiyatların daha az artması, insanların alım güçlerinin daha düşük oranda azalması ve neticesinde istikrar ve refah demektir. Yüksek enflasyon paranın alım gücünü azaltır ve aynı zamanda fiyat değişimlerini anlamayı zorlaştırır. Enflasyon, 20. yüzyıl boyunca gerek politikacıların gerekse ekonomiden sorumlu bürokratların üstesinden gelmeleri gereken en büyük sorunların başında gelmiştir. Özellikle, memur, işçi gibi sabit geliri olanların fakirleşmelerine neden olan enflasyon, çalışmadan para kazanan rantiyeye kesiminin de milli gelir dağılımında yüksek pay almalarında ve gelir dağılımı adaletsizliğine yol açmada önemli bir rol oynamaktadır³⁷.

Enflasyon, fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artış olarak tanımlanmaktadır. Bir başka tanıma göre enflasyon; fiyatların sürekli, az ya da çok önemli miktarda genel bir biçimde artmasıdır. Bir tanım da enflasyonu, fiyatlardaki sürekli yükselme eğilimi olarak tanımlamaktadır³⁸. Başka bir tanım da ise enflasyon, fiyatlar genel düzeyindeki devamlı bir artış sürecinin yanında paranın değerindeki sürekli bir düşmeyi de ifade etmektedir. Burada

³⁶ Şen, Sagbaş, s.21.

³⁷ www.tcmb.gov.tr

³⁸ İlker Parasız, *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, Bursa, Ezgi Kitabevi, Ekim 1997, s.373.

herhangi bir malın değerindeki düşmenin sadece o malın üretimini ve satışını yapanları etkilediğini, oysa paranın değerindeki düşmenin bütün bir toplumu (hatta küreselleşen dünyada diğer toplumlari da) olumsuz yönde etkilemekte olduğunu ve böylece enflasyonun çok önemli bir sosyoekonomik sorun olarak karşımıza çıktığını belirtmektedir³⁹. Klasik (örneğin D. Hume) ve Modern (örneğin M. Friedman) Miktar Teorisyenleri'ne göre enflasyon ya da fiyatlar genel düzeyindeki artışın para arzındaki artışla doğrudan bir ilişkisi vardır. Keynesyen Ekonomistlere göre ise enflasyon, tam istihdamın olduğu bir ortamda toplam arza (aggregate supply) göre toplam talepte (aggregate demand) bir fazlalık olması durumu olarak açıklanmaktadır⁴⁰.

Enflasyonun oluşumuna, kamu finansmanındaki ciddi açıkların neden olduğu geniş kesimlerce kabul edilir. Bununla birlikte tek sebep bu değildir. Teorik ve ampirik kanıtlar, büyük kamu açıklarının (para basma) finansmanında Türkiye'de 1980 ve 1990'ların ilk yıllarında yüksek enflasyonun belirlediğini göstermektedir. Bu mantığı takiben eğer kamu açıkları ısrarla devam ederse fiyat enflasyonu hızlanır; hiper enflasyona ulaşır⁴¹.

Bütçe açıkları enflasyonun önemli bir nedeni olduğu gibi; enflasyon da, belli koşullar altında bütçe açıklarını hızlandırabilmektedir. Ancak bazı durumlarda enflasyon, bütçe açıklarını azaltıcı etki de yapabilmektedir. Gelişmekte olan birçok ülkede enflasyonist baskılar, bu ülkelerdeki bütçe açıklarının daha da büyümesine neden olmaktadırlar. 1970'li yılların Keynesyen iktisada getirdiği karşıt teorilerden biri de "Arz yönlü iktisat" diye tanımlanan (Supply – Side) İktisat dır. Keynesyen teorisinin toplam talebe ağırlık vermesine bir tepki olarak doğan arz – yönlü iktisat, özellikle A.B.D.'de büyük bir ilgi ile karşılanmış ve Başkan Reagan'ın seçim propagandalarının ve daha sonraki uygulamalarının temelini oluşturmuştur. Hatta bu nedenle "Reaganomics" olarak da adlandırılmıştır⁴².

Arz – yönlü iktisat, dikkatleri ekonominin arz yönüne çekmiş ve birçok ekonomik sorunun çözümünde arzı arttırmaya yönelik tedbirlerin daha başarılı sonuçlar vereceğini savunmuştur. Verimliliği arttıran veya arzın büyümesi sonucunu veren politikalar, ekonomik hastalıkların tek tedavisi olarak görülmüştür. Buradaki en önemli görev de vergi teşviklerine verilmiş; hatta bazı aşırı arz -yönlü iktisatçılar, vergi teşviklerinin kendi içinde enflasyona tek çare olduğunu savunmuşlardır.

---

³⁹ Osman Zekai Orhan, *Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995, s.1.

⁴⁰ Orhan, s. 1.

⁴¹ Asaf Savaş Akat, "The Political Economy of Turkish Inflation", *Journal Of International Affairs*, V:54, No:1, 2000, s.4

⁴² Egeli, s.5.

1.2.1.Enflasyonun Çeşitleri

Enflasyon çeşitleri, kaynaklarına ve hızlarına göre iki kısma ayrılmaktadır.

1.2.1.1. Kaynaklarına Göre Çeşitleri

Kaynaklarına göre enflasyonun çeşitleri, talep enflasyonu, maliyet enflasyonu ve yapısal enflasyon başlıkları altında incelenmektedir.

1.2.1.1.1. Talep Enflasyonu

Talep enflasyonu genellikle para arzının artmasının tüketimi artırması sonucu ortaya çıkar. Ekonomideki toplam arzın toplam talebi karşılayamaması sonucu, fiyatlar yükselir. Harcadığımız para miktarı enflasyonu etkiler. Bir malın fiyatının artması, aynı mal için daha fazla para harcamamızı gerektirir. Bu da ancak, ya daha az tasarruf yapmamızla ya da gelirimizin artmasıyla mümkün olabilir. Fiyatlarla beraber gelirlerin ve harcamaların da artması durumunda enflasyon artar. Çünkü tüketicilerin ellerinde daha fazla para olunca mal ve hizmetlere olan talebi artar ve satın almak istedikleri mal için daha fazla fiyat verebilirler. Bu noktada, para arzının paraya olan talepten daha fazla artmasının enflasyona yol açtığı unutulmamalıdır. Karşılıksız para basma yoluyla piyasadaki para arzının ve bireylerin ellerindeki para miktarının artması, tüketim talebini artırırken; üretimin aynı oranda artması o kadar kolay ve çabuk gerçekleşen bir süreç değildir. Para arzının artmasıyla artan talebi karşılamak için firmalar ilk aşamada kapasitelerini artırma yoluna giderler. Bu amaçla fazladan işçi alınması, fazla mesai yapılması ve yeni makineler alınması firmaların maliyetlerini artırır. Artan maliyetleri karşılamak için firmalar fiyatlarını arttırırsa, enflasyona sebep olurlar. Ekonomist Paul Krugman bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Para arzını arttırmak çok fazla tatlı yemek gibidir; yerken kendinizi iyi hissedersiniz. Bunun faturası ise sonradan çıkar”. Para arzının artmasıyla başlangıçta azalan işsizlik ve artan kârlarla ekonomide canlanma baslar; ancak bu olumlu gelişmeler kısa süre sonra yerini artan enflasyona ve getirdiği olumsuzluklara bırakır. Talep enflasyonu, toplam arz sabitken toplam talebin artması nedeniyle oluşmaktadır. Keynes talep enflasyonu teorisi, fiyat düzeyindeki değişimleri enflasyonist açıyla açıklamaktadır. Tam istihdam durumundaki bir ekonomide, toplam talepteki artış, birçok mala ilişkin piyasada aşırı talep yaratacak ve fiyatlar yükselecektir. Mal ve hizmet talebindeki artış, faktör talebinde bir artışa neden olacak ve bunların fiyatları da artacaktır. Böylece ekonomi, tam istihdamdayken, hem mal ve hizmet piyasasında hem de üretim faktörleri piyasasındaki toplam talep artışı enflasyona neden olmaktadır⁴³. Ekonomi başlangıçta toplam arz ve toplam talebin karşılaştığı noktada dengede

---

⁴³ Parasız, s. 375.

olduğunu varsaydığımızda, bu denge noktasındaki fiyat piyasa denge fiyatı olarak oluşur. Ekonomi bu durumda iken toplam harcamaların arttığı bir durumda toplam talebinde artış görülecektir. Toplam talebin bu şekilde artması sonucunda denge fiyatın da artış olacaktır. Fiyatların da yükselmesi talep artışı nedeniyle meydana geldiğinden, bu duruma “Talep Enflasyonu” denmektedir.

1.2.1.1.2. Maliyet Enflasyonu

Önce maliyetlerin yükselmesi, sonra fiyat artışlarının bunu izlemesi ve bunun ardından da talebin yükselmesi ile ortaya çıkan süreç, maliyet enflasyonu olarak kabul edilmektedir. Maliyet artışları; ücretlerin yükselmesi, hammadde fiyatlarının artması, bazı mal ve hizmetlerin uzun zaman bloke edilmiş fiyatlarının serbest bırakılması, ithalatın pahalılaşması, tarımsal üretimin düşmesi sonucu bu ürünlerin fiyatlarının yükselmesinin ve aşırı istihdam politikası ile ilgili olarak emeğin marjinal verimliğinde yer alacak düşüşlerin bir sonucu olarak ortaya çıkabilir⁴⁴.

Bir ekonomide mal ve hizmetlere olan talep sabitken arzın azalması sebebi ile de enflasyon oluşabilir. Ekonomi dengede iken mal ve hizmetlere yönelik talepte bir değişme olmadığında maliyet artışı sebebiyle toplam arzın azaldığı varsayımında; bu arz azalışı sebebiyle maliyetleri artan firmaların aynı miktar mal ve hizmeti daha yüksek bir fiyattan üretmeye razı olacaklarını gösterir.

1.2.1.1.3. Yapısal Enflasyon

Esnek olmayan ekonomik yapıdan kaynaklanmaktadır. Genellikle az gelişmiş ülkelerde enflasyonun önemli bir sebebi olarak gösterilir. Ekonomik yapının katılığı sonucu belli sektörlerdeki üretim, bu sektörlerde ortaya çıkan talep değişmelerine kısa zamanda uyum göstermemektedir. Uyum sürecinin yavaş işleminin sebepleri arasında kaynak hareketliliğinin düşük olması, sermaye, döviz, nitelikli işgücü yetersizliği gibi etkenler gösterebilir. Dolayısıyla, ekonomide genel bir talep fazlası bulunmamakla birlikte, belirli bir sektörün ürünlerine karşı oluşan talep artışları üretim artışına değil bu sektörlerde fiyat ve ücret artışlarına neden olmaktadır. Oysa bu etkiler tek yönlü olarak ortaya çıkarlar yani talebin arttığı endüstrilerde ücretler ve fiyatlar yükselirken talebin düştüğü endüstrilerde ücret ve fiyat düşüşleri olmamaktadır. Böylece kısmi talep genişlemesi ve ekonomik yapının katılığı sonucu ortaya çıkan fiyat ve ücret artışları para arzının sürekli artırıldığı durumlarda giderek bütün bir ekonomiye yayılır ve genel bir enflasyona dönüşür⁴⁵.

---

⁴⁴ Parasız, s. 375.

⁴⁵ Orhan, s. 4.

1.2.1.2. Hızlarına Göre Enflasyon Çeşitleri

Enflasyon hızlarına göre; düşük, yüksek ve hiperenflasyon diye üç gruba ayrılmaktadır.

1.2.1.2.1 Düşük Enflasyon

Yıllık %3-%4 gibi sürekli olan fiyat artışlarına denilmektedir. Düşük enflasyon ortamında ekonomik birimler geleceği daha güvenli gördüklerinden yatırımlarına daha iyi yön verebilmelerinden dolayı düşük enflasyon bu sebeple arzu edilebilir bir durumdur.

1.2.1.2.2. Yüksek Enflasyon

Enflasyon oranını, yıllık %50'leri aşması ve üç rakamlı hale gelmesiyle yüksek oranlı enflasyon ortaya çıkar. Yüksek enflasyon paranın alım gücünü azaltır ve aynı zamanda fiyat değişimlerini anlamayı zorlaştırır.

Yüksek enflasyonun en önemli özelliği, ekonominin enflasyonu kendi kendine beslemesidir. Enflasyonun yapısal nedenlerle birkaç yıl üst üste yüksek yaşanması üzerine ekonomik birimler kendilerini korumak için geçmiş yılların enflasyonu dikkate alarak planlama yapmakta bu da geçmiş enflasyonu geleceğe taşıyarak enflasyonun süreklilik kazanmasını sağlamaktadır. Bu olguya endeksleme de denilmektedir. Bu nedenledir ki, bu süreç enflasyon ataleti olarak da tanımlanabilmektedir⁴⁶.

Bütçe açıkları da yüksek enflasyona neden olabilmektedir. Bütçe açıklarının enflasyona yol açtığı herkesçe bilinen bir durumdur. Enflasyonun hızlandığı dönemlerde, vergi gelirleri aşınmaktadır. Bu etkiye, iktisat literatüründe Olivera-Tanzi⁴⁷ etkisi denilmektedir. Vergi gelirlerinin aşınması sonucu bütçe açığı artmakta eğer bütçe açıkları açık finansman yoluyla kapatılıyorsa enflasyon daha da hız kazanmaktadır. Böylelikle enflasyon kendi kendini besleyen bir sürece girmektedir⁴⁸.

Güney Amerika ülkelerinden Arjantin, Meksika, Peru ile Yugoslavya ve Türkiye'de uzun yıllar yüksek enflasyon süreçleri yaşanmıştır. Bütçe açığını kapatarak enflasyonla mücadeleye dayanan Ortodoks istikrar programları, bu ülkelerde enflasyonu düşürmekte başarısız kalmıştır. Çünkü Ortodoks programlar ya kısa dönemde ekonomide yarattıkları büyük durgunluklar sebebiyle uygulanamamış ya da uzun süre enflasyonla yaşamaya alışmış olan bu ülkelerde bütçe açıkları kapatılsa bile beklentilerin kırılmaması sonucu enflasyon istenilen seviyeye düşürülememiştir. Bu nedenle geçmiş yıllardaki enflasyonu geleceğe

⁴⁶ Tevfik Pekin, *Makro Ekonomi*, İstanbul, Zeus Yayınevi, 2005, s.189.

⁴⁷ Olivera-Tanzi etkisi, yüksek enflasyon dönemlerinde gelirin kazanılmasıyla birlikte, elde edilen bu gelirden ödenen vergilerin arasındaki zaman gecikmesi nedeniyle oluşan aşınmayı ifadeyi etmektedir. Gelirin kazanılması ile verginin ödenmesi arasındaki geçen süre ve enflasyon oranı ne kadar yüksekse aşınma, dolayısıyla devletin reel gelir kaybı o ölçüde yüksek olur.

⁴⁸ Pekin, s. 190

taşıyan beklentilerin kırılabilmesi için yüksek kronik enflasyonla mücadelede daha etkin olan Heterodoks istikrar programları geliştirilmiştir⁴⁹.

1.2.1.2.3. Hiperenflasyon

Çok yüksek oranlı enflasyon çeşididir. Savaş, ihtilal durumu veya anormal koşullarda ortaya çıkar. Fiyatlar sürekli olarak değişmektedir. Örneğin akşamdan sabaha fiyatların değiştiği görülmektedir. Hiperenflasyon olan bir ekonomide, enflasyon günlük hayatı tamamen işgal eden bir sorun haline gelir. Halk enflasyonun zararlarını minimize etmek için önemli miktarda kaynak harcamak zorunda kalır. Kişiler sık sık alışverişe giderler ve fiyatlar yükselmeden önce dükkânlara ulaşmak isterler. Kişilerin tasarruf ve yatırımla ilgili başlıca sorunları, kendilerini enflasyondan nasıl koruyacaklarıdır, ellerinde bulundurdukları para miktarını nasıl azaltacakları ve mümkünse enflasyon vergisinden nasıl kaçınacaklarıdır. Dünyadaki en önemli hiperenflasyonlar arasında 1922-1923 yıllarında yaşanan Alman enflasyonu başta gelir. En hızlı hiperenflasyon ise, II. Dünya Savaşının sonunda Macaristan'da yaşanmıştır⁵⁰.

1.3. Enflasyonu Düşürmeye Yönelik İstikrar Politikaları

İstikrar politikaları, ekonomik kriz içerisindeki ülkelerde krizin atlatılması ve bozulan ekonomik dengelerin yeniden oluşması için uygulanan bir dizi önlemler paketidir. Genel olarak, gelişmekte olan ülkelerde istikrar politikaları sıklıkla uygulanmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkeleri yakalama çabaları sebebiyle hızlı kalkınma programları uygulamakta, uygulanan bu programlarda gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde bir takım iç ve dış dengesizliklere sebep olmaktadır. Bu sebeple, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik istikrar politikaları dış ödemeler bilançosunu iyileştirme, kamu açıklarını azaltma ve enflasyonu düşürme gibi geniş anlamda makroekonomik amaçları gerçekleştirmeye yönelik olarak uygulanmaktadır. Başka bir deyişle, mevcut kaynaklar ile değişen ihtiyaçlar arasında bozulan dengeyi kurmak ve ekonomiyi yeniden denge düzeyine getirmek, istikrar politikalarının temel amacıdır. İstikrar politikalarını gerekli kılan temel etken, içsel ya da dışsal faktörlerin sebep olduğu ekonomik istikrarsızlıklardır. Söz konusu etkenlerin içsel ya da dışsal kökenli, geçici ya da kalıcı olduğunun bilinmesi programların hazırlık, uygulama ve sonuç aşamaları için önemlidir⁵¹.

⁴⁹ Kemal Yıldırım, Doğan Karaman, *Makro Ekonomi*, 3.Baskı, Eskişehir, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, 2003, s.324.

⁵⁰ Parasız, s. 391

⁵¹ Ernur D. Abaan , “Enflasyonla Mücadelede İktisadi Politikalar ve Deneyimler”, *Tartışma Tebliği*, No: 9406, www.tcmb.gov.tr (Erişim Tarihi: 29.01.2013)

Uygulanan istikrar politikalarına tarihsel açıdan bakılacak olursa, 1980 öncesi ve sonrası olmak üzere iki döneme ayrılmaktadır. 1980 öncesi istikrar politikaları, Ortodoks ve paraya dayalı istikrar programlarıdır (1970'lerde Arjantin, Uruguay ve Sili'de uygulanan programlar vb.). 1980 sonrası istikrar politikaları ise (Arjantin-1985 Austral Planı ve 1991 Convertible Planı, Brezilya-1986 Cruzado Planı, İsrail-1985 Planı ve Meksika 1988 Planı vb.) Heterodoks ve döviz kuruna dayalı istikrar programlarıdır⁵².

1.3.1. Ortodoks İstikrar Politikaları

Ortodoks istikrar politikaları, fiyat istikrarının sağlanabilmesi ve enflasyonun düşürülmesi amacıyla sıkı maliye, sıkı para politikası ve ticaretin serbestleştirilmesi ile sabit kur rejimi uygulanması prensibine dayanmaktadır. Bilindiği üzere bütçe açıklarının merkez bankası kaynaklarından karşılanması enflasyona yol açmaktadır. Bunun yanında, bütçe açıklarının borçlanmayla finanse edilmesi de yine enflasyonun oluşmasına neden olmaktadır. İşte Ortodoks istikrar politikaları, bütçe açığının kapatılarak enflasyonun düşürülmesi ve fiyat istikrarının sağlanması prensibine dayanmaktadır. Bu çerçevede, ortodoks istikrar politikalarının temeli, bütçe giderlerinin azaltılmasına yönelik sıkı maliye ve ekonomideki fazla talebi azaltıcı sıkı para politikası izlenmesine dayanmaktadır. Ayrıca sabit kur rejimi ile açık ekonomilerde ithal mallarda göreceli fiyat istikrarının oluşması ve serbestleşen ticaret yoluyla ticarete konu olan mallarda fiyat istikrarının sağlanmasına dayanmaktadır.

Ortodoks istikrar programları genel itibari ile paraya dayalı istikrar programlarıdır. Belirlenen enflasyon hedefine uygun olarak para arzı artış hızı azaltılarak ekonomideki fazla talebin kısılması amaçlanmaktadır. Bu tip programlar 1980 öncesinde özellikle Latin Amerika ülkelerinde sıkça uygulanmıştır. Uygulanan bu programlar, enflasyonun uzun süredir var olmasıyla birlikte atalet kazandığı için bu ülkelerde başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Ortodoks istikrar politikaları daha çok hiperenflasyonla mücadele etmek için uygulanmaktadır. Büyük bütçe açıklarının merkez bankası kaynaklarınca karşılanması hiperenflasyonla yol açmaktadır. Bu nedenle, ortodoks istikrar programlarının uygulanması, mali dengenin sağlanması sonucu, tek başına hiperenflasyonu düşürmeye yeterli olmaktadır⁵³.

Ortodoks istikrar politikaları, uluslararası kuruluşlar tarafından genel kabul gören ve istikrarı sağlamanın olmazsa olmaz koşulu sayılan politikalarlardır. Bu politikalar reel dengenin kurulmasında ve bütçe açığının kapatılmasında başarılı olmakta, fakat fiyatlar arasındaki (ücret, fiyat, kur, faiz) dengenin kurulmasında başarıları tartışılmaktadır. Bu noktada fiyat ve

---

⁵² Abaan, No: 9406

⁵³ İlker Parasız, *Kriz Ekonomisi: Hiper Enflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları*, Bursa, Ezgi Kitabevi, 1995, s. 33.

ücret politikaları gündeme gelmekte ve ortodoks programların görece fiyat dengesinin kurulmasıyla ilgili eksik yönleri kapatılmaya çalışılmaktadır⁵⁴.

1.3.2. Heterodoks İstikrar Politikaları

Heterodoks istikrar politikalarını, ortodoks istikrar politikalarından ayıran temel özellik, ücret ve fiyat kontrollerini içeren gelir politikalarıdır. Gelir politikaları, enflasyonun hızlı ve kalıcı olarak düşürülmesi için geçici olarak kullanılmaktadır. Heterodoks politikalar genellikle yüksek kronik enflasyonun yaşandığı ekonomilerde tercih edilmektedir. Uzun yıllar boyunca yüksek kronik enflasyon yaşamış ülkelerde, beklentilerin bir önceki dönemin enflasyon oranına göre ayarlanması ve geçmiş enflasyonun geleceğe taşınması (inertia) sonucu, ortodoks istikrar politikaları uygulanıp kamu açıklarını kapatarak mali disiplin sağlansa bile enflasyon istenilen düzeye düşmeyebilir. İşte heterodoks politikaların amacı enflasyonun sürüp giden bu bileşenin nötrale edilmesi, başka bir deyişle, çünkü enflasyonla bugünkü enflasyon arasındaki ilişkinin kopartılmasıdır⁵⁵.

İstikrar politikalarının en önemli maliyeti ekonomide daralmaya yol açmaları ve işsizliğe neden olmalarıdır. Heterodoks programlar bu maliyeti en aza indirmektedir. Mali disiplinin sağlanabilmesi için bütçe giderlerini azaltmak yerine bütçe gelirlerini artırıcı gelirler politikası uygulanmaktadır. Bu nedenle, bütçe kısıntısı sonucu çarpan etkisi ile milli gelirin azalmasından ziyade ekonominin marjinal tüketim eğilimi oranında daralma yaşanarak, istikrar politikalarının maliyeti azaltılmaktadır⁵⁶.

Heterodoks istikrar politikalarının en önemli amacı, bireylerin enflasyonun düşürüleceği konusundaki güvenlerini sağlamaktır. Eğer ülkede birkaç yıl içinde birden fazla başarısız istikrar programı uygulanmışsa bu güveni sağlamak zordur. Bu nedenle, bu gibi durumlarda program uygulanmadan önce siyasi otorite kamuoyunun desteğini almaz⁵⁷.

Enflasyon, heterodoks programların ilk aşamasında hızla düşerken, ortodoks programlarda aşamalı olarak düşmektedir. Fakat her iki programda tek başlarına uygulandıklarında başarılı olma şansları oldukça düşüktür. Heterodoks programların kısa dönemde sağladığı başarının uzun dönemde de devam edebilmesi için mali dengenin sağlanması yani ortodoks kısmın başarılı olması gerekmektedir. Dünyadaki uygulama örneklerine bakıldığında, tek başlarına uygulanan heterodoks programların başarısızlıkla

---

⁵⁴Sema Bahçeci, *Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi*, DPT Uzmanlık Tezi, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/politika/bahcecis/istikrar.html> (Erişim Tarihi: 03.01.2013), 1997, s. 5.

⁵⁵Oğuz Esen, "Heterodoks İstikrar Programları: Teori ve Uygulama", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 3: 1989, s. 35

⁵⁶ Esen, s. 36

⁵⁷ Bahçeci, s. 7

sonlandığı görülmektedir. Heterodoks programlar, 1980'lerin ortalarına kadar tek başlarına uygulanmış, fakat kalıcı başarılar sağlanamadığı için, daha sonraki uygulamalarda ortodoks programlarla birlikte uygulanmışlardır. Ekonomideki reel dengelerin kurulabilmesi ve mali dengenin sağlanabilmesi için ortodoks, fiyatlar ve ücretler arasında denge kurulabilmesi için ise heterodoks politikalara gereksinim vardır⁵⁸.

Heterodoks istikrar programlarında fiyatların sabit tutulmasıyla birlikte programın başında enflasyon hızla düşmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, kontroller kaldırıldığında fiyatlar genel düzeyini kalıcı bir şekilde düşük tutmaya çalışmaktır. Fakat enflasyonun hızlı düşüşüyle birlikte program uygulayıcıları mali dengenin sağlanması ve diğer sorunlarla mücadele etmekte gevşek davranabilmektedirler. Ancak, enflasyona neden olan sorunlar tam anlamıyla çözülmeden fiyat kontrolleri kaldırıldığında enflasyon tekrar yükselmekte ve ilerleyen dönemlerde istikrarı sağlamak daha da güçleşmektedir⁵⁹.

Fiyat ve ücret kontrolleri yoluyla programın hemen başında enflasyonun hızla düşmesi, programa olan güveni artıracağından programın ileriki aşamalarında daha kolay uygulanmasını sağlar. Yüksek enflasyon ortamına göre düşük enflasyon ortamında bütçe açığı daha kolay hesaplanacağından, bütçe açık ve şeffaf hale gelir. Böylece istikrar ivme kazanır ve programa ek önlemlerin getirilmesi kolaylaşır. İlk dönemde sıkı kontroller yapılırken enflasyonu düşürmenin maliyeti düşüktür. Bu dönem, işsizlik ve ekonomik daralma anlamında maliyetin hemen hemen olmadığı bir dönemdir⁶⁰.

Heterodoks istikrar politikalarının uygulanması sonucu programın ilk evresinde, enflasyonun hızla düşüşü ile vergi gelirlerinde reel bir yükselme yaşanır. Bu durum iktisat literatüründe tersine Olivera-Tanzi etkisi olarak adlandırılmaktadır. Yüksek enflasyon olduğu dönemlerde, vergilerin doğrudan alınması gelirin elde edilmesinden bir yıl sonra tahsil edilmesi sonucu reel kayıp yaşanmasına sebep olmaktadır. Düşük enflasyon ortamında ise bu süreç tersine işlemeye başlar ve vergi gelirleri reel olarak artar. Olivera-Tanzi etkisinin yüksekliği bütçe içerisinde doğrudan alınan vergilerin payı, dolaylı vergilere oranla ne kadar yüksekse tersine etki o ölçüde yüksek olur. Bu şekilde bütçe açıklarının kapatılması ve mali dengenin sağlanması kolaylaşır⁶¹.

---

⁵⁸ Esen, s. 36.

⁵⁹ Esen, s. 37

⁶⁰ Esen, s. 37

⁶¹ Bahçeci, s. 9

Heterodoks istikrar politikalarına yapılan temel eleştiriler şunlardır⁶²;

- Fiyat kontrolleri sonucunda, ekonominin kaynak dengesi bozulabilir. Eğer kontroller kısa süreli olursa bu tür bir etki ortaya çıkmayabilir veya ortaya çıkan etki önemsizdir. Fakat kontroller uzun süreli olduğunda piyasalar arasındaki görece fiyat yapısı bozulacağından dengeleri yeniden inşa etmek, istikrar programının maliyetini artıracaktır.
- Öte yandan, fiyat kontrollerinin küçük bir mali ve üretici grup dışında, genel ekonomi açısından denetlenmesi çok güçtür.
- Firmalar, kontrollerin geleceğini öğrendiklerinde fiyatlarını hızla yükseltebilirler.
- Kontrollerin programın hemen başında enflasyonu hızla düşürmesi sonucu, program uygulayıcılarına para ve maliye politikalarında kapsamlı bir değişiklik yapmaksızın hedeflere ulaşılabileceği fikrini vererek, programın başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olabilir.
- Kontrollerin ne zaman ve nasıl kaldırılacağı da önemlidir. Kontroller aşama aşama mı yoksa bir defada mı kaldırılacaktır. Eğer aşama aşama kaldırılacaksa bu kez de doğru zamanlama sorunu ortaya çıkmaktadır.

1.3.3. IMF Tipi Yapısal İstikrar Politikaları

Uluslararası Para Fonu (IMF), kriz durumunda dış ödemeler dengesinin ülkeler adına tekrar sağlıklı bir ekonomik yapıya kavuşmaları için ülkelere finansal yardım sağlayan bir uluslararası kredi kuruluşudur. Kriz içerisindeki ülkeler için büyük önem taşıyan dış yardım IMF ile yapılan anlaşmalarla sağlanmaktadır. Yapısal istikrar programlarını diğer programlardan ayıran temel özellik önceliğin ödemeler dengesi denkliliğine verilmesidir⁶³. Bunu gerçekleştirmek için, ödemeler dengesi cari hesap açığının yani kamu sektörü açıklarının iç ve dış borçla finanse edilmesidir. Bunu da finansman sonrası ödemeler dengesi, toplam talebin yönetilmesi ile bu yönetim ile cari hesabın cari üretim düzeyine çekilmesi sonucu sağlanabilir.

IMF tipi istikrar programları, genellikle ortodoks yaklaşıma göre hazırlanmaktadır. Ülkenin dış ekonomik dengesini düzenlemek için hazırlanan programlar; maliye, para ve kur politikalarından oluşmaktadır. Amaç, ödemeler bilançosu krizinin aşılması için gerekli olan dış desteği sağlarken, ekonomideki kaynak dengesini kurmak ve ekonomiyi yeniden işler

---

⁶² Parasız, s. 47

⁶³ Esra Siverekli ve Meliha Ener, "IMF'nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye'de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2004, s. 84

duruma getirerek dış açığa neden olan fazla talebi düşürmektir. IMF tipi yapısal istikrar programlarının içerdiği politikalar şöyle özetlenebilir⁶⁴.

1.3.3.1.Kur Politikası

Kur politikası ile devülasyonun görelî fiyat yapısı değiştirilerek kaynak dağılımına etki etmek bu şekilde ihracat arttırılarak ödemeler dengesinde yaşanan pozitif etki ile talep yönünde reel gelir ve harcamaların azaltılması amaçlanmaktadır. Devalüasyon dış ticarete konu olan malların fiyatlarını dış ticarete konu olmayan malların fiyatlarına göre arttırdığından, dış ticarete konu olan malların üretimi daha karlı hale gelmektedir. Devalüasyonun çok yönlü etkisi ihracat ve ithalatın talep esnekliklerine, ticarete konu olan ve olmayan malların üretim içindeki paylarına baęlıdır⁶⁵.

1.3.3.2. Maliye Politikası

Genel olarak, bütçe açığını kapatmak, toplam talep baskılarını azaltmak ve açığın para basılarak kapatılmasını engellemek amacıyla, kamu harcamalarını kısmak, vergileri arttırmak, sübvansiyonları azaltmak ve kamu iktisadi teşekkülleri (KİT) mallarına zam yapmak şeklinde özetlenebilir. Kamu sektörünün harcama ve vergi politikaları kaynak dağılımını etkilemektedir. Bu yüzden mali politikalar IMF tipi istikrar programlarının en önemli parçalarından biridir. İlk hedef bütçe açığını kapatmaktır. Vergi politikası araçları dolaysız ve dolaylı araçlar olarak ikiye ayrılabilir. Dolaysız araçlar; vergi gelirlerinin (özellikle kurumlar ve servet vergisinin) arttırılması ile yürütmeye yönelik reform ve düzenlemelerden oluşmaktadır. Dolaylı araçlar ise; alkol ve sigara gibi ürünlere yönelik yurtiçi mal ve hizmet fiyatlarının arttırılması, enerji fiyatlarının arttırılması, ithalat vergilerinin arttırılması gibi gelirleri arttırmaya yönelik araçlardır. Harcamaları azaltmaya yönelik araçlar ise cari ve transfer harcamalarının kısılması. Yatırım harcamalarının en aza indirgenmesi gibi geleneksel politikaları içermektedir.⁶⁶

1.3.3.3. Para Politikası

Sıkı para politikası ile toplam para arzı ve kredi hacmindeki genişleme kontrol edilmektedir. Faizlerin artması ile sermaye kaçışının önlenmesi, tasarrufların artması ve tüketim talebinin kısılması hedeflenmektedir. Parasalcı yaklaşıma göre para politikasının amacı, para arzını kısırarak fazla harcamaları engellemek, geniş anlamda ise ekonomide kaynak kullanımını daha etkin hale getirmektir. Para politikasının araçları, dolaysız ve dolaylı araçlar olarak iki gruba ayrılabilir. Dolaysız kontrol araçları, genellikle banka kredilerine tavan

---

⁶⁴ Bahçeci, s. 10-11

⁶⁵ Esen, s. 39.

⁶⁶ Bahçeci, s. 13.

koyarak ve faizleri kontrol etmektir. Dolaysız kontrollerin kısa dönemde kredi genişlemesini engelleyici etkisi vardır. Fakat bunun sonucunda ekonomi ciddi anlamda daralmaktadır. Bu problemi ortadan kaldırmak için dolaylı araçlardan faydalanılır. Bunlar; açık piyasa işlemleri, zorunlu rezerv tutma ve Merkez Bankası'nın borç vermeye yönelik uygulamalarıdır. Merkez Bankası açık piyasa işlemleri ile piyasalardan likidite toplar ya da piyasaya likidite sağlar. Zorunlu karşılık oranları ile rezerv parayı kontrol altında tutar. Disponibilite oranları ile borç alıp verme işlemlerini kontrol eder. Son zamanlarda dolaysız para politikası araçlarından, yani doğrudan para kontrolünden dolaylı araçlara doğru bir yöneliş vardır. Doğrudan kontroller yerine dolaylı araçlardan yararlanılması programa esneklik kazandırmaktadır⁶⁷.

1.3.3.4. Ticaret Politikası

Ticareti liberalleştirmeye yönelik politikalarından oluşur. Tarifelerin düşürülmesi, ihracat teşviklerinin kaldırılması ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile ülkenin rekabet gücünün artması hedeflenmektedir.

IMF programlarında enflasyon sorunu ikinci planda yer almaktadır. Öyle ki bu programlar enflasyonu bir miktar arttırabilmektedir. Ödemeler bilançosunun dengeye gelebilmesi için yapılan devalüasyonlar, kamu gelirlerini arttırmak için kamu ürünlerine yapılan zamlar ve dolaylı vergi artışları enflasyon artışına yol açmaktadır. Bu tür programlarda kısa dönemde istenmeyen sonuçlar oluşabilir. Bu tür istenmeyen sonuçların önüne geçmek için fiyat ve ücret kontrollerine gidilebilir. Fakat IMF programlarında, serbest piyasa yapısını bozduğu ve kaynak dağılımını etkilediği için, fiyat ve ücret kontrolleri bulunmamaktadır⁶⁸.

IMF tipi yapısal istikrar politikalarına temelde iki tür eleştiri getirilmektedir. Bunlardan ilki, IMF'nin her ülkede aynı tip programları uygulaması ve ülkelerin kendilerine özgü durumlarını hiç dikkate almamasıdır. IMF programları ödemeler bilançosu açıklarına neden olan talep fazlasını kısıtıcı önlemler üzerine yoğunlaşmaktadır. Uygulanan önlemler, ülkelerin ekonomilerinde daralmaya neden olmaktadır. Bu nedenle de, birçok IMF programı, ülkelerdeki yoğun kamuoyu baskısı nedeniyle devam ettirilememektedir. İkinci eleştiri ise, IMF programlarının büyümeye ve işsizliğe önem vermemesidir. IMF'nin uyguladığı programlar, talep kısımaya ve uzun dönemli yapısal değişime odaklanarak ülkenin üretim kapasitesini ihmal etmektedir. Çünkü programlarda bütçe disiplininin sağlanabilmesi için yatırımlar ihmal edilmekte ve minimum seviyede yer almaktadır. Ayrıca, yeni yatırım teşviklerine izin verilmemekte ve uygulanan ihracat teşvikleri de kaldırılmaktadır. Bu

---

⁶⁷ Siverekli ve Ener, s. 3

⁶⁸ Siverekli ve Ener, s. 4

uygulamalar ise ülkelerin büyüme oranlarını azaltmakta hatta programın ilk yılında negatife düşürmekte ve işsizlik artmaktadır. Bu nedenle de, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarını olumsuz etkilemektedir⁶⁹.

1.3.4. İstikrar Politikalarında Nominal Çapa Uygulaması

Bu politikada amaç mümkün olan en kısa sürede enflasyonu düşürmek ve bunu en düşük ekonomik ve sosyal maliyetle yapmaktır. 1980 öncesi istikrar politikalarında para arzı veya döviz kuru nominal çapa olarak seçilirken, 1980 sonrası politikalarda fiyatlar ve ücretler nominal çapa olarak seçilebilmektedir.

Bazı çalışmalarda, seçilen nominal çapaya göre istikrar programları sınıflandırılabilir. Buna göre, para arzının sabit tutulduğu veya hedeflenen enflasyon oranında arttırıldığı programlara “paraya dayalı veya para bazlı istikrar programları” (money-based stabilization), döviz kurunun sabit tutulduğu veya hedeflenen enflasyon oranında artışına izin verilen programlara “kura dayalı istikrar programları” (exchange rate-based stabilization [ERBS]) denilmektedir⁷⁰.

1.3.4.1. Kura Dayalı İstikrar Politikaları

Uzun yıllar enflasyon ile yaşayan ülkelerde bu program tercih edilmektedir. Bunun sebebi bu ülkelerde dolarizasyon (yerli para biriminin yanında yabancı para biriminin de kullanılması) yaygın olduğu için döviz kurunun nominal çapa olarak seçilmesi, enflasyonun düşürülmesinde daha yerinde olmaktadır.

Kura dayalı istikrar programlarının işleyiş mekanizması, satın alma gücü paritesi (SGP) olarak bilinen iktisadi ilişkiye dayanmaktadır. Bu mekanizmaya göre uluslararası ticarete konu olan malların dünyanın her ülkesinde aynı olması gerekir. Yabancı ya da yerli mallardan birinin veya tamamının fiyatları değiştiğinde, bu değişimi nötralize edecek değişim nominal döviz kurunda gerçekleşecektir. Eğer döviz kuru satın alma gücü paritesine göre hareket ederse dış ticarete konu olan malların fiyatlarının artış hızı otomatik olarak devalüasyon oranına eşitlenir⁷¹.

1.3.4.2. Paraya Dayalı İstikrar Politikaları

Enflasyonu hedeflenen orana düşürmek için para arzının sabit tutulduğu veya hedeflenen enflasyon oranında arttırıldığı istikrar programlarına, paraya dayalı istikrar

---

⁶⁹ Mehmet Alagöz, “IMF İstikrar Programlarının Ekonomik Etkileri”, *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 1998, s. 75.

⁷⁰ Sweder V. Winjnbergen, *Fiscal Deficits, Exchange Rate Crisis and Inflation*, Working Paper, No: 2130, www.nber.org/papers/ (Erişim Tarihi: 29.01.2013), 1987, s.5.

⁷¹ Koray Akay ve M. Ege Yazgan, “Kura Dayalı İstikrar Politikaları: Teori ve Uygulama”, *Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, Sayı: 2, 2000, s.49

programları denilmektedir⁷². Paraya dayalı programlarda, para arzı sabit tutulmakla birlikte döviz kuru serbest dalgalanmaya bırakılmaktadır.

Para arzına dayalı istikrar programlarının kredibilitesinin olmaması, olumsuz bir gelişme olarak enflasyon oranının hedeflenenden daha az düşmesine neden olmaktadır. Diğer taraftan bu durum, reel etkilerin azalmasına neden olabilmektedir. Bu istikrar programı daha az riskli bir uygulama olmakta ve bu nedenle teoride bazı iktisatçılar tarafından daha fazla önerilmektedir⁷³.

1.3.4.3. Fiyat ve Ücretlere Dayalı İstikrar Politikaları

Fiyat ve ücret kontrolleri, geçmiş enflasyonun geleceğe taşınmasına sebep olan endeksleme mekanizmasının yaygın olduğu yüksek kronik denilen enflasyonla mücadele uygulanmaktadır. Bu tür enflasyon yaşayan ülkelerde uygulanan istikrar programlarında enflasyona sebep olan bütçe açıkları kapatılması sağlansa dahi enflasyonun atalet kazanmasından dolayı enflasyon oranı istenilen düzeye düşürülemediği. Böylece, fiyat ve ücret kontrolleri enflasyonun ataletini ve beklentileri azaltıcı yönde kullanılarak başarı sağlanmaktadır.

Fiyat kontrolleri, serbest piyasa düzenini bozucu etkisinden dolayı eleştirilmektedir. Ekonomide piyasaların süpürülmesini ve dengeyi sağlayan serbest rekabet koşullarında oluşan fiyattır. Bu nedenle, fiyatlara getirilen kontroller kaynak dağılımı bozmaktadır. Bu etkiyi en aza indirmek için kısa süreli kontroller önerilmektedir. Ayrıca, fiyat kontrollerini denetlemekte öyle kolay değildir. Uygulamada tüm malların kontrolü değil sadece temel bazı malların (petrol, elektrik, temel gıda maddeleri gibi) kontrolü yapılmaktadır⁷⁴.

Ücret kontrolleri ile enflasyonun düşürülmesi siyasi açıdan uygulanması güç bir alternatiftir. Ücret kontrollerinin ekonomik birimler arasında sağlanacak anlaşma (uzlaşma) ile uygulanması daha yerinde olacaktır. Örnek verilecek olursa İsrail 1985 yılı programında ekonomi temsilcileri ile gerçekleştirilen toplantılar neticesinde ücretleri dondurmuş olup serbest bıraktığında nasıl bir yol seyredeceğine birlikte karar vermiştir. Bu karar uygulama esnasında da korunmuştur.

---

⁷² Winjnbergen, s. 5.

⁷³ Almıla Karasoy, *Stabilizasyon, Nominal Çapa Olarak Alınabilecek Göstergeler ve Ülke Deneyimleri*, TCMB Tartışma Tebliği, No: 9623, www.tcmb.gov.tr (Erişim Tarihi: 29.01.2013), 1996, s.151

⁷⁴ Bahçeci, s. 28

İKİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE AÇIKLARININ NEDENLERİ, FİNANSMANI, MAKROEKONOMİK ETKİLERİ VE ENFLASYONLA İLİŞKİSİ

Bütçe açıklarının nedenleri ve finansmanı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde birçok açıdan farklılık göstermektedir. Bu farklılık bütçe açığının finansmanında, bu finansmanın genel makro ekonomik dengeler üzerinde oluşturmuş olduğu etki de ve enflasyon ile göstermiş olduğu ilişkide de varlığını göstermektedir. Bu ilişki bütçe politikasının genel etkileri ve enflasyon ile ilişkisi anlamında bireyleri bire bir etkilemektedir. Bu etki farklı iktisadi görüşleri meydana getirmektedir.

2.1. Bütçe Açıklarının Nedenleri

Bütçe açıklarının artmasına sebep olan temel etken; elde edilen gelirlerden daha fazla harcama yapılmasıdır. Bütçe açıklarının nedenleri gelişmekte olan ülkelerde ve gelişmiş ülkelerde farklılık göstermektedir.

Bütçe açıkları daha öncede belirtildiği gibi gelişmekte olan ülkelerde ve gelişmiş ülkelerde farklı ekonomik etkilere sahip olmasına rağmen gelişmiş ülkelerde de bir ekonomik sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütçe açıklarının nedenleri incelendiğinde gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasında önemli farklılıkların olduğu görülmektedir⁷⁵.

Gelişmiş ülkelerde son otuz yılda bütçe açıklarına neden olan başlıca faktörler şu şekilde sıralanabilir⁷⁶;

- a) Sosyal güvenlik harcamaları
- b) Kamu hizmetlerinden yararlananların sayısının hızla artması ve kamu hizmetlerinden faydalanmanın doğal ve devlet için zorunlu bir görev gibi algılanması
- c) Yapısal işsizliğin ortaya çıkması
- d) Verimlilikte görülen azalmadır

---

⁷⁵ Şen, Sağbaş, s.23

⁷⁶ Şen, Sağbaş, s.23

Gelişmekte olan ülkelerde ise bütçe açıkları üzerinde daha çok yapısal, siyasi ve askeri nedenler etkili olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere özgü bu yapısal nitelikleri şu şekilde sıralanabilir;

- a) Düşük ekonomik kalkınma düzeyi
- b) Yavaş artan kamu gelirleri
- c) Kamu gelirlerinde görülen istikrarsızlıklar

d) Harcamalar üzerinde görülen devlet kontrolü ve devletin ekonomideki büyüklüğü şeklinde sıralanabilir. Burada bütçe açıklarının nedenleri ele alınırken ülkemizin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerdeki nedenler ele alınarak incelenecektir.

2.1.1. Yapısal ve Kurumsal Nedenleri

Bütçe açıklarının en önemli nedenlerinden biri, yapısal ve kurumsal nedenlerdir. Ülkeler arasında ekonomik gelişmişlik düzeyi olarak farklılıklar bulunmasının yanında sosyal, politik ve kültürel açıdan da önemli farklılıklar bulunmaktadır. Az gelişmişlik, bir taraftan harcama baskısını artırırken; diğer taraftan da özel tasarrufların yetersizliğine ve vergi gelirlerinin düşüklüğüne yol açmaktadır⁷⁷.

Bir ülkenin vergideki etkinliğini belirleyen başlıca iki unsur vardır;

- a) Vergi Kapasitesi
- b) Vergi gayretidir

Vergi kapasitesini, bir ülkedeki vergilendirilebilecek potansiyel vergi gelirlerinin GSMH'ya oranı yani ekonominin kaldırabileceği maksimum vergi yükü şeklinde tanımlarken, vergi gayretini ise vergi idaresinin vergi toplama gücü ve yeteneği ile vergi mükellefinin vergi verme uyumunun bir bileşkesidir. Yani vergi gayreti, vergi kapasitesinin ne kadarının gelir olarak kullanıldığının bir göstergesidir⁷⁸.

Gelişmekte olan ülkelerde vergi kapasitesini olumsuz yönde etkileyen faktörler⁷⁹;

- a) Gelir düzeyinin düşük olması,
- b) Nüfus artış hızının artması,
- c) Gelir dağılımının bozuk olması,
- d) Tarım sektörü ağırlıklı ekonomik yapı,
- e) Kentleşme oranının düşüklüğü,
- f) Vergi kaçakçılığı,
- g) Kayıt dışı ekonominin büyüklüğüdür.

---

⁷⁷ Abuzer Pınar, *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*, Ankara, Naturel Yayıncılık, 2010, s.138

⁷⁸ Şen, Sağbaş, s.24

⁷⁹ Şen, Sağbaş, s.23-25

Vergi gayretini olumsuz etkileyen faktörler olarak ise;

- a) Nitelikli personel yetersizliği,
- b) Denetimin yetersizliği,
- c) Mükellef ile vergi dairesi arasındaki iletişimin bozukluğu,
- d) Vergi idaresinin etkin olmaması,
- e) Vergi esnekliğinin düşük olması,
- f) Sık sık değişen mevzuat,
- g) Halkın bilgi ve birikim düzeyinin düşük olması,
- h) Vergi ahlakının zayıf olması gibi nedenler sayılabilir.

Bütün bu sebepler dolayısıyla vergi gelirleri, olması gerekenin altında kalmaktadır ve kamu harcamalarını karşılayamamaktadır. Kamu harcamalarının karşılanmamasının doğal sonucu olarak da bütçe açıklarına sebep olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkede hızlı nüfus artışı kamu gelirlerinin düşük; buna karşın nüfus artışının yüksek olması, böyle bir ülkede konut, kanalizasyon, yol, su, elektrik, eğitim, sağlık gibi temel altyapı harcamalarına bütçeden daha fazla ayırma ihtiyacını doğurmaktadır. Ayrıca nüfus artış hızının yüksek olması köyden kente göçü hızlandırmakta, çarpık kentleşme ve işsizlik gibi sorunları beraberinde getirmektedir. Bütün bu sorunların karşılanması için devletin bu sorunların giderilmesi için yapacağı harcamalar bütçe gelirlerini aşmakta ve ortaya bütçe açığı sorununu karşımıza çıkarmaktadır⁸⁰.

Gelir dağılımının bozuk olması ise, hükümetin önünde bir sorun olarak ortaya çıktığında gelir dağılımının düzeltilmesini gündeme getirmektedir. Nüfusun çok küçük bir bölümünün gelirin çok büyük bir bölümünü alması arzulanmayan bir durumdur. Böyle bir durumda, gelir dağılımından az pay alan kısmın sorunlarını kendilerinin gidermesi olanaksız olacağı için devletin bu sorunlar için harcama yapması kamu harcamalarını arttıracak, bu ise bütçeye ek bir yük getirecektir.

Tarım sektörü ağırlıklı ekonomik yapı ise; bilindiği gibi tarım sektörü üretimi tabiat koşullarına bağlıdır. Sel baskını, kuraklık gibi faktörler yıldan yıla tarımsal üretimde dalgalanmalara sebep olmaktadır. Bu dalgalanmalar direk olarak devletin gelir kalemlerini etkilediği için bütçe kalemlerinin gelir kısmını etkileyerek açıklara sebep olabilmektedir. Vergi kaçakçılığı, mükelleflerin gelirlerinin vergi oranları ile çarpılarak elde edilmesi gereken vergi borçlarının gelirlerini, düşük göstererek devletin vergi gelirlerini azaltması ile meydana

---

⁸⁰ Şen, Sağbaş, s.25

gelmektedir. Böylece gelirlerin giderlere göre azalması da bütçede bir açık meydana getirmektedir⁸¹.

Gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarındaki artışın nedenlerinden biri de harcamaların verimli ve etkin denetlenememesidir. Bu ülkelerde kamu harcamalarının verimli ve etkin denetlenmesini güçleştiren faktörlerin başında politik tercihler ve mali disiplinsizlik gelmektedir. Kötü yönetim ve mali şeffaflığın olmaması gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıklarına neden olan yapısal faktörlerdir. Kötü yönetim ve sorumsuzluk, kamu gelirlerinin israf edilmesine ve dolayısıyla kamu harcamalarının artmasına neden olmaktadır⁸².

2.1.2. Askeri Nedenler

Savunma harcamaları, hem gelişmiş ülkelerin hem de gelişmekte olan ülkeler için önemli bir bütçe açığı nedenidir. Ülkelerin silahlanma yarışı ve savaşlar savunma harcamalarını arttırmaktadır. Ekonomik krizler döneminde olduğu gibi, savaş dönemlerinde de kamu harcamaları hızlı bir büyüme trendi içinde olmakta ve dolayısıyla bütçe açıklarında çok belirgin artışlara neden olmaktadır⁸³. ABD ekonomisinin son yıllarda Orta Doğuda yapmış olduğu savaş sırasında ki harcamalar bütçe açıklarının artmasında verilebilecek önemli örneklerdendir.

ABD, Kanada, İngiltere, Almanya gibi gelişmiş ülkeler 19. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar sürdürülebilir bir bütçe dengesine sahipken, I. Dünya Savaşı öncesinde bu bütçe dengeleri altüst olmuştur. Savaş olasılığının belirmesi üzerine başta Almanya, Fransa, İngiltere olmak üzere ülkeler hızla silahlanma yarışına girmişler ve kamu harcamalarının önemli bir kısmını silahlanmaya ayırmışlardır. Savaşta taraf olan ülkeler, ülke kaynaklarının çok büyük bölümünü savaşın finansmanına tahsis etmek zorunda kalmakta ve savaş giderleri kamu harcamalarını ve dolayısıyla bütçe açıklarını arttıran önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır⁸⁴.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan soğuk savaş ve bunun her an bir sıcak savaşa dönüşme olasılığı, ülkeleri her an savaşa karşı hazır olmaya ve savunma harcamalarına ciddi bir önem vermeye sevk etmiştir. Özellikle ABD ve Eski Sovyetler Birliği, Pakistan-Hindistan, Arap ülkeleri-İsrail anlaşmazlıkları gibi ülkeler bunun önemli örnekleridir. Bu ülkelerden herhangi birinin silahlanmada hızlanması, diğer ülkeyi hemen harekete geçmeye teşvik etmekte ve eski güç dengesinin muhafazası için ülkeler arasında silahlanma yarışı

---

⁸¹ Şen, Sağbaş, s.23-25

⁸² Önder vd., s.19

⁸³ Aytaç Eker, *Maliye Politikası*, İzmir, 4. baskı, Anadolu Matbaacılık, 2004, s.110

⁸⁴ IMF, *Confronting Budget Deficits, Economic Issues*, No:3, IMF Washington D.C., 1996a. s.3

başlatmaktadır. Savunma harcamalarında oluşan artış, olumsuz etkisini bütçe dengesi üzerinde belli ettirmektedir.

2.1.3. Siyasal Nedenler

1700'lerden günümüze kadar devlet anlayışında meydana gelen değişimler bütçe dengesini olumsuz yönde etkilemiştir. 1700'lerin ikinci yarısından 1920'lerin sonlarına kadar hakim olan ve bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler şeklinde özetlenen klasik iktisadi düşünceye ilk eleştiri Marksist doktrinden gelmiştir. Marksizmin kurucuları K. Marx ve F. Engels'dir. Marksist öğretinin doğusunu hazırlayan, bir taraftan çağın gerçekleri, bir taraftan da çağın hakim düşünce akımları olmuştur. Sanayi kapitalizminin, sık sık iktisadi krizlerle sarsılıyor olması, fabrikalarda ücretli işçi olarak çalışan kitlelerin sefaleti, o dönemin somut iktisadi sorunlarıdır. 1800'lü yıllarda Karl Marx'ın *Das Kapital*'i ile başlayan ve Frederic Angel, Adolf Wagner ve Robert Owen gibi diğer sosyalist düşünceyi benimsemiş iktisatçıların çalışmalarıyla kuvvetlenen bu doktrin, klasiklerin 'laissez faire'nin' bırakınız yapsınlar felsefesini reddederek; ekonomik ve sosyal nedenlerle devlet mülkiyetini ısrarla savunmuşlardır. Sürekli iktisadi krizlerle sürüklenen kapitalist sistem karşısında Sismondi 'laissez faire'nin' anlamsızlığını, devlet müdahalesinin gereğini ileri sürmüştür. Marksist doktrin, Ekim 1917 Devrimi ile Rusya'da uygulama alanı bulmuş; Rusya'da ekonomik – sosyal hayatın her safhasında devlet müdahalesini olağan hatta zorunlu hale getirmiştir. Ekim Devrimi'ni 1929 Dünya Ekonomik Buhranı izlemiştir. Gelişmeler bunlarla da sınırlı kalmamış; 1930'larda Almanya'da Hitler, İtalya'da Mussolini güç kazanmaya başlamıştır. Bu değişimler ister istemez devlet anlayışındaki değişimleri de beraberinde getirmiştir. Üstelik klasik iktisadi düşüncenin kendi içinde görüş ayrılığına düşmesi ekonomide devlet müdahaleciliğine zemin hazırlayan diğer bir gelişme olmuştur. Bu gelişmelere ilaveten 1928 ve sonrasında özellikle gelişmiş ülkelerde refah devleti olgusunun gittikçe önem kazanması, demokratik yollarla işbaşına gelen hükümetlerin toplumun istek ve arzularını yerine getirmede daha duyarlı hale gelmesine neden olmuştur. Bu süreçte iş başına gelen hükümetler bir taraftan makroekonomik hedeflere ulaşmaya, diğer taraftan da sosyal devlet anlayışı içinde bireylerin yaşam koşullarını yükseltici programlara ağırlık vermeye başlamışlar. Zaman içinde kamu harcamalarının kamu gelirlerini aşması adeta olağan bir durum gibi algılanmaya başlanmıştır⁸⁵.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın ortaya çıkması ile birlikte liberal iktisadi düşünce yerini müdahaleci iktisadi düşünceye bırakmıştır. Omurgasını Keynes'in fikirlerinin

---

⁸⁵ Ahmet Fazıl Özsoylu, "Türkiye'de İç Borçlar", *İktisat İşletme ve Finans*, Sayı 67, 1994, s. 46–51.

oluşturduğu müdahaleci anlayışta devlete iktisadi hayatta klasik anlayışa göre daha fazla yer verilmiş ve buna paralel olarak devlet faaliyetleri hem genişlemeye hem de çeşitlenmeye başlamıştır. Klasiklerin bütçe dengesine verdiği önemin aksine Keynes, makroekonomik dengeyi sağlamada bütçe açıklarının bir araç olarak kullanılabilmesi tezini ön plana çıkarmıştır. Keynes'in (1936) Genel Teori ile temellerini attığı ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'ndan ülkelerin çıkabilmesinin tek çaresinin devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiği tezi, büyük rağbet görmüştür. Nitekim klasik iktisadi düşüncenin devlet müdahalesi olmaksızın⁸⁶;

- a) Gelir ve servet dağılımında adaleti,
- b) Ekonomide istikrarı,
- c) Sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ve kalkınmayı,
- d) Kaynak dağılımı ve kullanımında etkinliği sağlayamayacağı kanaati yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

Klasik iktisadi yaklaşımın gelir dağılımında yaşanan adaletsizlik, piyasada oluşan dışsallıklar, ekonomik istikrar ve kalkınma, gibi alanlarda başarısız olması ya da böyle algılanması, devlet faaliyetlerine ihtiyaç duyulmasına zemin hazırlayan başlıca faktörler olmuştur. Oluşan bu yeni anlayışa göre, piyasa ekonomisi gelirin yeniden dağılımını gerçekleştirilmede başarısız olmuştur.

Keynes'in açık bütçe politikası ile oluşan ekonomideki anlayış ile buna ek bir anlamda tamamlayıcı olan Abba Lerner'in fonksiyonel maliye görüşü⁸⁷, klasiklerin kabul edilmiş olan denk bütçe prensibinin terk edilemez bir ilke olmadığını; aksine, bütçe açıklarının ekonomide makroekonomik hedefleri gerçekleştirilmede bir araç olarak kullanılabilmesi öngörüsüne ivme kazandırmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'de hazırlanan Beveridge Raporu (1942), bir bakıma devlet anlayışındaki değişimin öncülüğünü yaparak ve refah devleti anlayışının önünü açmıştır.

Beveridge Raporu, işsizliğin bertaraf edilmesi, fakirliğin yok edilmesi ve toplumun geneline sosyal hizmetler sunulması görevini devletin üstlenmesi gerektiğini ortaya koymuştur. İngiltere'de yaşanan bu gelişmeler diğer ülkelerde de geniş taraftar kitlesi bulmuştur. Bunun muhtemel nedeni Büyük Depresyon ve İkinci Dünya Savaşı sırasında diğer ülkelerin de İngiltere ile aynı kaderi paylaşarak aynı tecrübeleri yaşamış olmalarıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında bir taraftan Keynesyen ekonomi politikaları çerçevesinde kamu

---

⁸⁶ Şen, Sagbaş, s.27

⁸⁷ Dinamik maliye yaklaşımı olarak da bilinen fonksiyonel maliye yaklaşımı, devletin ekonomik hayattaki asli görevinin tam istihdamı sağlamak olduğu ilkesinden hareket etmekte ve ekonomide arzulanan istihdam ve üretim düzeyini yakalayabilmek için bütçenin harcama-gelir dengesinden vazgeçebileceğini öne sürmektedir.

harcamalarının ekonomik büyüme ve istikrar gibi makroekonomik hedeflere ulaşmada bir araç olarak görülmesi, diğer taraftan refah devleti olgusunun Batı Avrupa ülkelerinde yaygınlaşması, kamu harcamalarının hem çeşit hem de hacimsel olarak artmasına zemin hazırlamıştır. Bu gelişmelerin sonucu olarak klasik iktisadi felsefenin aksine, Keynesyen düşüncenin bütçe dengesi yerine ekonomik dengeye ağırlık vermesi ve mali dengeden fedakârlıkta bulunabilmesi, siyasi otoritelere normal gelirlerinden daha fazla harcama yapma olanağı vermiştir⁸⁸.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı sırasında etkisi belirginleşen ve milyonlarca kişiyi etki eden işsizlik olgusu, devletin teşvik edici (genişletici) maliye politikası yoluyla işsizliği önlemesi olgusu veya işsizlere transfer harcaması yapması gerektiği düşüncesinin oluşmasına neden olmuştur. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sırasında silâh altına alınanların geleceklerinin garanti altına alınması savaş sonrası dönemde geniş ölçekli sosyal güvenlik programlarının uygulanmaya geçirilmesine zemin hazırlamıştır. Bu düşünce, devlet faaliyetlerinin yaygınlaşmasına zemin hazırladığı gibi, kamu hizmetlerinin farklılaşmasına da sebep olmuştur. Devlet, vatandaşlarının sağlık, barınma, eğitim, sosyal güvenlik, istihdam, toplumsal refah gibi her türlü ihtiyaçlarına cevap veren ve bunu yapmakla yükümlü bir kurum olarak görülmüştür. Sonuç olarak hem hacim hem de çeşit olarak artan devlet faaliyetleri ister istemez daha fazla kamu harcaması yapılmasını gerektirmiştir. Ancak, gelişmiş ülkelerde İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki 20 yılda bütçe açıkları çok fazla sorun oluşturmamış ve kamu harcamaları ile kamu gelirleri paralel bir seyir izlemiştir.

1970'li yıllara gelindiğinde ibre tersine dönmüş; bütçe açıkları hızla artmaya başlamıştır. 1950 ve 1960'larda gerçekleştirdikleri düşük enflasyon ve işsizlik; buna karşın yüksek ekonomik büyüme ile önceki dönemlere göre altın çağını yaşayan gelişmiş ülkeler, 1970'lerin başında ilk OPEC petrol şoku ile karşı karşıya kalmışlardır. Sanayileri büyük ölçüde petrole bağımlı olan bu ülkelerin ekonomileri, yaklaşık dört kat artan petrol fiyatları karşısında krize girecek iktisat literatüründeki ilk kez, stagflasyon (durgunluk, şişkinlik) olgusu ile karşı karşıya kalmıştır. Özetlersek, büyük bütçe açıkları 1970'lerde yaşanan OPEC petrol krizinden sonra oluşmuş ve vergi gelirlerindeki azalıştan daha ziyade harcamalardaki çok ciddi artış sonucu 1980 sonrasında daha da artmıştır.

Arz yönlü ve monetarist iktisatçılar, toplam talebi genişleten buna karşın toplam arzı daraltan ve kamu kesimini büyüten Keynesyen politikaları, ekonomik krizin ve bütçe açıklarının temel nedeni olarak görmüşlerdir. Keynesyen ekonomi politikalarına alternatif

---

⁸⁸ Eker, s.116

olarak ortaya çıkan bu liberal iktisadi yaklaşımlar, teoride kamu kesiminin büyüklüğüne ve dolayısıyla kamu harcamalarına karşı bir görüş sergilemişlerdir. Söz konusu bu yaklaşımlar, kamu harcamalarının ve gelirlerinin kısılması yoluyla ekonomideki inisiyatifin özel kesime bırakılmasını savunmuşlardır. Bu yaklaşımlar doğrultusunda 1980'lerin başlarında kamu harcamalarını (özellikle sosyal harcamaları) kısyan vergi yükünü hafifletmeyi ve kamu kesimini küçültmeyi amaçlayan politikalar izlenmiştir⁸⁹.

1980'li yıllarda popülerliği zirveye ulaşan arz yönlü iktisat akımı (Regan tarafından desteklenen ve ortaya konan bu görüş literatürde Reganizm olarak da bilinir) doğrultusunda oluşturulan iktisat politikaları, özellikle gelişmekte olan ülkeleri ciddi ölçüde etkilemiştir. Kamu harcamalarını denetim altına almadan uygulamaya konulan vergi indirimleri ve ayrıcalıkları, bu ülkelerde vergi gelirlerinin azalmasına ve mevcut bütçe açıkları sorununun daha da derinleşmesine neden olmuştur. Artan ve kronikleşen bütçe açıkları parasallaştırıldıkça enflasyonu körüklemiş, borçla finanse edildikçe de faizler üzerindeki baskıyı arttırmıştır. Sonuç olarak birçok ülke kronik enflasyon, yüksek faiz oranı, gerileyen iktisadi kalkınma hızı, artan faiz yükü, yoğun dış ödeme sorunları gibi temel makroekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır⁹⁰.

2.1.4. Ekonomik ve Mali Nedenler

Ülkelerin enflasyon, reel faiz oranı, reel döviz kuru, üretim gibi makroekonomik göstergelerinde meydana gelen ani değişimler de bütçe açıklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Birçok gelişmekte olan ülkede artan bütçe açıklarının geri planında hükümetlerin ekonomik kalkınmalarını hızlandırma ve sanayileşme gayretleri sebebiyle gittikçe artan oranda ekonomik faaliyetlere katılmaları yatmaktadır. Birçok gelişmekte olan ülkede kamu iktisadi teşebbüslerinin görev zararları, bütçe açıklarının artmasına sebep olan önemli bir etkidir.

1982 Dünya Borç Krizi sonrasında uluslararası piyasalardan kredi sağlanmasındaki güçlükler, birçok gelişmekte olan ülkeyi bütçe açıklarını kontrol altına almaya ve açıkların finansmanında iç borçlanma veya parasallaşmaya yöneltmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde, bütçe dengesini olumsuz yönde etkileyen bir başka unsur da, enflasyondur. Gelişmekte olan ülkelerin yapısal, ekonomik ve mali koşulları dikkate alındığında enflasyon, bu ülkelerde

---

⁸⁹ Şen, Sagbaş, s.29

⁹⁰ Çelen, s.39

vergi gelirlerinin reel değerini erozyona uğratmaktadır. Enflasyonun vergi gelirlerinin reel değeri üzerindeki olumsuz etkisi, literatürde Olivera-Tanzi etkisi olarak bilinmektedir⁹¹.

2.1.5. Sosyal Nedenler

I. Dünya Savaşı öncesinde çok az sayıda ülke, sosyal güvenlik, işsizlere sosyal yardım, sağlık güvencesi gibi sosyal karakterli harcamalara bütçelerinde nadiren yer veriyorlardı. Gerek savaş sırasında gerekse savaş sonrasında bu tür harcamalar önem kazanmaya başlamıştır. Savaş sonrasında sosyal karakterli harcamalar artmaya başlamıştır. Tanzi; Schuknecht'nin (1997) çalışmasında, 1913 sonrası süreçte kamu harcamalarının giderek artması, eğitim, sağlık, emeklilik, işsizlik, sosyal yardımlar gibi alanlarda devletin katılımı sonucu olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Günümüzde gelişmiş ülkelerde bütçe açıklarını arttıran en önemli unsur, kuşkusuz sosyal güvenlik, sağlık gibi harcamalardaki hızlı artıştır. Yani pek çok gelişmiş ülkede bile emeklilik maaşlarının artması, sosyal amaçlı politikalara prim verilmesi ve sosyal amaçlı politikalar doğrultusunda harcamaların artması ve diğer transfer harcamalarının artması bu ülkeleri bütçe açığı sorunu ile karşı karşıya bırakan unsurlardan bir tanesidir⁹².

2.1.6. Dış Nedenler

Birçok gelişmekte olan ülkede mali istikrarsızlığın temel kaynaklarından birisi de, bu ülkelerin karşı karşıya kaldıkları dış şoklardır. Bu dış şoklar; temel ihracat mallarının fiyatları ve hacmindeki dalgalanma, petrol fiyatlarındaki artışlar, uluslararası faiz oranlarındaki dalgalanmalar, küresel durgunluk veya krizler şeklinde sıralanabilir. Bu saymış olduğumuz dış şoklar gelişmekte olan ülkelerin bütçe dengelerini etkilemektedir⁹³.

Dış şoklar ihracat mallarının fiyatlarındaki düşüşe, ülkenin vergi sistemine, ülkenin ihracat hacmine ve fiyat şoklarının büyüklüğüne bağlı olarak ihracatçı KİT'lerin kârlarının düşmesine neden olarak kamu kesimini doğrudan etkilemektedir. Özel sektörü ise, ihracatın azalması ve dolayısıyla kâr veya ihracat üzerinden alınan vergilerin düşmesine neden olarak dolaylı bir şekilde etkilemektedir. Benzer şekilde uluslararası faiz oranlarındaki bir artış özellikle borçlu ülkelerin dış borçlarının büyümesine neden olmaktadır. Bu da ister istemez bütçe dengesini olumsuz etkilemektedir. Küresel durgunluk veya kriz durumlarında ise hem ülkelerin ticaretlerindeki azalma nedeni ile gelir kaybına uğramaları hem de yurt içinde kurların istikrarsızlığı nedeniyle bütçe dengesi olumsuz yönde etkilenmektedir⁹⁴.

---

⁹¹ Şen, Sagbaş, s.35

⁹² Bulut, s.42

⁹³ Eker, s. 115

⁹⁴ Şen, Sagbaş, s.38

2.1.7. Politik-İktisadi Nedenler

Bütçe açığının açıklamasına baktığımızda tanımdan hareketle kamu harcamalarının kamu gelirlerinden fazla olması diye tanımlanmıştır. Burada öne çıkan sorulara bakacak olursak; neden kamu harcamaları yüksek olmaktadır? Neden kamu gelirleri düşük seyir izlemektedir? Bütçe açıklarının olumsuz birçok etkisi olmasına rağmen niçin bazı ülkelerde bütçe açıkları kronik olarak devam etmektedir? Oluşacak zararlı sonuçlarına rağmen neden bütçe açıkları engellenememektedir? Bütçe açıkları oluşması ülkeleri engelleyememelerinden mi yoksa seçmiş oldukları tercihleri sonucu mu ortaya çıkmaktadır. Genel olarak bütçe açıkları ve dış şoklar ülkelerin engellemedikleri çok bilinçli olarak seçmiş oldukları tercihlerindedir.

Makroekonomik popülizm ve makro ekonomik fırsatçılık geliştirmekte olan ülkelerde bütçe açıklarının politik iktisadi sebebi olmaktadır. Genel olarak iktisatçıları, bütçe açıklarının belirli bir düzey harcaması olması gerektiğini ve bu harcamanın anayasaya konarak bağlayıcı olması gerektiği konusunda önemli oranda görüş birliğine varmışlardır.

2.2. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları

Bütçe açıkları günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı boyutlarda etkilere neden olmaktadır. Bu farklı etkiler, makro ekonomik denge düzeyi üzerinde olumsuz sonuçlara sebep olan önemli bir makro ekonomik ve mali sorundur. Bütçe açıkları, her ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik koşullar altında uygulanan iktisadi ve mali sorunlara da bağlıdır. Bu çerçevede, bu bölümde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıkları konusu incelenecektir.

2.2.1. Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açıkları

Dünya ekonomisinin krize girmesi ve ülkelerin bu krizlerden etkilenmesi sonucu oluşan makro ekonomik dengesizliklerin giderilmesinde uygulanan politikalar ve etkileri, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile yakından ilgilidir. 1973 yılında ortaya çıkan ilk petrol krizinin sonucunda yaşanan ekonomik daralma, kamu açıklarını, yani bütçe açıklarını arttırmış ve krizin ardından sıkı para ve maliye politikası uygulanmıştır. 1975 yılında dış açıkların, kamu finansmanı aracılığıyla kapatılması gündeme gelmiştir. Böyle bir anlayışın belirmesi üzerine sıkı maliye politikası modelinden vazgeçilmiştir. Başta vergiler olmak üzere kamu gelirlerinin kamu harcamalarından daha az artması sonucu oluşan bütçe açıkları, sosyal harcamaların artmaya devam etmesi, iç talebin desteklenmesi için harcamaların arttırılması ve

başta ABD olmak üzere bazı ülkelerde vergi indirimlerine gidilmesi kamu açıklarını arttırmıştır⁹⁵.

1980 yılından sonra tekrar daraltıcı bütçe politikalarına dönülmesi ise, gelişmiş ülkelerdeki kamu açığı ve / veya bütçe açığı azaltmıştır. Gelişmiş ülkelerin, kamu açıklarının ve / veya bütçe açıklarının finansmanı için, uzun vadeli ve düşük faizli borçlanmaya başvurabilmeleri ve dış borçlanmaya belirtilen koşullar çerçevesinde gitmeleri, kamu açıklarının ve / veya bütçe açıklarının finansmanında enflasyonist etkiyi ortadan kaldırmıştır. Bunun dışında, gelişmiş ülkelerin dış borç servisleri nedeniyle iç kaynaklara yönelmeleri de kamu açıklarına ve / veya bütçe açıklarına neden olmadığı gibi, enflasyonist etkiyi de ortadan kaldırmıştır⁹⁶.

Bütçe açıkları, az gelişmiş ülkelerde olduğu kadar gelişmiş ülke ekonomileri içinde önemli bir sorun olmaya başlamaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde, II. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan iktisadi büyümeye paralel olarak, yurtiçi tasarruflarda görülen artışların etkisiyle enflasyonist etkilere yol açmayacak şekilde kolaylıkla kapatılabilen bütçe açıkları, 1970'lerin başlarından itibaren etkisini göstermeye başlayan petrol şoklarının ardından önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde iktisadi konjonktüre bağlı olarak belirginleşen stagflasyonist eğilimler neticesinde, gelişmiş ülkelerin makro ekonomik dengeleri olumsuz yönde etkilenmiş; büyüme hızının düşmesi, artan enflasyon, işsizlik ve kamu borç stoklarının artması gibi faktörlerin etkisiyle kamu finansman açıklarındaki genişlemeye paralel olarak bütçe açıklarında da belirgin artışlar kaydedilmiştir⁹⁷.

2.2.1.1. Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açıklarının Önemi ve Temel Nedenleri

Sanayileşmiş ülkelerin son otuz yıldır karşılaştıkları temel makro ekonomik sorunların başında, hiç kuşkusuz kamu kesimi finansman açıkları gelmektedir. OECD kapsamına dahil sanayileşmiş ülkeler grubu, başlangıçta 1 Ocak 1958 tarihli Roma Anlaşması çerçevesinde ekonomik işbirliği ve bütünleşme çabalarına uygun olarak, Avrupa Topluluğuna girişin ön koşullarından birinin kamu borçlanmasının ve bütçe açıklarının boyutlarının sınırlandırılması olduğu görüşünden hareketle, genelde bütçe denkliliğine yönelik maliye politikalarına ağırlık vermiştir. Üst üste meydana gelen petrol şoklarının ortaya çıkardığı yapısal sorunların yanı sıra, gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme hamleleriyle birlikte ön plana çıkan dışa açık büyüme stratejileri ve giderek dünya ekonomisi ile bütünleşme çabaları ve son olarak 1987 yılı sonlarında dünya borsalarında ortaya çıkan krizin döviz kurları ve para

---

⁹⁵ Egeli, s.64

⁹⁶ Egeli, s.65

⁹⁷ Egeli, s.65

akımları üzerine olumsuz yansıması, az gelişmiş ülkeler kadar gelişmiş ülkeleri de ekonomik yönden sarsıntıya uğratmış ve kamu açıklarının boyutlarının genişlemesine neden olmuştur⁹⁸.

Kriz, üretim seviyesini, milli gelir ve toplam talepteki artışları engelleyerek kamu gelirlerinin oransal olarak azalmasına sebep olmuştur. Bunun yanında kamu harcamalarında ise, hem cari harcamaların esnek olmaması hem de yatırım harcamalarına ağırlık verilmesi ile işsizlik sorunlarından kaynaklanan sosyal harcamalardaki artışlar sebebiyle artışlar görülmektedir.

Gelişmiş ülkelerde özellikle 1970'li yılların ortalarından itibaren bütçe açıkları genel bir artış trendine girmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, petrol şoklarıyla birlikte petrol fiyatlarındaki artışların iç ve dış piyasalara olumsuz yansiyarak, enflasyon oranlarını yükseltmesi neticesinde başlayan konjonktürel sürece bağlı olarak uygulanan tutarsız ekonomik ve mali politikaların geçici de olsa gelişmiş ülkelerde ekonomik krize yol açmasıdır. Bu ortamdan başta ABD olmak üzere diğer gelişmiş ülkelerde etkilenmiştir. Örneğin, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Dünya Ekonomisini yönlendiren ve uluslar arası ticari işlemlerde en geçerli paraya sahip olan ABD, en borçlu ülkelerden biri konumuna düşerken, savaşın sona erdiği dönemlerde gelişmekte olan bir ülke durumunda olan Japonya ise dünyanın en alacaklı ülkesi haline gelmiştir⁹⁹.

Ancak son yıllarda iç talepteki durgunluğun ve üretim kapasitesindeki yavaşlamanın etkisiyle Japonya'da kamu harcamalarının ve borçlanma maliyetlerindeki artışların yeniden az da olsa bütçe açıklarına yol açtığı söylenebilir. Buna karşılık, ABD günümüzde denk bütçe hedefine nispeten yaklaşmış durumdadır. Bu çerçevede Norveç, İsveç, ABD, Avustralya ve İngiltere gibi sanayileşmiş ülkelerde izlenen tutarlı ekonomik ve mali politika uygulamaları sonucunda bütçe açıklarının giderek azaldığı, hatta bütçe fazlarının bile gündeme geldiği görülmektedir. Öte yandan Fransa, İtalya, Avusturya, Belçika, İspanya ve Portekiz gibi ülkeler için ise, bütçe açığı sorunu hala önemini korumaktadır. Son yıllarda ABD'nin izlemiş olduğu Orta Doğu Projesi kapsamında, bütçe açıklarının bu ülke için artış eğilimi gösterdiğini, yazılı ve görsel basından takip etmekteyiz. Hatta bu açıkların, enflasyonist baskılar yapacağını bizzat ABD merkez bankası FED'in olağan toplantılarında dile getirilmeye başladığı görülmektedir¹⁰⁰.

Kamu açıklarına paralel olarak ortaya çıkan bütçe açıklarının esas kaynağının iç borçlanma olduğu kabul edilmekle birlikte, bazı sanayileşmiş ülkelerde açıkların son yirmi

---

⁹⁸ Egeli, s.63

⁹⁹ Üstün Dikeç, "Gelişmiş Ülkeler ve Finansman Sorunu", İzmir: *IV. Türkiye Maliye Eğitimi Sempozyumu*, 26-28 Mayıs 1988, s.14

¹⁰⁰ Kamil Tügen, "Türkiye'de Bütçe Açıkları", İzmir: *EGİAD Ekonomik Raporları*, No 3, 1991, s.7

yıllık dönem baz alındığında artış eğilimine girdiği ve GSYİH'nin %40'na ulaştığı söylenebilir. İç borç stokunun büyümesine yol açan belli başlı nedenler dört grupta toplanabilir. Bunlar sırasıyla: büyüme hızının düşmesi, kamu otoritelerinin uyguladığı politikalar, bütçe harcamalarının vergi gelirlerine göre enflasyonu daha yakından izlemesi yani harcama esnekliğinin vergi esnekliğinden yüksek olması ve kamu borçlanmasının ortaya çıkardığı finansal yükün gerek birikmiş borçlara, gerekse para politikasına bağlı olarak yükselen faiz oranları nedeniyle artması olarak belirtilebilir¹⁰¹.

Gelişmiş ülkelerde iktisadi büyümenin istenilen düzeyde gerçekleştirilememesinin temel nedenlerinden biri; dış ekonomik ve mali ilişkilerdeki azalmalara paralel olarak cari işlemler hesaplarındaki dengesizlikler, giderek artış gösteren ticari anlaşmazlıklar ve döviz kurlarında sıkça yapılan ayarlamalar neticesinde dış finansman sorunlarının şiddetlenmesidir. Bu soruna çözüm bulmak ve gelişmiş ülkeler arasındaki işbirliğini güçlendirmek amacıyla 1985 yılında Plaza Anlaşması yürürlüğe girmiştir¹⁰².

Özet olarak 1980–90 arası dönemde kamu harcamalarının GSYİH'ye oranı ortalama %40'lar seviyelerinde oluşurken vergiler için aynı oran %30 olmuştur. Bununla beraber kamu harcamaları ile vergiler arasındaki açık giderek büyümüş ve gelişmiş ülkeler harcamalarını finanse edebilmek için daha fazla borçlanmaya başvurmak zorunda kalmıştır.

2.2.1.2. Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açıklarının Gelişimi

İkinci petrol şokunu izleyen 1980'li yıllardan itibaren, OECD ülkelerinin büyük bir bölümünde, orta vadede bütçe açıklarını kapatacak veya kısacak iktisadi-mali politika uygulamalarına ağırlık verilmiştir. Bu dönemde durgunluğun yanı sıra enflasyonist baskıların ortaya çıkması ve geleneksel Keynesen Talep İtişli Politikaların beklentilere cevap vermemesi, yeni liberal düşünceden esinlenen iktisat politikalarının uygulanmasına zemin hazırlamıştır¹⁰³.

Günümüzde bütçe açıkları gelişmekte olan ülkelerde olduğu kadar, gelişmiş ülkelerde de önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş ülkeler açısından bütçe açıklarının nispi olarak önem kazanmaya başladığı süreç, birinci petrol sokunun ortaya çıkmasıyla başlamıştır.

Bu döneme kadar denk bütçe politikalarını hedefleyen gelişmiş ülke ekonomileri, petrol şokundan olumsuz etkilenmiş; toplam yurt içi tasarruflarda meydana gelen azalmayla birlikte, toplam üretimde görülen belirgin düşüş kamu harcamalarında bütçe açıklarına yol

---

¹⁰¹ Sinan Sönmez, "Kamu Kesimi Açığı ve Enflasyon Üzerine Bazı Bütçe Harcamaları", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Cilt:4, Sayı:8, ilkbahar 1994, s.161

¹⁰² Egeli, s.65

¹⁰³ Egeli, s.66

açmaya başlamıştır. Kamu harcamalarının bütçe gelirleriyle finanse edilememesi ve istihdam koşullarının eskiye göre düşmesi, yükselen enflasyonla birlikte bütçe açıklarına yol açmaya başlamıştır. Bu gelişmeler çerçevesinde açık finansman olgusu ülke ekonomilerine hakim olmaya başlamış ve bu da açıkların finansman yöntemlerinin ülke koşullarına göre değişmesine neden olmuştur. 1980–1990 döneminde kamu harcamalarının GSYİH'ye oranının yüksek olması, vergi yüklerinin de artmasına yol açarak üretken faaliyetleri ve büyümeyi de olumsuz etkilemiştir. Vergi gelirlerindeki artışların harcama artışlarının gerisinde kalması, borçlanmanın başlıca finansman yöntemi olarak benimsenmesine neden olmuştur. Bu dönemde gelişmiş ülkelerde orta vadeli yapısal uyum politikaları ağırlık kazanmış, enflasyon oranlarının da nispi olarak düşürülmesine çalışılmıştır. Ancak iç borçlanmanın ve kısmen de dış borçlanmanın uygulanış biçimi ülkelerin borç yönetimlerinin başarısına bağlıdır. Bazı ülkelerde orta vadeli otomatik istikrar arayışları ağırlık kazanırken (Almanya, Kanada, Fransa, İsveç); bazılarında ise, (İtalya, İspanya, Belçika) kısa dönemli mali politika uygulamaları, harcama artışlarına paralel olarak, borç-faiz maliyetlerini yükseltmiş ve açıkların büyümesine zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla, gelişmiş ülkelerde yapısal koşullardaki farklılıklara bağlı olarak uygulanan değişik mali politikalar, bütçe açıklarının büyüklüğünü doğrudan etkilemiştir¹⁰⁴.

AB'ye üye ülkeler ekonomik ve parasal birliğe geçiş yönünde önemli adımlar atmış ve 1992 yılında Maastricht Anlaşması'na uygun olarak belirlenen kriterlere uyma yönünde para ve maliye politikalarını, istikrarı sağlama yönünde kullanmaya çalışmıştır. Gelişmiş ülkelerdeki bütçe açıklarının etkileri ile gelişmekte olan ülkelerdeki bütçe açıkları farklı olmasından dolayı çalışmanın bu bölümünde gelişmiş ülkeler üzerinde fazlaca durulmamaktadır. Bunun yanında Türkiye'de gelişmekte olan bir ülke olması sebebiyle, çalışmamızda gelişmekte olan ülkelerde bütçe açığının etkileri üzerine önem vermeme neden olmaktadır.

2.2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları

Kamu da oluşan açıkların enflasyon üzerindeki etkisinin incelenmesinde ve analizinde ülke ekonomilerinin farklı yapılarda olmasından dolayı farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin dış piyasalardan borçlanamaması sonucu ya da genellikle az miktarda ve kısa vadeli dış borçlanmaya gitmelerinin sonucunda, iç kaynaklardan borçlanma eğilimleri artmaktadır. İç borçlanmaya oluşan bu şekilde ki yönelme sonucunda

---

¹⁰⁴ Egeli, s.65

ise, kısa vadeli ve yüksek reel faiz olması sebebiyle borçlanmanın parasallaşması durumunu ortaya çıkarmakta ve böylece bütçe açığı artmakta ve bu da enflasyonist baskılara neden olarak bu baskıların artmasına neden olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde emisyonun regüle edilmesi, kredi hacminin daraltılması amacıyla munzam karşılıklarının ve dispoñibilite oranlarının yükseltilmesini veya özel bankaların devlet tahvil ve bonolarını almaya zorlanmalarını gerektireceği için gelişmiş ülkelere göre daha maliyetlidir. Dolayısıyla kamu açıklarının emisyon yoluyla giderilmesinde, para miktarının regüle edilmesi, gelişmiş ülkelere göre daha zor olduğu için, enflasyonist baskı daha fazla olacaktır. Ayrıca finansal piyasaların yeterince derinliğe sahip olmaması da bir dezavantaj olmaktadır. Kamu açıklarının monetizasyonunda ortaya çıkacak para miktarının makroekonomik dengeler ve enflasyon üzerindeki etkileri gelişmiş finansal piyasalara dayanan ekonomilerle, borç ekonomisi özelliğine sahip az gelişmiş ülke ekonomilerinde farklılık göstermektedir¹⁰⁵.

Bütçe açıkları karşılaşılan sorunlar nedeniyle, gelişmekte olan ülkelere göre süreklilik kazanarak kronik hale gelip önemli bir sorun niteliği kazanmaktadır. Ekonomide kamu müdahalelerinin sürekli artması, pek çok ülkeyi kronik bütçe açıkları ve enflasyonist baskılarla karşı karşıya bırakmıştır. Günümüzde bütün ülkelerin açık finansman politikalarının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere geçerli olduğu bilinmektedir. Bunda, en önemli faktörlerden biri, kamu gelirlerindeki yetersizlik nedeniyle hükümetlerin siyasi tercihlerini açık finansman yönünde kullanılmasıdır. Tabi ülkelerin ekonomik ve siyasi yapılarındaki farklılıklar, bütçe açıklarının ekonomik etkilerinin de değişik boyutlarda ortaya çıkmasına neden olmaktadır¹⁰⁶.

2.2.2.1. Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıklarının Ekonomik Alanda Önemi

Bütçe açıkları, Türkiye'nin de içinde yer aldığı gelişmekte olan ülkelere göre nispi olarak daha önemli, niteliği daha farklı ve sonuçları çok daha ağır olarak kendini hissettirmektedir. Gelişmiş ülkelere göre dış borçlanmanın aşırı boyutlarda olmaması, dış borç geri ödemelerinin bütçeye yük oluşturmasını engellemektedir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelere göre farklı olarak gelişmiş ülkelere, dış ticaret dengesinin genelde pozitif olması, yani ihracat gelirlerindeki artışlar, döviz rezervlerinin yeterli bir büyüklüğe ulaşması, sermaye birikiminin yüksekliği, enflasyon oranlarının düşüklüğü gibi faktörler nedeniyle bütçe açıkları, makroekonomik dengeler üzerinde pek fazla olumsuz sonuçlara yol açmamaktadır. Gelişmiş ülkeler bütçe açıklarını kontrol etmede iç ve dış kaynaklarını daha

---

¹⁰⁵ Sönmez, s.169

¹⁰⁶ Egeli, s.1

rahat harekete geçirip, bu açıkların ekonomik ve mali dengeler üzerindeki olumsuz etkilerini kontrol edebilme gücüne sahip oldukları halde, gelişmekte olan ülkeler, bu konuda daha sınırlı olanaklara sahiptir. Gelişmekte olan ülkelere ise, yüksek enflasyon, dış ödemeler dengesinin açık vermesi, fert başına düşen milli gelir seviyesinin düşüklüğü, kamu harcamalarındaki aşırı artışlara karşılık, kamu gelirlerinin yeterli seviyeye ulaşamaması gibi yapısal faktörler nedeniyle bütçe açıkları giderek artmakta ve makro ekonomik dengeleri olumsuz yönde etkilemektedir. Bu şartlar altında gelişmekte olan ülkeler, bütçe açıklarını, iç ve dış kaynaklardan borçlanmanın yanı sıra emisyon mekanizmasını kullanarak finanse etme yoluna gitmektedirler¹⁰⁷.

Bütçe açıklarının finansmanlarına en önemli katkıyı gelişmekte olan ülkelere parasal genişleme sağlamaktadır. Burada, bütçe açıklarının artması, ek parasal finansmanı gerektirmesi nedeni ile enflasyonist baskıyı hızlandıracağı görülecektir. Bütçe açığı, en belirgin anlamıyla, kamu harcamalarının kamu gelirlerinden fazla olması durumunda ortaya çıkmaktaydı. Kamu harcamalarına bakacak olduğumuzda; kamu otoritesinin, toplumsal ihtiyaçları karşılamak ve sosyal ve ekonomik hayata müdahalelerde bulunmak üzere belirli kurallara göre yapmış olduğu harcamalardır. Bu harcamalar, harcamayı gerçekleştiren kuruma göre, geniş anlamda değerlendirildiğinde; merkezi ve yerel yönetimlerin, iktisadi devlet teşekküllerinin ve sosyal güvenlik kuruluşlarının gerçekleştirdiği harcamalar toplamı ile toplum için faydalı hizmet gören kurumların ödemelerini, vergi muafiyet ve indirimlerini, özel kişilerin kamuya yaptıkları yardım ve bağışların toplamını içeren geniş bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır.

Tarihsel süreç içinde kamu harcamaları sürekli artış eğilimi göstermektedir. Bu eğilim hem devletçi ekonomik sistemi uygulayan ülkelere hem de piyasa ekonomisini benimsemiş olan ülkelere aynı şekilde görülmektedir. Alman bilim adamı Adolph Heinrich Wagner, 1880’de kamu harcamalarındaki artışın milli gelirden daha hızlı olduğunu tespit ederek bu artış hızını “Kamu Harcamaları Artış Kanunu” (Law of Rising Public Expenditure) olarak nitelendirmiştir. Yine İngiltere’de 1890–1960 yılları arasında kamu harcamalarındaki artışın basamaklı bir gelişme kaydettiğini ileri süren A. T. Peacock ve J. Wiseman isimli İngiliz maliyeciler; olağanüstü haller nedeniyle kamu gelir ve giderlerinde büyük artışlar olduğunu, normal döneme gelindiğinde oluşmuş olan artan oranların eski seviyesine dönmediğini belirten “sıçrama tezini” (the displacement effect) ortaya çıkarmıştır¹⁰⁸.

---

¹⁰⁷ Egeli, s.2

¹⁰⁸ Sönmez, s.170

Kamu açığı ile enflasyon arasındaki ilişki, teoride ve uygulamada, üzerinde önemle durulan ve güncelliğini koruyan bir konudur. Farklı görüş açılarına sahip iktisatçıların farklı bakış açılarına rağmen önemini koruyan ve tartışılan bütçe açığı – enflasyon ilişkisinde görüş birliğine vardıkları sonuç, kamu açıklarının ve / veya bütçe açıklarının enflasyona neden olan makro ekonomik bir olgu olduğudur. Kamu açıklarının ve /veya bütçe açıklarının enflasyonu etkileyen önemli bir olgu olması konusunda fikir birliği olsa da, bütçe açıklarının hangi aşamada enflasyonu etkilediği, çeşitli iktisat akımları tarafından farklı olarak değerlendirilmektedir. Özellikle 1970’lerden sonra gelişmekte olan ülkelerde enflasyonun önemli bir makro değişken olarak karşımıza çıkması, iktisatçıların bu konuya yönelmesini sağlamıştır.

Bu çerçevede Hinrichs in yapmış olduğu araştırmada gelişmekte olan ülkelere bütçe açığının, gelişmiş ülkelere nazaran daha büyük olduğunu ve bu farkın gelişme sırasında arttığını iddia edilmektedir. Bu konudaki diğer araştırma Thomas Morrison tarafından 1982 yılında yapılmıştır. Morrison a göre ekonomideki bazı yapısal faktörler nedeniyle gelişmekte olan ülkelerin bütçe açıklarına daha eğilimli olduğu ve bu yapısal faktörlerin ise; iktisadi gelişme düzeyi, devlet gelirlerindeki istikrarsızlıklar, devlet gelirlerindeki artış hızı, harcamalarda devlet denetimi ve ekonomiye devletin katılım derecesi şeklinde ortaya koymuştur. Morrison bu çalışmasında, çeşitli ülkeleri incelemiş ve bütçe açıklarının her ülkenin yapısal özellikleri ile bağlantılı olduğu sonucuna varmıştır¹⁰⁹.

2.2.2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıklarının Kontrol Edilememesinin Nedenleri

Gelişmekte olan ülkelere bütçe açıklarını kontrol etmede daha başarısız olmasının nedenlerini ortaya koyan yapısal faktörleri inceleyecek olursak, ele almamız gereken konu iktisadi gelişmişlik düzeyi olmalıdır. İktisadi gelişmişlik düzeyi düşük olan ülkelere bütçe açıkları, yüksek harcama baskısı, vergi gelirlerindeki yetersizlik ve özel tasarrufların düşüklüğü biçiminde üç nedene bağlanabilir¹¹⁰.

Bir ülkede devletin kamu harcamalarını kontrol etme yeteneği, kurumsal ve yapısal bir takım etkenlere bağlıdır. Gelişmekte olan ülkelere ise, kamu harcamalarının yeterince disiplin altına alınamadığı görülmektedir. Bunun nedenleri arasında, bütçe sisteminin etkisizliği, hazine, maliye bakanlığı ve planlama örgütü gibi kurumlar arasındaki koordinasyonsuzluklar ve başta cari harcamalar olmak üzere her yıl tekrarlanan harcamaların kontrolündeki güçlükler sayılabilir. Kamu harcamalarının disipline edilmemesi, gelişmekte

---

¹⁰⁹ Sönmez, s.171

¹¹⁰ Egeli, s.3

olan ülkelerdeki bütçe açıklarının nispi olarak daha da büyümesine neden olmaktadır. Ancak kamu harcamalarının denetiminde sadece yapısal etkenlere bağlı değil aynı zamanda bilinçli bir politik tercih konusu olduğu da unutulmamalıdır¹¹¹.

Gelişmekte olan ülkelerde devlet gelirlerinde oluşan yetersizliğin yanında, bu gelirlerdeki istikrarsızlık da, bütçe açısından büyük öneme sahiptir. Gelirlerde oluşan yavaş artma hızına oranla daha kötü sonuçlara neden olabilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde kamu gelirlerindeki istikrarsızlığın önemli bir nedeni, ihracat gelirlerinin yetersizliğidir. Pek çok gelişmekte olan ülkede kamu gelirlerinin büyük bir kısmını dış ticarete dayalı vergiler oluşturmaktadır. İhracat gelirlerindeki düşüşler, hem ihracat hem de ithalat vergi gelirlerinde bir azalmaya neden olmakta dolayısıyla bütçe açıklarında görülen artışlar, açık finansmanın da etkisiyle enflasyonist baskılara yol açmaktadır. Buraya kadar ele alınan nedenler iktisadi gelişme düzeyi ile ilgili idi. Bu nedenlerin yanı sıra gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıklarının büyüklüğünü etkileyen bir diğer faktör de, devletin ekonomide ne ölçüde aktif rol aldığı ile ilgilidir. Gelişmekte olan ülkelerde devletin ekonomi içindeki yerini belirleyen etken olan kamu harcamalarının GSMH' ye oranlarının %5 ile %40 arasında değişmektedir. Devletin ekonomi üzerindeki ağırlığı ne kadara artarsa harcama baskısı da o kadar artacaktır¹¹².

Bütçe açıkları enflasyonun önemli bir nedeni olduğu gibi, enflasyon da bütçe açıklarını hızlandırabildiği yapılan çalışmalarda ulaşılan sonuçlardan birisidir. Ancak bazı durumlarda enflasyon, bütçe açıklarını azaltıcı etki de yapabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde enflasyonist baskılar, bu ülkelerdeki bütçe açıklarının daha da büyümesine neden olmaktadır. Bunun nedeni, fiyat artışlarına bağlı olarak kamu harcamalarının artmasına karşılık kamu gelirlerinin bunun gerisinde kalmasıdır¹¹³.

Gelişmekte olan ülkelerde vergi gelirlerinin arttırılarak bütçe açıklarının finansmanının sağlanması da gelişmiş ülkelere nazaran daha zor olmaktadır. Bunun nedenleri arasında, gelişmekte olan ülkelerde etkin bir vergi sisteminin olmayışı ve vergi toplamadaki gecikmeler olması şeklinde ifade edilebilir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde, toplam vergi gelirleri içinde artan oranlı gelir vergisi payının düşüklüğü ve vergi toplamadaki gecikmeler dikkate alındığında, vergilerin bir dönem önceki bütçe açıklarını finanse etmesi bir yana,

---

¹¹¹ Egeli, s.6

¹¹² Egeli, s.7

¹¹³ Egeli, s.7

enflasyona bağılı olarak reel anlamda vergi gelirlerinde kayıplar meydana geldiğini ifade etmek daha doğru olacaktır¹¹⁴.

Hızlı enflasyon, bütçe açıklarını arttırıcı etkiler doğurmasına yol açan faktörlerin başında, literatürde Tanzi – Olivera etkisi denilmektedir. Bütçe açıklarının parasallaştırılması, bir yandan hükümete enflasyon yoluyla gelir sağlarken; diğer yandan da vergi gelirlerinin değerinde azalışa neden olmaktadır. Bu konuyu ilk kez ele alan Olivera'dır. Olivera (1967), enflasyonun vergi gelirlerinin reel değerini aşındıracağı tezini ortaya atmıştır. Olivera (1967), Latin Amerika ülkelerinin 1950 ve 1960'larda yaşadıkları kronik enflasyon deneyimlerini incelerken, vergi tahsilât sürelerinin uzunluğundan söz etmiş ve enflasyonun vergilerin reel değerini düşüreceğini; sonuçta da enflasyonist finansmanın bütçe açıklarını azaltmak bir yana, büyüteceğini ileri sürmüştür¹¹⁵.

Enflasyon sonucunda bütçe açıklarında sürekli artışlar görülmektedir, bu artışlar nominal faiz oranlarının ile borç faiz ödemelerinin artmasına sebep olmaktadır. Birincil açık veri iken, reel faiz oranının nominal milli gelir büyüme hızından büyük olması sebebiyle borç/milli gelir oranı artacaktır. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda bütçe ve kamu açıklarının kamu borç stoklarını arttırması sonucu, politik tercihlerin ve izlenen politikaların da etkisiyle vergi gelirleri artış hızı kamu harcamaları artış hızına göre oransal olarak düşük kalmaktadır. Bununla beraber birincil açıklar daha fazla görülmekte ve artan faiz oranları sebebiyle borç faiz giderlerinin miktarı giderek büyümektedir.

“Fisher Etkisi” Nominal faiz oranlarının reel faiz oranı ile beklenen enflasyon oranı toplamına eşit olduğunu ifade etmektedir. Bu etkinin baskın olduğu ekonomilerde enflasyon arttıkça bütçenin faiz ödemeleri nedeniyle yükü artmaktadır burada bu yükün belirginleşmesi iç borç / GSYİH oranı yükseldikçe daha da etkisini göstermektedir. Bununla beraber beklenen enflasyon oranındaki bir birimlik artış, faiz oranlarını yükselterek ödünç verilebilir fon arzının azalmasına, ödünç verilebilir fon talebinin artmasına neden olabilir¹¹⁶.

$\dot{I} = i^* + Pe$ “Fisher Etkisi” denklemi

$\dot{I}$: nominal faiz oranı

i^* : reel faiz oranı

Pe: beklenen enflasyon oranı

---

¹¹⁴Beyhan Ataç; Maliye Politikası (Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sonuçları), Anadolu Üniversitesi, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Eskişehir: 2. Baskı, No:86, 1991, s. 189

¹¹⁵ Şen, Sağbaş, s.4

¹¹⁶ Şen, Sağbaş, s.5

Enflasyonun bütçe açıklarını arttırıcı etkileri ile beraber azaltıcı etkileri de söz konusu olabilmektedir. Bu azaltıcı etkilerden biri enflasyon vergisi olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre, enflasyon oranındaki artış reel para talebi ile beraber açığın finansmanına adeta bir vergi geliri gibi etkide bulunmaktadır. Bilinen bir durum olarak enflasyon oranı arttıkça, kişiler ellerinde tuttıkları para miktarını azaltacaktır. Bu şekilde elde edilen paranın maliyeti yüksek olmasından kişiler para dengesini çok düşük tutmak eğiliminde olacaklardır. Bununla reel para miktarı toplam enflasyon vergisi kadar düşecektir.

Enflasyonun bütçe açıkları üzerindeki azaltıcı bir diğer etkisi, kamu borç stoklarının reel değerinde bir azalmaya neden olmasıdır. Bu etki özellikle öngörülmeyen enflasyon ortamında ve borçlanmanın enflasyona endekslenmemesi durumunda ciddiye kazanmaktadır.

2.3. Bütçe Açıklarının Finansmanı, Makroekonomik Etkileri ve Enflasyonla İlişkisi

Bir ülkede kamu harcamalarının finansman kaynağı olarak, genel olarak kamu gelirleri spesifik olarak da vergi gelirleridir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kamu gelirleri kamu harcamaları karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple bütçe açıklarının finansmanında vergilemenin alternatifi olabilecek finansman kaynaklarına yönelim olmaktadır.

Fisher bütçe açıklarının finansman kaynaklarını üç ana başlıkta toplamaktadır.

- a) Monetizasyon (parasallaşma)
- b) iç borçlanma,
- c) Dış borçlanma,

Bütçe açığı olması durumunda, hükümet bu kaynaklardan hangisini kullanacaktır? Ya da bu kaynakların kullanımını belirleyen ne gibi değişkenler bulunmaktadır? Diye sorular oluşabilir. Bütçe açığı durumunda, bu sorulara cevap olarak alternatif finansman kaynaklarından hangisinin kullanılacağı hükümet tercihi ile beraber; piyasa koşulları, ülkedeki mevcut yasal ve kurumsal düzenlemeler ile beraber iktisadi geleneğe bağlıdır.

Bütçe açıkları çeşitli şekillerde bir ülkenin makroekonomik dengelerini etkilemektedir. Bu öneminden dolayı birçok teorik ve ampirik çalışma ile çeşitli makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiler irdelenmeye çalışılmıştır.

2.3.1. Bütçe Açıklarının Monetizasyonla Finansmanı ve Enflasyon

Monetizasyon kelime olarak bütçe açıklarının finansmanı amacıyla kamu borç kâğıtlarının merkez bankasınca satın alınması olarak tanımlanmaktadır. Hükümetler bazen zorunluluktan bazen de popülist politikalar uğruna bu şekilde hareket etmektedir. Monetizasyon, devletin para basma konusundaki hükümler hakkına ve gücüne

dayanmaktadır. Bu şekilde hareket etmek bazen hükümetler tarafından kötüye kullanılabilir; hükümetler vergi artışı yerine bu yöntemi tercih edebilmektedir.

Monetizasyonun bir zorunluluk haline gelmesi, öncelikle ülkelerin kamu mali sistemlerinin zayıflığının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok gelişmekte olan ülkede kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, vergi tabanının genişletilememesi, vergi toplama maliyetinin yüksekliği, etkin olmayan vergi idaresi, mevcut kaynaklar üzerindeki vergi yükünün yüksekliği gibi unsurlar kamu gelirlerinin harcamaları karşılamada yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Bir taraftan sürekli düşük seyreden kamu gelirleri, diğer taraftan önlenemeyen kamu harcamaları, bütçe açıklarının her geçen gün büyümesine ve kronik hal almasına neden olmaktadır. Buna bir de gelişmemiş sermaye piyasası ve düşük özel tasarruf ile yetersiz dış finansman eklenince, bütçe açıklarının kısmen veya tamamen monetizasyonla karşılanması ister istemez olağan bir hal almaktadır¹¹⁷.

Monetizasyonda elde edilen gelirin ölçümünde, monetarist yaklaşım ve kamu maliyesi yaklaşımı bulunmaktadır. Burada önemli olan hangi yaklaşımın kullanılacağıdır. İki yaklaşımdan en çok tercih edilen monetarist yaklaşımdır.

Monetizasyonda en çok tercih edilen monetarist yaklaşımı inceleyecek olursak¹¹⁸;

$$S = [M_t - M_{t-1} / M_t] * [M_t / P_t]$$

Burada $M_t - M_{t-1} \rightarrow \Delta M$ dersek

$$S = [\Delta M / M_t] * [M_t / P_t] = \Delta M_t / P_t$$

$\Delta M / M_t$: Parasal büyüme oranı

M_t / P_t : Reel para balansı

Monetarist yaklaşım, durağan durum dengesi varsayımı altında bir ekonomide parasal büyüme oranının enflasyon oranı (π) ile reel büyüme oranı (g) toplamına eşit olduğunu öngörmektedir. Yani;

$\Delta M / M : (\pi + g)$ olarak yukarıdaki denklemde yerine konulursa

$$S = (\Delta M / M_t) * (M_t / P_t) = (\pi + g) * (M_t / P_t) = \pi * (M_t / P_t) + g * (M_t / P_t)$$

eşitliği elde edilir.

$\pi * M_t / P_t$: Aktif senyoraj geliri (enflasyon vergisi)

$g * M_t / P_t$: Pasif senyoraj (büyüme senyorajı)

S: Senyorajı

M: Parasal tabanı

t : Dönemi

¹¹⁷ Şen, Sağbaş, s.58

¹¹⁸ Çelen, s.56

P: Fiyatlar genel düzeyini göstermektedir.

Bu denklemlerden çıkarılacak sonuç, monetarist yaklaşımda büyüyen bir ekonomide monetizasyondan elde edilen gelir, aktif senyoraj ile pasif senyorajın toplamından meydana gelmektedir. Hükümetlerin monetizasyondan ne kadarlık bir gelir elde edeceği, parasal taban talebi ile reel büyüme oranının yanı sıra reel para balanslarının enflasyon ve gelire göre esnekliğine bağlıdır¹¹⁹.

Bu faktörler altında hükümet belli bir noktaya kadar parasal tabanı arttırarak gelir elde edebilecektir. Elde edilen gelir hükümetin monetizasyondan elde edebileceği maksimum gelir düzeyini göstermektedir. Bu gelirin aşılması durumunda enflasyon artmaya devam ederken monetizasyondan elde edilen gelir düşecektir. Yani enflasyon oranı artarken senyoraj geliri belli bir noktaya kadar artar daha sonra azalan bir seyir izlemektedir. Oluşan bu durum Laffer eğrisi ile örtüşmektedir. Burada çıkan sonuç enflasyon oranının artmasının senyoraj geliri ile bir uygun değer değeri var anlamına gelmektedir. Bunun en önemli nedeni, enflasyon arttığı sürece parayı elde tutmanın alternatif maliyetinin artması ve bunun farkına varan insanların ellerindeki reel para taleplerini azaltma eğilimi içine girmeleridir. Fisher; Easterly, burada hükümetlerin monetizasyondan elde ettikleri gelirin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada hükümetlerin monetizasyondan elde edebilecekleri ortalama gelirin gelişmiş ülkelerde GSMH'nin % 1'i; gelişmekte olan ülkelerde ise, en fazla GSMH'nin % 2,5'i kadar olabileceğini vurgulamaktadırlar. Ekonominin büyüme oranı ne olursa olsun yukarıdaki oranların aşılması durumunda uzun dönemde bütçe açıklarının monetizasyonunun sürdürülebilirliği mümkün değildir.

Monetizasyon ile yaratılan enflasyon iç borçların reel değeri düşürülerek ve az da olsa kişi ve kurumlardan kamu kesimine kaynak transferi sağlanarak devlete belli bir ölçüde mali avantaj sağlayabilir. Fakat monetizasyona uygun değerinin aşılması durumunda aşırı ölçüde ve sürekli olarak başvurulması durumunda Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi hiper enflasyona neden olabilmektedir. Özellikle enflasyon, artış hızına bağlı olarak kamu harcamalarını arttırırken, öbür taraftan da kamu gelirlerinde azalışa sebep olmak durumunda bütçe açıklarını büyütüyorsa monetizasyona aşırı ölçüde başvurulması çok riskli olmaktadır.

---

¹¹⁹ Fischer S.; Easterly W.; The Economics of the Government Budget Constraint , *The World Bank Research Observer*, V:5, No:2, 1990, s. 132

Dornbusch; Reynoso a göre, enflasyonun aşağıdaki dört faktörün etkileşimi sonucu ortaya çıkmaktadır¹²⁰;

- a) Bütçe açıklarının finanse edilmesi için para arzının artırılması (monetizasyon),
- b) Para talebini belirleyen mali kurumlar,
- c) Bütçe şokları,
- d) Bütçe şoklarını düzeltmek için kullanılan önlemler,

Saleh enflasyonla bütçe açığını iki farklı şekilde ilişkilendirmektedir.

a) Tam istihdam varsayımıyla, bütçe açıkları kamu harcamalarını artırır bu da fiyatlar genel seviyesini artırır ve tahvillerin reel değerini yükseltir.

b) Merkez bankası para arzını kontrol altında tutarak uzun dönemde enflasyonu kontrol altına alabilir. Bütçe açıkları borçlanma ile finanse edildiği sürece enflasyonist etki yapmaz, monetizasyon ile finanse edilirse enflasyonist etki yapmaktadır.

Easterly ve Fisher; Easterly bütçe açıklarını kapatmak için monetizasyona başvurulması halinde enflasyonist etkinin olacağı sonucuna varmışlardır. Hossain; Chowdhury'nin bu konudaki çıkarmış olduğu sonuç; ekonomik ve ekonomik olmayan faktörlerin neden olduğu bütçe açıkları monetizasyona neden olabilir, bu da sonuçta enflasyon yaratır. Bu sebep sonuç ilişkisi geçerli ise bütçe açıkları ile monetizasyon, parasal artış ve enflasyon arasında bir ilişkinin olduğunu vurgulamaktadır.

Dornbusch; Reynoso gelişmekte olan ülkeler için bütçe açığı ile enflasyonu incelemişler ve bir model geliştirmişler. Bu modelde şu noktalar üzerinde durmaktadır;

a) Monetizasyon ile enflasyon arasındaki ilişki doğrusal değildir. Yüksek bütçe açıkları varken, bütçe açığındaki küçük bir artış bile enflasyonu önemli miktarda artırır.

b) Monetizasyonla finanse edilen bütçe açığının enflasyonist etkisi ülkenin mali yapısına göre değişmektedir. Zayıf mali yapıları ülkelerde enflasyon daha yüksek olur.

c) Ekonomik büyümenin monetizasyonla finanse edilen bütçe açığının enflasyonist etkisi üzerinde azaltıcı etkisi vardır. Ekonomik büyüme oranındaki 1 puanlık bir azalış daha fazla bir oranda enflasyonu artırır. Bütçe açığı daha fazla ve paranın dolaşım hızı enflasyona daha duyarlı ise enflasyondaki artış daha fazla olacaktır.

Bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki ilişkiler değişik yöntemler ve farklı değişkenler kullanılarak test edilmeye çalışılmıştır.

Easterly; Hebbel gelişmekte olan ülkelerin bütçe açıkları verileri (bütçe açığı / GSYİH) ile enflasyon verilerini kullanarak elde ettikleri serpm diyagramına dayalı olarak,

---

¹²⁰ Saleh A. S. "The Budget Deficit and Economic Performance:" A Survey , *The University of Wollongong, Economics Working Paper Series*, 2003, s. 12.

gelişmekte olan ülkelerde bütçe açığı ile enflasyon arasında zayıf bir ilişki olduğunu saptamışlardır.

Farklı kişiler tarafından yapılan farklı çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Yani; çalışmaların birinde enflasyon ile bütçe açığı arasında ilişkinin kuvvetli olduğu belirtilirken diğer bir çalışmada aynı ilişkinin zayıf olduğu kanaatine varılmaktadır. Burada oluşan sonuç çalışmalarda kullanılan yöntemlerin çeşitlerinin farklı olduğu ya da kullanmış olduğu değişkenlerin farklı olduğu anlamına gelmektedir.

Gupta 10 Asya ülkesine ait verileri kullanarak elde ettiği bulgulara göre, ulaştığı sonuçlar ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bunun da sebebi bütçe açıkları enflasyona yol açan etkilerinden biri olan ülkenin mali yapısının da etkili olmasıdır. Gupta'nın ulaştığı sonuç, bütçe açığının para arzının artması nedeniyle enflasyona neden olduğudur.

Bütçe açıkları ve enflasyon ilişkisi üzerine yapılan çalışmaların birçoğunda ortaya çıkan sonuçlar, bütçe açığının enflasyona neden olduğu yönünde güçlü verilerin olduğunu göstermektedir. Örnek verecek olursak Hossain; Chowdury, gelişmekte olan 15 ülkenin verisini kullanarak yaptığı çalışmada, bütçe açıkları ile para arzı arasında bir ilişkinin olduğunu belirtmektedir.

Easterly çalışmasında, gelişmekte olan 10 ülke için uzun dönemde bütçe açıklarının monetizasyonla finansmanı ile enflasyon arasında bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Literatürde incelediğim bazı kaynaklardaki ampirik çalışmalardan çıkan ortak noktalar¹²¹;

a) Bütçe açıklarının enflasyona neden olup olmayacağını bütçe açığının nasıl finanse edildiğine bağlı olarak değiştiğini, bütçe açığının monetizasyonla finansmanında ise enflasyona neden olacağını vurgulamaktadır.

b) Bütçe açığının kısa dönemde enflasyona neden olup olmadığı kesin değilken uzun dönemde enflasyona neden olmaktadır.

Miller, süreklilik arz eden birincil açığın ister monetizasyonla finanse edilsin, ister diğer yöntemlerle finanse edilsin eninde sonunda enflasyonist baskı yapacağını ileri sürmektedir. Bu çalışmaya göre bütçe açıkları iki yönden enflasyonist baskı yapabilir.

a) Merkez bankası, açığı doğrudan monetize etmeye zorlanabilir.

b) Belli bir bütçe açığının finansmanında daha düşük oranda monetizasyona başvurulması demek, daha fazla borçlanma demek olacaktır. Buna göre bütçe açığının finansmanında borçlanmaya gidilmesi, faiz oranlarını yükseltecek ve dışlama etkisini ortaya çıkaracaktır. Dışlama etkisi sonucu özel kesimin yatırımları olumsuz etkilenerek ekonomik

---

¹²¹ Saleh, s.15

büyüme bundan olumsuz etkilenecektir. Para arzı artışı varsayımıyla ekonomik büyümenin yavaşlaması, enflasyonist baskıyı ortaya çıkaracaktır.

2.3.2. Bütçe Açıklarının İç Borçlanma ile Finansmanı ve Enflasyon

1980'li yılların basından itibaren bütçe açıklarının finansmanında hazinenin merkez bankasına, ticari bankalara, sosyal güvenlik kuruluşlarına, özel kuruluşlar ve özel tasarruf sahiplerine uzun vadeli devlet tahvili veya kısa vadeli hazine bonosu satışıyla gerçekleşen iç borçlanma yöntemi artmıştır.

Kamunun iç borçlanması, gerek enflasyonist baskıları gerekse dış kriz riskini önlemenin bir yolu gibi görülmesine karşın; bu yönteme sık sık başvurulmasının da sakıncaları vardır. İç borçlanmanın aşırı ölçüde artması, özel kesimin kredi olanaklarını daraltmakta ve faiz üzerindeki baskıları arttırmaktadır. Artan faiz oranları ise üretim maliyetleri üzerinde bir baskı yaratmaktadır ve dolaylı yönden fiyatların artmasına neden olmakta ülke ekonomisini üretim ekonomisinden rant ekonomisine doğru kaydırmakta, sermaye birikimini olumsuz yönde etkilemekte, uzun dönemde ekonomik büyümeyi yavaşlatmakta, işsizliği arttırmakta borçlanmanın kaynağına bağlı olarak gelir dağılımını bozmaktadır¹²².

İç borçlanmanın ağırlıkta olduğu bir finansman modelinde, reel faiz haddinin hızla artması, borçlanmanın parasallaşmasına yol açarak enflasyonist baskıya neden olmakta ve reel faiz haddinin büyüme oranının üzerinde seyretmesi durumunda, birincil bütçe fazla vermiyorsa, iç borç stoku artmaktadır¹²³.

Bütçe açıklarının finansmanında iç borçlanmaya başvurulması ulusal tasarruflar üzerinde ciddi bir talep baskısı yaratmaktadır. Çünkü iç borçlanma, faiz oranları üzerinde bir baskı yapacak dolayısıyla yüksek faizden yararlanmak isteyen tasarruf sahipleri bir talep unsuru olacaktır. Bilindiği gibi kamu harcamalarını karşılamada yetersiz kalınması durumunda, kamunun ek finansmana ihtiyacı vardır. Bu gereksinimin iç borçlanma ile finansmanı durumunda özel tasarrufların borçlanma kadar olan kısmı kamu kesimine aktarılmış olmaktadır. Bütçe açıklarındaki büyümeye paralel olarak kamunun kaynak ihtiyacının her geçen gün artması ve süreklilik kazanması durumunda özel tasarrufların kamuya aktarılması hızlanacaktır. Kamunun artan finansman ihtiyacını özel tasarrufların karşılayamaması durumunda ise, faizlerdeki yükseliş kronik bir hal alacaktır. Böyle durumda kamunun faiz yükü arttığı gibi vadelerde kısılacaktır. Bu süreç sonunda hazine her seferinde

---

¹²² Şen, Sağbaşı, s.65

¹²³ Sinan Sönmez, "Türkiye'de Kamu Açığının Finansmanı ve Enflasyon Vergisi", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt:25, Sayı: 2, s. 362

daha yüksek bir faiz oranı ile karşı karşıya kalacağı gibi vadelerde kısılacaktır. Sonuçta hazine kendini borç faiz sarmalı içinde bulacaktır. Borçlanmanın vadesi kısaldıkça da hazine vadesi gelen borçlarını karşılamak için her seferinde daha yüksek bir faiz oranı üzerinden ödemek zorunda kalacak ve sonuçta da iç borç stoku bir kartopu misali gittikçe büyüyecektir. Finans sektörünün isleyişini alt üst eden bu süreç sonunda dışlama etkisi maksimum düzeye çıkacak ve borcun sürdürülebilirliği gündeme gelecek, kronikleşen borç faiz sarmalına eninde sonunda bir önlem alınması gerekecektir¹²⁴.

Yükselen ve kronikleşen faizler, ya özel kesimin kredi bulma alanını daraltır ya da özel kesimi yüksek maliyetli kredi olanağı ile karşı karşıya bırakır. Bunun yanında Yüksek faizler dışlama etkisini ortaya çıkarmaktadır. Yüksek faizler, maliyeti arttırarak özel yatırımların gerilemesine ve bu gerileme sonucunda uzun dönemde ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileme ile karşı karşıya bırakacaktır.

Finansal piyasaların gelişmişliğine göre kamunun borç bulma durumu değişecektir. Finanssal piyasalar ne kadar gelişmişse, kamunun borç bulabilme olanağı o ölçüde artacağından, iç borçlanmanın faizler üzerindeki etkisi nispeten gelişmemiş piyasalara göre daha az olacaktır. Gelişmekte olan ülkelerde finanssal piyasaların gelişmemiş olması yüzünden iç borçlanmanın özel kesim üzerindeki dışlama etkisi daha yüksek olacaktır. Yükselen faiz oranlarının yatırım olanaklarını cazip halden çıkarıp üretim ekonomisini değil de rant ekonomisini cazip hale getirmektedir. Yüksek oranlardaki faiz oranları yatırımların getirisini düşürmektedir. Vadelerin kısılmasıyla birlikte iyice dezavantajlı duruma gelen yatırımcılar, yatırım yapmaktan vazgeçmekte ve ister istemez bunun yerine plasmaya yönelmektedir. Bu süreçte faiz gelirlerinden yararlanamayan alt gelir gruplarının payının küçülmesi pahasına, milli gelir pastasından faiz geliri elde edenlerin payı her geçen gün artmakta ve gelir dağılımı bozulmaktadır¹²⁵.

Hükümetler dışlama etkisini minimize etmek veya ortadan kaldırmak amacıyla nominal faizleri sabitleme yoluna gidebilmektedir. Ancak böyle bir politika piyasa ekonomisine aykırıdır. Bu durum bu kez de tasarrufları olumsuz yönde etkileyecektir. Çünkü nominal faizlerin kontrol altına alınması, Fisher eşitliği gereği ülkedeki enflasyonist beklentilere paralel olarak reel faizleri düşürecek ve hatta enflasyonun nominal faiz oranını aşması halinde negatif reel faize dahi yol açabilecektir. Böyle bir durumda da tasarruflar cezalandırılmış olacağından tasarruf düzeyinde bir gerileme olacaktır. Yatırımlar sabitken,

---

¹²⁴ Uluatam, s.296

¹²⁵ Çelen, s.52

tasarruflardaki gerileme ise, hem faizleri yükseltmek hem de kredi tayin lamasına yol açmak suretiyle yine özel kesimin dışlanmasına yol açacaktır¹²⁶.

Dışa açık bir ekonomide, kamunun bütçe açıklarını finanse etmek için iç borçlanmaya daha sık ve yüksek oranda başvurması sonucu yükselen faizler ülkeye sıcak para¹²⁷ girişini hızlandırabilir. Bu durum ülkenin dış borç yükünün artması pahasına da olsa ihracat yolu ile ödemeler dengesini sağlayamayan ülkeler için kısa vadeli ve geçici bir rahatlama sağlayabilir. Ülkeye giren sıcak para nihai bir döviz geliri olmadığından ileride faiz geliri ile birlikte beklenmedik bir anda ülkeyi terk etme riski vardır. Arbitraj¹²⁸ peşinde koşan ve özellikle spekülâtif alanlara yönelen sıcak para, ülkemizde dahil bir çok gelişmekte olan ülke için potansiyel bir finanssal kriz riski taşımaktadır. Krizin dövize yapmış olduğu baskılar sonucu, kurlarda yukarı doğru bir baskı olmaktadır. Kurlardaki yukarı doğru olan baskılar sonucunda daha çok ithalat girdili hammadde ile üretim yapan gelişmekte olan ülkelerde firmalar maliyetlerini arttırmaktadırlar. Artan maliyetlerde fiyatlara yansımakta ve sonucunda enflasyona neden olmaktadır. 1994–1995 Meksika Krizi ile 1997–1998 Asya Krizi ve ülkemizde yaşanan 2001 krizi verilecek en somut örneklerdir¹²⁹.

Uzun dönemde bütçe açıklarının iç borçlanma ile finansmanının ülkeyi ödemeler dengesi krizine sokma olasılığı da gözden kaçırılmamalıdır. Kamunun iç borçlanması, özel kesimi dış borçlanmaya sevk etmesi veya bu kesim için dış borçlanmanın daha cazip hale gelmesi durumunda bütçe açığının iç borçlanmayla finansmanı bir dış ödemeler sorununa dönüşebilmektedir. Söyle ki, kısa vadeli sermaye hareketleri ile finans piyasalarının serbestleştirildiği bir ülkede ülke vatandaşları için yurt içi faizin yurt dışı faiz oranını aşması durumunda dış borçlanma daha düşük maliyetli bir finansman kaynağı olacağından yurt dışından borçlanmak daha cazip olacaktır. Biriken dış borçlar, olası yurtiçi ya da yurtdışı konjonktürdeki değişimler karşısında özel kesimin ve dolayısıyla ülke ekonomisinin mali kırılganlığını arttıracaktır. Artan mali kırılganlığın her an için bir krize dönüşme olasılığı yüksek olacaktır. Bu da dolaylı olarak enflasyon üzerinde baskılara neden olacaktır.

İç borçlanmanın bir diğer olumsuz etkisi de, gelir dağılımındadır. Borç servisi eninde sonunda halktan toplanan vergilerle kapatılacaktır. Kamunun iç borçlanma kâğıtlarını satın alanlar ile vergiyi ödeyenler aynı kesim olmadığı sürece iç borçlanma, farklı gelir

---

¹²⁶ Şen, Sağbaş, s.67

¹²⁷ Sıcak para, spekülâtif amaç taşıyan ve risk yüksek getiri özelliğine sahip finanssal varlıklara yatırım yapan kısa vadeli sermaye girişlerini ifade etmektedir.

¹²⁸ Finansal piyasalardaki faiz farklılıklarından yararlanmak amacıyla eşanlı olarak menkul kıymetlerin alınıp satılmasıdır.

¹²⁹ Şen, Sağbaş, s.68

grupları arasında kaynak transferine neden olacak ve dolayısıyla gelir dağılımı üzerinde olumsuz etki yapacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerde yüksek ve dalgalı enflasyon olması bununla birlikte nominal faiz oranlarının hükümetler tarafından kontrol edilmesi bütçe açıkları ile faiz oranları arasında ilişki olmadığını göstermektedir.

Easterly; Schmith; Hebbel'in 1993 yılında yapmış olduğu bulgularına göre, bütçe açıklarının uzun dönemde monetizasyonla finanse edilmesi enflasyona sebep olurken; bütçe açıkları, iç borçlanma ile finanse edildiği zaman ise, ya reel faiz oranlarını yükseltmekte ya da finansal piyasalar üzerindeki baskıyı arttırmaktadır. Bu çalışmada yine büyük bütçe açıkları ile negatif reel faiz oranları arasında çok kuvvetli bir korelasyon¹³⁰ olduğu ortaya koyulmakta ve bütçe açıklarının finansman olanağının olmaması durumunda negatif reel faiz oranlarının yurtiçi finansal araçlar üzerindeki vergi yükünü arttıracaklarını vurgulamaktadır. 1980'lerin başında ortaya çıkan borç krizi sonrasında birçok gelişmekte olan ülkenin bütçe açıklarının finansmanında dış borçlanma imkânından mahrum kalması dolayısıyla iç borçlanmaya yönelmesi, bu ülkelerde ekonomik büyümeyi yavaşlatmıştır. Ekonomik büyümenin gerilemesi veya durması ise bütçe açıklarının ekonomi üzerindeki etkilerini daha da derinleştireceğini vurgulamaktadır.

Sargent; Wallace 1981 de, kamu kesiminin bütçe kısıtına dayanarak sürekli olarak birincil bütçe açıklarının borçlanma ile finansmanının monetizasyona göre daha fazla enflasyonist baskı yapacağını söylemektedir. Ekonomide uzun dönemde borçlanmada Laffer Eğrisinin geçerli olacağını söylemektedirler. r reel faizi g de ekonomik büyümeyi temsil ederken $r > g$ varsayımı altında birincil açığın sürekli borçlanmayla finansmanı eninde sonunda monetizasyonu kaçınılmaz kılacağını söylemektedir. $r > g$ olması demek, kamu borçlarının faiz oranının ekonominin reel büyüme oranından daha büyük olması demek olduğundan uzun dönemde kamu borç yükü milli gelirden daha hızlı artacak ve ekonomide borçlanmada Laffer Eğrisinin geçerli olması nedeniyle borçlanmanın bir üst sınırına ulaşılacaktır. Bu sınıra ulaşıldığında ekonomi sürekli artan borç yükünü kaldıramayacak ve borçlanma bir açık finansman yöntemi olmaktan çıkacaktır. Bu durumda hükümet ya kamu harcamalarını kısacak, vergileri arttıracak ya da monetizasyona gidecektir. Gelişmekte olan ülkeler göz önüne alındığında ister istemez borçla finansmanın yerini monetizasyon alacaktır.

David Ricardo 1820 yılında bütçe açıkları ister vergi ile isterse borçlanmayla finanse edilsin tüketim ve yatırım gibi ekonomik değişkenler üzerinde herhangi bir etki

---

¹³⁰ Korelasyon, olasılık kuramı ve istatistikte iki rassal değişken arasındaki doğrusal ilişkinin yönünü ve gücünü belirtir.

yaratmayacağını ve her iki finansman yönteminin de aynı sonuçları ortaya çıkardığını ileri sürmüştü. Ricardian denklik teoremi¹³¹;

- a) Kamu harcamalarının reel düzeyinin sabit olduğu,
- b) Sermaye piyasalarının mükemmel olduğu,
- c) Bireylerin rasyonel davrandığı,
- d) Nesiller arası transferin var olduğu,
- e) Vergi sisteminin yalnızca götürü vergilerden oluştuğu,
- f) Vergilerin piyasayı bozucu etkisinin olmadığı,
- g) Önceki dönemlerdeki kamu borçlarının ilerideki vergilerle finanse edileceği varsayımlarına dayanır.

Ricardian denklik teoreminde borçlanma, bugün tahsil edilmesi gereken vergilerin geleceğe ertelenmesi olarak tanımlanmaktadır. Bütçe açıklarının borçlanmayla ya da vergileme ile karşılanması aynı anlama gelmektedir. Bu şekilde bütçe açıklarının borçlanma ile finansmanı gelecekte oluşacak vergi yükünün artması durumunu ortaya çıkaracaktır. Rasyonel bireyler bu vergilerin geri ödeneceğini düşünmektedirler, buna paralel olarak bütçe açıklarının finansmanı için kamu borçlanma kâğıtlarını satın almaları karşılığında elde edecekleri faiz geliri sonucu artan gelirlerinin tüketim amacıyla kullanmayacaklar; tasarruf edeceklerdir. Bu şekilde, kamu tasarruflarındaki azalış bu azalışa bütçe açığı denilmektedir bireylerin tasarruflarındaki artışla dengeye gelmiş olacaktır.

Bu teoreme göre bütçe açıkları ister geçici, isterse sürekli olsun özel tüketim ve toplam tasarruflar gibi ekonomik büyüklükler üzerinde herhangi bir reel değişiklik meydana getirmeyecektir. Bazı varsayımlar altında toplam tasarrufların değişmediği bir durumda ne faiz oranları ne de yatırımlar değişecektir. Bu şekilde ekonomide crowding out yani dışlama etkisi gibi bir etki oluşmayacaktır. Sonuç olarak Ricardian denklik teoremine göre borçlanma olduğunda bireyler borçlanmayı vergilerin tekrardan dağılımı olarak algılayacaklar ve gelecekte daha fazla vergi ödeyeceklerini düşünerek tasarruf etme yoluna gideceklerdir.

2.3.3. Bütçe Açıklarının Dış Borçlanma ile Finansmanı ve Enflasyon

Dış borçlanma, uluslararası piyasalarda kredibilitesi yüksek olan ülkeler için bütçe açıklarının finansmanında alternatif bir yoldur. Bu ülkeler, uluslararası politik ve ekonomik konjonktüre bağlı olarak yabancı ülkelere, yabancı bankalardan, uluslararası piyasalardan, ya da IMF, Dünya Bankası gibi mali kuruluşlardan dış finansman sağlayabilirler¹³².

¹³¹ J. Robert Baro, "The Ricardian Approach To Budget Deficits", *National Bureau of Economic Research* 1050, Massachusetts Avenue Cambridge, MA 02138, Working Paper 2685, August 1988, s.8

¹³² Şen, Sağbaş, s.78

Bütçe açıklarının finansmanında dış borçlanmanın kullanılmasıyla döviz kuru yükselir, yani ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değeri artmış olur. Dolayısıyla bu gelişme ihracatı azaltırken, ithalatı da arttırır. Yüksek düzeyli bütçe açıklarını finanse etmek için dış borçlara aşırı oranda başvurmak, tehlikeli bir yoldur. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunun, yüksek düzeydeki bütçe açıkları yüzünden borç servisindeki güçlükler giderek artmaktadır. Ayrıca geçmişte çok fazla borcu olan ve kredi değeri düşük olan ülkelerin bu kaynaktan finansman elde etme imkânları da sınırlıdır¹³³.

1980'lerdeki dünya borç krizinden alınan dersler ışığında IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası mali kuruluşların dış borçlanma üzerindeki sıkı denetimleri ve bu kuruluşların onayından geçmediği sürece dış borç temininin neredeyse imkânsız hale gelmesi bütçe açıklarının finansmanında bu yöntemin kullanılabilirliğini önemli ölçüde kısıtlamıştır. Dış borçlar alındığında, ülkeye dışarıdan net bir kaynak girişi sağladığından milli gelir üzerinde pozitif etki yapar. Geri ödenmesi aşamasında milli gelir üzerinde dış borç alınması sırasında olan etkiden daha büyük olumsuz etki yapmaktadır. Çünkü bugün alınan dış borçlar ileride anapara ve bunların faizleriyle birlikte ödenmek durumundadır. Daha basit ifade ile alınan dış borç daha sonra alındığı miktardan daha fazla olarak geri ödemesi yapılacaktır. Ödenme aşamasında dış borçların anapara artı faiz ödemesi kadar yurtiçi kaynak karşılıksız olarak yurtdışına transfer edileceğinden milli gelir, ödemenin büyüklüğü ölçüsünde azalacaktır. Borçların vadesinde ödenmemesi durumunda ülkenin dış borç stoku artacak dolayısıyla ilerisi için ekonomiye bir mali yük getirecektir. Dış borç yükünün büyüklüğü, dış borcun ne amaçla alındığına bağlı olarak değişmektedir¹³⁴.

Dış borçlanmaya cari harcamaların finansmanı amacıyla başvurulmuşsa, bütçe açığı sorunu yerini dış borç sorununa bırakmakta ve borçlanma tutarı ile borçlanma koşullarına bağlı olarak dış borç krizi kaçınılmaz olacaktır. Dış borçlanmaya yatırım harcamalarının finansmanı için başvurulmuşsa, dış borçlanmanın bir sorun yaratıp yaratmayacağı yatırımların getirisine bağlı olacaktır. Dış borçlanma belki yurtiçi faiz oranları ile enflasyon oranı üzerinde aşırı bir baskı yaratmaksızın bütçe açıklarının finansmanına olanak sağlayabilir. Özetle, bütçe açıkları dış borçlanma yoluyla finanse edilirken, özellikle ülkenin dış borç yapısına, ödemeler bilânçosunun orta vadeli pozisyonuna, borçlanmanın gerçekleştirildiği dönemler ile dış borçların kullanım yerlerine azami ölçüde dikkat edilmelidir¹³⁵.

---

¹³³ Şimşek, s.63

¹³⁴ Şen, Sağbaşı, s.79

¹³⁵ Eker, s.117

2.4. Bütçe Politikasının Genel Etkileri ve Enflasyonla İlişkisi

Bütçe politikasının ekonomi üzerinde çeşitli etkileri olabilir. Bu etkiler paralelinde bu kısımda bütçe politikasının kaynak dağılımı, üretim kapasitesi, gelir dağılımı, çalışma arzusu üzerine, tüketim ve tasarruf üzerine, yatırımlar üzerine, toplam talep ve fiyatlar genel düzeyi üzerindeki etkileri incelenecektir.

Hansen, iktisatta "etki" kavramının, ekonominin belli bir müdahale sonucu durumu ile söz konusu müdahalenin olmadığı durum arasındaki farkı ifade ettiğini belirtmektedir. Bu durumda bütçe politikasının etkilerini tahmin, bütçe politikasındaki bir değişme sonucu karşılıklı tepkilerle ekonomide ortaya çıkacak olan değişmeler ile söz konusu politika değişikliği yapılmadan önceki durumun karşılaştırılmasını gerektirir. Bu da mukayeseli statik yönteminin kullanılması ve etkiler değerlendirilirken zaman kavramının göz önüne alınmaması demektir. Bu, analiz için kolaylık sağlasa da gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Uygulamada bütçe politikasına tepki gösterilmesi zaman alır. Nihai sonuç elde edilinceye kadar birbirini izleyen birçok isleme ve gelir-harcama akımlarına gerek vardır. Sistemin çeşitli parçaları politika değişmelerine farklı aralarla (gecikmelerle) cevap verirler. Tüketiciler, fiyat ve gelirdeki değişmelere karşı, bütçelerini hemen ayarlayamazlar; işçiler nispi ücretlerdeki değişmelere cevap vermeye genellikle hazır değildirler. İşletmelerin de politikalarında ani değişmelerin olmayacağı söylenebilir. Üstelik karar alındıktan sonra dahi, bu reaksiyonların gerçekleştirilmesi zamana bağlıdır. Mesela, işletmeler değişken giderlerle ilgili kararlarını çabucak değiştirmelerine karşılık, sabit yatırımla ilgili kararlarındaki değişmeler geç olur¹³⁶.

Bu önemi nedeniyle bütçenin etkilerinin ne kadar süre içinde ortaya çıktığını bulmaya yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar farklı sonuçları ifade etse de, etkilerin çok önemli bir kısmının ilk yılda ortaya çıkacağı konusunda birleşmektedirler. Bütçe politikasının etkilerini değerlendirirken önemli olan bir diğer husus da, "ceteris paribus" varsayımının yapılmasıdır. Yani ekonomide bütçe politikasındaki değişme dışında herhangi bir değişimin olmadığı, sonuçta ortaya çıkan değişikliğin ise yalnızca bütçe politikasının etkisiyle ortaya çıktığı kabul edilmektedir¹³⁷.

2.4.1. Kaynak Dağılımına Etkileri

Bütçe politikası bir yandan kamu harcamaları yoluyla özel kesimden kamu kesimine doğru bir kaynak transferine, bir yandan da vergi, transfer harcamaları ve kamu hizmetleri

¹³⁶ Ö. Faruk Batırel, *Kamu Bütçesi*, İstanbul: Nihat Saya Yayınevi, Yayın No:414, 1987, s.30

¹³⁷ Nihal Avcı, *Bütçe ve Para Politikalarının Makroekonomik Etkileri*, Ankara: Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ekim 1988, s.8

yoluyla ekonomideki kaynak dağılımının değişmesine neden olur. Bütçe politikası ile kaynakların özel kesimden kamu kesimine aktarılmasının mümkün olduğu bilinen bir gerçektir. Kaynakların tümünün kullanıldığı ve miktarlarında herhangi bir değişmenin olmadığı durumda, reel kamu harcamalarında bir değişme olduğunda, kaynak transferi gerçekleşir. Yani belli bir istihdam seviyesi düşünöldüğünde, mal ve hizmetler için yapılan kamu harcamaları miktarı değiştğinde, kaynak transferi durumu ortaya çıkar. Kamu harcamaları yoluyla kamu kesiminin ekonomideki toplam kaynaklardan aldığı pay artmakta, özel kesimin payı ise azalmaktadır. Kamunun ihtiyaçlarının karşılanması için özel kesimden aktarılan kaynaklar, kamu ihtiyaçlarının hizmetlerinin alternatif maliyetini oluşturmaktadır. Faktör veya mal satın alımlarında hangisiyle olursa olsun, eğer devletin kaynak tüketimi arttırılırsa, böyle bir durumda özel kullanım için ayrılacak olan kaynak miktarı azalır. İşte, kamusal ihtiyaçların giderilmesinin fırsat maliyetini devletin özel sektörden çektiği bu kaynakların miktarı belirlemektedir. Yapılan kamu harcamalarının finansman seklinin seçimi, kişiler arasında maliyetin dağıtılması açısından önemlidir. Yani vergileme, borçlanma veya para basımının açık finansmana neden olduğu fiyat artışları kimin gelirini kısıyorsa, kamu harcamalarının maliyetini o kişiler yüklenir¹³⁸.

Tam istihdamın varlığı altında, transfer edilen kaynakların kamulaştırılma ya da belli bir bedel karşılığında satın alınması kaynak transferini ortaya çıkarmaktadır. Kaynak transferi bütçenin vergi borçlanması ya da para basılması yoluyla finanse edilmesi durumunda oluşmaktadır. Finansmanının nasıl olacağı maliyetlerin bireyler arasında nasıl dağıtılacağı sorunu ile sadece ilgili olmamaktadır. Bunun yanında mal ve hizmetler için yapılan kamu harcamaları kaynak transferinin esas nedenidir. Diğer bir deyişle kaynak transferi bütçenin gelir kısmıyla değil harcamalar bölümüyle ilgilidir.

2.4.1.1. Vergiler

Vergiler yolu ile bireylerin elde ettikleri gelirin azalması özel harcamaların da azalmasına neden olmaktadır. Bu azalış kaynak dağılımına etki etmektedir. Dolaylı ve dolaysız vergilere göre bu etki değişmektedir. Dolaysız vergilere bakacak olursak gelir ve servet vergileri ile kurumlar vergisi örnek verilebilir. Gelir dağılımı üzerinde vergi politikasında yapılan değişiklikler vergi yansıması olarak tanımlanmaktadır.

Dolaysız vergiler özellikle ekonomide gelirlerin elde edilmesine ilişkin işlemleri vergilendirirler. Yukarıda belirttiğimiz gibi dolaysız vergilerin ilk etkisi, kişinin kullanılabilir gelirini ve dolayısıyla özel mallara olan talebini azaltmasıdır. Ancak verginin artan-azalan

---

¹³⁸ Avcı, s.8

oranlı ya da geniş-dar kapsamlı olmasına göre, farklı kesimlerde kullanılabilir gelir ve talepteki azalma da farklı olacaktır. Bu durum talebin bileşimini ve gelir dağılımını da farklılaştıracaktır. Dolaysız vergilerin kaynak dağılımı üzerindeki bu etkileri göz önüne alınarak, belli alanlara kaynak transferi sağlanmak isteniyorsa çeşitli vergi istisnaları veya indirimleri uygulanır. Bu şekilde, vergi istisnasının (ya da indiriminin ya da iadesinin) uygulandığı alan çekici kılınarak ekonomik kaynakların bu alana transferleri sağlanabilir. Dolaylı vergilerin başlıca örnekleri arasında mal ve hizmetler ile dış ticaretten alınan vergileri sayabiliriz. Dolaylı vergiler özellikle gelirlerin harcanmasına ilişkin işlemleri vergilendirirler. Dolaysız vergilerin ilk etkisinin kullanılabilir gelir üzerine olduğunu belirtmiştik. Dolaylı vergilerin ilk etkisi ise fiyatlar üzerine olacaktır. Vergilendirilen malın maliyeti ve dolayısıyla fiyatı artar. Bu fiyat artışı, vergilendirilen malın talep ve arz esnekliğine bağlı olarak talebin bileşimini ve kaynak dağılımını değiştirir. Dolayısıyla fiyat artışlarının doğal sonucu enflasyondur. Vergilendirilen malın talep esnekliği birden büyük ise o mala olan talep ve harcamalar azalacak, diğer mallara olan talep ise artacaktır. Benzer şekilde vergilendirilen malın talep esnekliği birden küçük ise bu durumda o mala olan talebin fiyat değişikliğine karşı duyarlılığı az olduğundan, o mal için yapılan harcamalar artacak ve dolayısıyla diğer mallara olan talep azalacaktır. Dolaylı verginin piyasada üretilen mal ve hizmetlerin çoğunu kapsayan genel tüketim vergisi niteliğinde olması halinde de harcamalar, talep esnekliği fazla olan mallardan talep esnekliği düşük olan mallara doğru kayacak ve ekonomideki talep - bileşimi yeni bir şekil alacaktır. Gerek dolaysız gerekse dolaylı vergiler yoluyla ekonomide talebin yapısında meydana gelen bu değişiklik sonucunda, piyasadaki kaynak dağılımı da değişecektir¹³⁹.

2.4.1.2. Transfer ödemeleri

Transfer ödemeleri, kamu kesiminden özel kesime karşılıksız ödeme niteliğinde bir kaynak aktarılmasıdır. Transfer ödemeleri özel kesimin satın alma gücünü artırır. Yani öncelikle kişilerin kullanılabilir gelirlerini artırır. Kullanılabilir gelirlerin artması da doğal olarak talebi arttıracaktır. Transfer ödemelerinin yapıldığı kişi ya da grupların yöneldiği mallara olan talep artacak ve ekonomideki kaynaklar transfer ödemesi nedeniyle talebi artan malın üretimine doğru kayacaktır. Genellikle belirli mal ve hizmetlerin üretimini arttırmak için üreticilere yapılan sübvansiyonlar da ekonomideki kaynak dağılımı üzerinde etkili olurlar. Sübvansiyonlar ile kaynakların belirli alanlara kayması sağlanabilir. Çünkü sübvansiyonun uygulandığı alandaki mal ve hizmetlerin üretimi, sübvansiyon sonucunda

---

¹³⁹ Avcı, s.9

maliyetler düşeceği için daha karlı hale gelecektir. Ekonomideki kaynaklar sübvansiyon uygulanarak çekici hale getirilen alana doğru kayacaktır. Benzer şekilde özellikle tarım ürünleri için uygulanan destekleme alımları da, bu uygulamanın yöneldiği ürünün üretimi için kaynakların harekete geçmesini sağlar. Kamu hizmetleri de bir ölçüde ekonomideki kaynak dağılımını etkileyebilmektedir. Ekonomide bir faaliyetin yerine getirilebilmesi için gerekli olan koşullardan bazılarının kamu hizmeti çerçevesinde değerlendirilerek, devlet tarafından yerine getirilmiş olması her zaman girişimciler için önem taşır, özellikle altyapı hizmetleri bu konuda etkilerini gösterirler. Faaliyetin gerçekleşebilmesi için gerekli olan koşulların devlet tarafından sağlanması, karlılık oranını da değiştireceğinden girişimcilerin kararlarını önemli derecede etkileyebilmekte ve kaynakların bu hizmetin sağlandığı alanlara kaymasına yol açmaktadır¹⁴⁰.

2.4.2. Üretim Üzerinde Oluşan Etkileri

Bütçenin üretim üzerindeki etkilerini incelerken aslında bütçe politikasının firmalar üzerindeki etkilerine odaklanmak yanlış olmaz. Firmalar tarafından ödenecek vergiler net gelirleri, brüt gelirleri veya maliyetleri (değişken, sabit veya toplam maliyet) üzerinden hesaplanabilir. Firmaların bütçe politikasının etkilerine bağlı olarak yapacağı ayarlamalar, ya belli bir işletme büyüklüğünü veri olarak kabul edip, fiyat ve üretim seviyesini kısa dönemde değiştirmesine veya uzun dönemde firma kapasitesinde değişiklik yapmasına yol açabilmektedir. Diğer yandan firma, sübvansiyonlar yönünden de fiyat ve üretim seviyesi ile ilgili olarak, benzer reaksiyonlar gösterecek şekilde ayarlamalar yapabilecektir. Bütçe politikasındaki değişimler üretimde ya da reel gelir düzeyinde değişmelere neden olur. Üretim düzeyindeki değişimler aynı zamanda gelir dağılımının da değişmesine neden olur¹⁴¹.

Bir ülkenin üretim kapasitesinin, o ülkede mevcut üretim faktörlerinin yani iş gücü, doğal kaynaklar, teknoloji ve sermaye stokunun miktarlarına ve ne derecede etkin kullandıklarına bağlı olarak değişeceği açıktır. Doğal kaynaklar veri iken, iş gücü arzı nüfus artışına, teknolojik ilerleme ise bilimsel gelişmeye bağlıdır. Kamu harcamaları ya da vergilerden özel kesim tasarrufları etkilenmektedir, özel kesim tasarruflarının, ekonomideki toplam tasarruf miktarı içindeki payına göre bu etkilenme önem taşıyabilir. Eğer toplam tasarruf miktarı içindeki özel kesim tasarrufları fazla ise uygulanan bütçe politikasına göre toplam tasarruflar azalacak ya da artacaktır. Böylece, özel kesimin yatırıma ayırabileceği fonlarda bir azalma ya da artma meydana gelebilecektir. Vergileri ele aldığımızda, özel

---

¹⁴⁰ Avcı, s.10

¹⁴¹ Richard Musgrave A.; *Kamu Maliyesi Teorisi*, Çeviren Orhan Şener; Yasar Methıbay, Ankara: Asil Yayın Dağıtım, Ekim 2004, s.94

kesimin kullanılabilir geliri ve tasarrufları, dolayısıyla yatırıma ayrılacak olan fonlar da azalacaktır. Ancak vergilerin etkisi bu kadarla sınırlı değildir. Vergileme sonucunda tüketim ve yatırımda meydana gelecek olan azalma, toplam talep düzeyinde de azalmaya neden olacağı için girişimcinin kâr beklentileri ve yeni yatırım kararları üzerinde de etkili olur. Toplam talep düzeyindeki azalma talep eğrisinin sağa doğru kayması anlamına gelmektedir. Bunun anlamı fiyatların düşmesi demektir. Böylelikle insanların düşen fiyatlar nedeniyle satın alma güçleri artacaktır. İşletme kârı üzerine bir verginin konulduğunu düşünelim. Bu durumda firma, vergi öncesi fiyat ve üretim seviyesini devam ettirmeyi yararlı bulabilir. Yani, işletme kârında vergi oranına bağlı olarak ortaya çıkan azalışa razı olabilir ve bu kaybı yedek akçe ile kâr payı arasında dağıtarak karşılar. Aynı yolu, sermaye yatırımlarının türü ve seviyesi üzerinde yapılacak ayarlamalar şeklinde uzun devrede de izleyebilir veya firma önce üretim seviyesini kısarak fiyatı yükseltme yolunu daha uygun bulabilir. Firmanın bu konuda izleyeceği bir diğer yol ise, satın aldığı mal ve hizmetler için daha az bir bedel ödemektir. Bu ayarlamalardan her birisi farklı değişikliklere yol açacaktır. Verginin en son yansıması ve üretim üzerindeki etkileri, bu yollardan önce hangisine başvurulduğuna bağlı olarak değişecektir¹⁴².

Diğer taraftan, verginin iş gücü ve teşebbüs arzı üzerindeki etkisi de üretim kapasitesini değiştirebilir. Vergi sonrasında iş gücünün geliri ve girişimcinin karı azalacaktır. Söz konusu azalmalar sonrasında bu üretim faktörlerinde herhangi bir değişimin olup olmaması ise, verginin gelir ve ikame etkilerine ve bunların etkinliklerine göre belirlenecektir. Eğer iş gücü üzerinde verginin ikame etkisi daha güçlü ise, iş gücü arzında buna bağlı olarak azalma, gelir etkisi daha güçlü ise artma görülecektir. Benzer şekilde verginin teşebbüs arzı üzerindeki ikame etkisinin güçlü olması teşebbüs arzında azalmaya, gelir etkisinin güçlü olması ise artmasına yol açacaktır. Kamu hizmetlerinin de üretim kapasitesi üzerinde etkileri vardır. Ekonomik ve sosyal altyapı hizmetleri üretim kapasitesi üzerinde genişletici etkilere sahiptir. Söz konusu hizmetler üretim faktörlerinin, örneğin iş gücü ile doğal kaynakların verimliliğini artırır. Bütçe politikasının kaynak transferi üzerindeki etkilerini ifade ederken değindiğimiz gibi, bu altyapı hizmetlerinin devlet tarafından yerine getirilmesi girişimcilerin kar oranlarını değiştireceği için yatırım kararlarını etkiler, özel kesim yatırımları için özendirici bir nitelik taşır, dolayısıyla üretim kapasitesinin genişlemesine neden olur¹⁴³.

---

¹⁴² Musgrave v.d. s.92

¹⁴³ Avcı, s.11

2.4.3. Gelir Dağılımı üzerindeki Etkileri

Bütçe açıklarının artması nedeniyle makroekonomik dengelerin bozulması, devletin gelir dağılımında adalet sağlayıcı politikalar uygulamasını zorlaştırdığı gibi, mevcut gelir dağılımının daha da bozulmasına neden olmaktadır¹⁴⁴.

Açıkların giderilmesi için vergi oranlarının artırılması veya yeni vergilerin konulması tüketici kesim için gelirin ve talebin azalmasına neden olurken, üretici kesim için maliyetlerin artmasına ve üretimin düşmesine neden olabilmektedir. Üretimin düşmesi ise işsizliği ve gelir dağılımında eşitsizliği artırabilir¹⁴⁵. Bütçe açıklarının borçlanma ile karşılanması ise, özellikle borç verenler, yüksek gelir düzeyine sahip kesim ise bu kesime yönelik faiz ödemeleri diğer kesimlerden bir gelir transferine neden olacak ve borçlanma gelir dağılımını olumsuz yönde etkileyecektir¹⁴⁶.

Vergiler konulduğunda yasama organı belli firma ve tüketici üzerine yasal yükümlülükler koyar. Kamu harcamaları yapıldığında ise, belli pazarlardan belli kaynaklar satın alınır veya belli kişilere fayda sağlayıcı hizmetler sunulur. Bütçe politikasındaki değişimler, milli hasıla veya reel milli gelir seviyesinde önemli değişikliklere yol açabilir. Ortaya çıkan bu değişikliklere hasıla etkisi denmektedir. Kaynak transferi ile birlikte hasıla etkisi, özel kullanım için mümkün olan reel gelirdeki değişimleri hızlandırmakta veya arttırmaktadır. Hasıla etkisi, kaynak transferinin söz konusu olmadığı durumlarda da değişikliklere yol açmaktadır. Hasıla etkisinin çeşitli türleri vardır. Tam istihdam veri iken, klasik düşüncede hasıla seviyesinde ortaya çıkan değişimler, teknik seviyesinde değişme; iradi işgücü arzındaki değişme; sermaye birikimi ve tasarruf seviyesindeki değişimler veya kaynak kullanımındaki etkinliğin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tür değişimler Ricardian anlamda hasıla etkisi olarak tanımlanabilir. Telafi edici sistemin mantığına göre hasıla seviyesindeki değişimler, iradi olmayan işsizlik düzeyindeki değişimlerin etkisiyle ortaya çıkabilir. Bu değişimler ise Keynezyen hasıla etkisi olarak tanımlanmaktadır. İradi olmayan işsizlik seviyesindeki azalmayı gösteren hasıla artışları, her zaman refah düzeyinde ortaya çıkan bir artışı yansıtmaktadır. Gelir dağılımına ilişkin değişiklikler veya yansıma derecesi, milli hasılanın seviyesine bağlıdır¹⁴⁷.

Bütçe politikasının gelir dağılımı üzerindeki etkileri oldukça önemlidir. Vergi politikasındaki bir değişme sonucunda gelir dağılımında meydana gelecek olan değişimler vergi yansıması olarak adlandırılabilir. Vergileme sonucunda bu vergiyi ödeyen kişi ya da

---

¹⁴⁴ Bulut, s.79

¹⁴⁵ Bulut, s.79

¹⁴⁶ Şimşek, s.69

¹⁴⁷ Musgrave v.d. s.9

grupların kullanılabilir gelirleri azalacaktır. Kullanılabilir gelirdeki azalma, kişilerin tüketim ve tasarrufa ayrılan gelirlerini de etkileyecektir. Sonuçta talebin bileşimi de değişeceğinden gelir dağılımı bu vergiyi ödeyenlerin aleyhine değişecektir. Reel ve transfer harcamaları ise verginin tersine gelir dağılımının bu ödemededen yararlanan kişi ya da gruplar lehine değişmesine neden olur. Transfer harcamaları kişilerin kullanılabilir gelirlerini doğrudan arttırarak etkili olur. Kamu hizmetleri de, gelir dağılımının bundan yararlanan kişiler lehine değişmesine neden olur. Ancak kamu hizmetinden kimin ne kadar yararlandığını belirlemek mümkün değildir. Gelir dağılımı bütçe politikasından etkilendiği için, bütçe politikası gelir dağılımındaki dengesizlikleri gidermede oldukça etkin olarak kullanılabilir. Örneğin vergi sisteminde gelir düzeyi yüksek olanlardan alınan vergilere ve kamu hizmetlerinde de düşük gelirliilere yarar sağlayan hizmetlere ağırlık verilirse, bunun yanı sıra reel kamu harcamaları ile transfer harcamaları yoluyla daha çok gelir düzeyi düşük olan gruplar ile işsizlere gelir sağlanırsa gelir dağılımındaki farklar azalacaktır. Ancak, kamu hizmetlerinden gelir düzeyi yüksek olanlar ve nispeten gelişmiş olan bölgeler yararlanıyorsa, vergilerin büyük kısmı gelir düzeyi düşük olanlar tarafından ödeniyorsa, reel kamu harcamaları ile transfer harcamaları sonucunda gelir düzeyi zaten yüksek olan grupların geliri artıyorsa, bu durumda gelir dağılımındaki farklar da artacaktır¹⁴⁸.

2.4.4. Çalışma Arzusu Üzerindeki Etkileri

Vergilerin konuluş şekillerine göre (artan oranlı, düz oranlı) etkileri farklılık göstermektedir. Burada yapılan açıklamaları basitleştirmek için, emek giderlerinin çalışılan saatle ölçüldüğü ve işgücü sahiplerinin istedikleri kadar çalışabileceklerinin varsayıldığı bir durumda, bütün gelirlerin emek gelirleri şeklinde elde edildiği düşünülmüştür. Aylaklık ile çalışma arzusu arasındaki tercih durumu veri olarak ele alındığında, emek sahibi cari ücret seviyesine uygun olarak aylaklık ve çalışma süresi ile ilgili çeşitli bileşimlerden optimal olanını seçecektir. Şimdi, bu durumda bir vergi konulduğunu düşünelim. Vergi nedeniyle net ücreti azalan emek sahibi, çeşitli çalışma ve aylaklık seçenekleri arasında kendisi için en uygun olanını seçmeye çalışır¹⁴⁹.

Emek sahibinin daima aynı refah düzeyinde olması istenildiğinde; çalışan kimsenin aylaklığında ortaya çıkacak bir azalmanın kendisine bir gelir transferi yapılarak giderildiğini veya arzu ettiği seviyenin çalışması halinde; fazla çalışma bedelinin kendisine vazgeçtiği aylaklığın karşılığı olarak ödenmekte olduğu varsayılmaktadır. Çalışma ve aylaklık arasındaki tercih gelir ve aylaklığın marjinal faydalarına bağlıdır. Gelir ve aylaklığın marjinal faydaları

¹⁴⁸ Avcı, s.12

¹⁴⁹ Musgrave v.d. s.35

sabit olması halinde, kayıtsızlık eğrisinin eğiminin ücret doğrusunun eğiminden daha küçükse, birey aylıklık için daha fazla bir zaman ayırmak yerine daha fazla çalışarak gelirini arttırmak isteyecektir. Gelirin marjinal faydasının sabit ve aylak kalmanın marjinal faydasının azalmakta olduğu bir durumda, ise vergi oranı yükseldikçe çalışma arzusu gelir vergisi ile zıt yönde ilişki içindedir. Bu şekilde bir durum, gelir vergisinin ikame etkisinin çalışma arzusu ile ters yönde işlediği anlamına gelmektedir¹⁵⁰.

Aylaklığın marjinal faydası sabit ve gelirin marjinal faydasının azalması durumunda ise, vergi oranının durumuna göre işgücü arzı artar veya azalır. Vergi oranı yükseldikçe çalışma arzusu artmaktadır. Tabii vergi oranının bir optimum noktasının olduğu unutulmamalıdır. Yani öyle bir vergi oranının arttığı nokta vardır ki artık bu noktadan sonra çalışma arzusu artmaz azalma eğilimi içine girmektedir. Yani buradan anlaşılan herhangi bir özel durumda verginin etkisi, değişim veya işgücü arz eğrisinin yer aldığı aralığın büyüklüğüne bağlı olmaktadır. Son olarak hem aylaklığın hem de gelirin marjinal faydalarının düşmesi durumu ise, daha önceki durumlarda olduğu gibi, gelir ve ikame etkilerinden birisinin ağır basmasına göre, çalışma arzusu artmakta veya azalmaktadır. Bir vergi konulması, vergi öncesi net ücret haddini olduğu kadar, aylaklığın marjinal faydasının emek gelirinin marjinal faydasına olan oranını düşürmektedir. Eğer, marjinal gelirin faydasını gösteren eğrinin elastikiyeti birime eşitse, vergi öncesi dengesi bu durumda da devam ettirebilmektedir. Bu dengenin devam ettirilebilmesi için; elastikiyetin birimden küçük olması durumunda çalışma arzusu arttırılmalı ve elastikiyet birimden büyük ise, çalışma arzusu azaltılmalıdır¹⁵¹.

Emek geliri üzerine konulan artan oranlı bir gelir vergisinin etkilerini daha somut bir örnek yardımıyla inceleyelim. Örneğin, 10000 dolar gelir elde eden ve 5000 dolar vergi ödeyen bir mükellefin durumunu inceleyelim. 5000 dolar tutarındaki vergi geliri iki ayrı vergi tarifesi uygulanarak elde edilebilir. Bunlardan düz oranlı vergi tarifesi uygulanması durumunda % 50 oranında vergi alınmaktadır. Buna karşılık aynı miktar vergi geliri, artan oranlı vergi tarifesine göre şu biçimde elde edilebilir. 10000 dolar tutarındaki gelirin ilk 2000 dolar vergiden istisna edilerek, ikinci 2000 dolarlık dilime %40; 4000 dolarlık üçüncü dilimi %60 ve geriye kalan son 2000 dolarlık dilimi ise %90 oranında vergi tarifesi uygulanır. Sonuçta her iki vergi tarifesine göre 10000 dolar tutarındaki gelirden 5000 dolar tutarında vergi alınmaktadır. Bu durumda vergi mükellefi için iki tarifeden her hangi birisinin uygulanması arasında hiç bir fark yoktur. Ancak sorunun bu biçimde ortaya konulması, her iki

---

¹⁵⁰ Musgrave v.d. s.37

¹⁵¹ Musgrave v.d. s.43

durumda vergiden önceki gelir seviyesi ve çalışma arzusunun değişebileceği gerçeğini ihmal etmektedir. Sorunu daha açık bir biçimde ortaya koymak için, her iki vergi tarifesinin uygulamaya konulmasından önce bir kişinin 10000 dolar tutarında bir gelir elde ettiğini düşünelim. Bu kişiden 5000 dolar tutarında bir vergi almak istediğimizi düşünelim. Bu geliri her düz oranlı bir vergi tarifesi uygulayarak elde edebiliriz. Daha önceki anlatımımızdan da bilindiği üzere, bir vergi konulması durumunda emek sahibinin çalışma arzusunun artmakta veya azalmakta olduğunu biliyoruz. Emek sahibinin vergi nedeniyle emek arzının onda bir oranında azaldığını varsayarsak, vergiden önceki geliri 10000 dolardan 9000 dolara düşmektedir. Bu durumda 9000 dolarlık gelirden 5000 dolar tutarında vergi elde etmek için yaklaşık olarak %55,5 oranında düz oranlı bir vergi tarifesi uygulamak gerekir. Öte yandan, aynı vergi tarifelerini elde etmek için artan oranlı bir vergi tarifesi uygulanması durumunda ise, çalışma arzusunun daha fazla düşmekte olduğu ve vergiden önceki gelir seviyesinin ise, 9000 doların daha da altına düşmekte olduğu görülmektedir¹⁵².

2.4.5. Talep ve Fiyatlar Düzeyine Etkileri

Bütçe politikası bir yandan gelir, bir yandan da gider unsurları ile ilgili olduğundan ekonomideki toplam talep üzerinde oldukça etkilidir. Gelir yönüyle özel kesimden kamu kesimine kaynak transferi olduğu için kişilerin kullanılabilir gelirleri azalmakta ve talepte de bir azalma meydana gelmektedir. Bütçe politikasının gider yönünde ise, devletin yaptığı harcamalarla kamu kesiminden özel kesime bir kaynak transferi olmakta ve kişilerin kullanılabilir gelirleri arttığı için talep düzeyinde artış meydana gelmektedir. Bütçe politikasının gelir yönüyle toplam talepte bir azalma meydana geleceğini belirttik. Burada daha çok vergiler söz konusudur. Hemen belirtmeli ki, toplam talepte meydana gelecek olan azalma, vergiyi ödeyen kişilerin gelir düzeylerine ve buna bağlı olarak tüketim eğilimlerine göre değişecektir. Vergiyi gelir düzeyi düşük olan grupların ödediğini düşünelim. Bu grupta tüketim eğilimi yüksektir ve gelirlerinin tamamına yakın bir kısmı tüketim için kullanılmaktadır. Bu durumda vergiyi, tüketim için kullanacakları gelirlerinden kısararak ödeyeceklerinden toplam talep düzeyinde önemli bir azalma olacaktır. Bir de verginin gelir düzeyi yüksek olan gruplarca ödendiğini düşünelim. Bu grupta tüketim eğilimi düşük, tasarruf eğilimi daha yüksektir ve vergiyi tasarruflarından karşılama yoluna gideceklerdir. Belki verginin az bir kısmını tüketim için ayırdıkları gelirlerinden yani tüketimlerini kısararak ödeyeceklerdir. Ama yine de toplam talepteki azalma söz konusu vergi miktarından daha az olacaktır¹⁵³.

---

¹⁵² Musgrave v.d. s.47

¹⁵³ Avcı, s.10

Kamu harcamaları yoluyla toplam talepte bir artış meydana geleceğini de belirtmiştik. Burada da toplam talepte meydana gelecek artış, kamu harcamasının reel ya da transfer niteliğinde olmasına, miktarına ve bu harcama sonucunda gelir elde eden kişilerin tüketim eğilimlerine göre değişecektir. Kamu harcaması reel harcama niteliğinde ise, toplam talepte bu harcama miktarı kadar artış meydana gelecektir. Ancak, kamu harcaması transfer niteliğinde ise toplam talepte bu harcamadan yararlanan kişilerin tüketim eğilimleri kadar bir artış olacaktır. Yapılan kamu harcamaları sonucunda gelir elde eden kişilerin tüketim eğilimleri de talepteki artışı etkilemektedir. Bu kişilerin tüketim eğilimlerinin yüksek ya da düşük olması, toplam talepteki değişimin miktarını da belirleyecektir. Ekonomideki fiyatlar genel düzeyinin toplam talep miktarındaki değişimlere karşı duyarlı olduğu açıktır. Bu nedenle toplam talep düzeyinde meydana gelen artış sonrasında toplam talep-toplam arz eşitliği bozulursa fiyatların genel düzeyinde yükselme başlayacaktır. Ancak, kamu harcamaları sonucunda toplam talepte meydana gelecek artış ile kamu kesimine yapılan ödemeler sonucunda meydana gelecek azalma eşit olursa, bu durumda toplam talep düzeyinde bir değişim söz konusu olmayacaktır¹⁵⁴

Klasik görüş, yüksek seviyede kâr elde edilmesi durumunda, kısa dönemde fiyat ve üretim seviyesinde yapılacak ayarlamalarla, kâr üzerine konulan bir gelir vergisinin etkilerinin giderilmeye çalışılmasını tavsiye etmemektedir. Kâr maksimizasyonunu gerçekleştirmek için firma, marjinal maliyetle marjinal geliri eşitleyen seviyede üretim miktarını ve fiyatını saptar. Kâr üzerine konulan bir gelir vergisi, marjinal maliyet ve marjinal gelir eğrilerini etkilemez ve bu nedenle, vergi, optimum üretim miktarını ve fiyatını etkilemez. Dolayısıyla bu da enflasyona yol açmaz. Ayrıca klasiklere göre rekabet koşulları ne olursa olsun, bu durum yinede geçerli olacaktır¹⁵⁵.

Gelenekselciler kâr üzerine konulan vergilerin yansıtılabileceğini düşünmektedirler. Geleneksel görüşte normal kâr unsurunun, sonuçta firmaların maliyet sedülleri içinde yer alması nedeniyle, verginin de maliyet içinde yer alan bir unsur olduğu görüşünü ileri sürmektedirler¹⁵⁶.

Geleneksel görüş kâr maksimizasyonu varsayımını, fiyat ve üretim miktarının saptanması konusunda bir kriter olarak ele alır. Monopolistin kâr maksimizasyonu amacı kısa dönem için değil, uzun dönem için olabilir. Gerçekten bir firma, hakkında iyi niyetin oluşması ve rakip firmalarla mücadele ederek piyasayı kontrol altına alabilmesi için, bazı masrafları

---

¹⁵⁴ Avcı, s.11

¹⁵⁵ Musgrave v.d. s.93

¹⁵⁶ Musgrave v.d. s.94

yüklenir şu anki bazı gelirlerinden vazgeçebilir. Kâr üzerine konulan verginin devamlı olması durumunda, kârın elde edilmesi ertelenmişse, sonuçta vergisi de ertelenmektedir. Buna karşılık, vergi oranının değişeceğinin beklenmesi halinde durum değişmektedir. Vergi oranında düşüşün beklenmesi durumunda vazgeçilen gelirin kârlılığı şimdi azalabilir veya vergi oranında yükselisin beklenmesi durumunda ise, iyi niyetin devam ettirilmesi arzusunun önemi azalacaktır. Refah döneminde kâr üzerine konulan bir vergideki artış, doğrudan doğruya fiyatlara yansıtılacaktır. Bu dönemde vergilerde yapılacak bir indirim, aşırı kârlılık durumundan kaçınmak için, düşük fiyatlara yol açacak biçimde yansıtılacaktır. Depresyon koşulları altında, vergi oranında yapılacak bir artış fiyatları etkilemeyecektir¹⁵⁷.

Geleneksel görüşte monopolcü rekabet durumunda fiyat seviyesi, monopol fiyatı ile rekabete dayanan fiyat arasında bir yerde saptanacaktır. Denge fiyatı eğer firmalar birbirlerinin hareket tarzından tam bilgili ise, bir monopol fiyatı belirlerler. Buna karşılık birbirlerinin hareket tarzından bilgisiz iseler, rekabet durumu dengesi söz konusu olabilir. Kâr üzerine konulan bir vergi, bu iki farklı denge fiyatı konularını etkilemeyecektir. Sonuç olarak, kâr üzerine konulan bir verginin etkileri konusundaki teorik açıklamalar kesin bir sonuç vermemektedir. Bu konuda ampirik çalışmalar çok az sayıda yapılmıştır. Bu yüzden bu konudaki ampirik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır¹⁵⁸.

2.5. Bütçe Açıkları ve Enflasyonun Etkilerine İlişkin İktisadi Görüşler

Bütçe açıklarının ekonomi üzerinde meydana getirdiği etkileri açıklamaya yönelik birbiriyle zıt yönlü sonuçlar ortaya koyan çeşitli iktisat okulları bulunmaktadır. Bu bölümde bu okullardan bahsedilecektir.

2.5.1. Klasik Yaklaşım

Klasik iktisatçılara göre ekonomide, fiyat mekanizması aracılığıyla tüm üretim faktörlerinin istihdam edildiği, milli gelirin en yüksek seviyede olduğu doğal bir düzen vardır. Bu doğal düzen ise görünmeyen bir el vasıtasıyla sağlanmaktadır¹⁵⁹. Klasik Yaklaşımın öncülerine bakacak olursak; Adam Smith (1723–1790), Thomas R. Malthus (1766–1834), David Ricardo (1772–1823), John S. Mill (1806–1873) olarak literatüre göre sıralanmaktadır. Klasik görüşte devletin bazı temel kamusal mal ve hizmetlerin üretimini dışında ekonomiye müdahale etmesi hoş karşılanmaz. Diğer bir ifadeyle devlet zorunlu bir fenadır. Bu çerçevede devlet harcamaları olabildiğince sınırlı ve bu harcamaları finanse etmek için kullanılan

---

¹⁵⁷ Musgrave v.d. s.97

¹⁵⁸ Musgrave v.d. s.99

¹⁵⁹ Bulut, s.8

vergiler özel ekonomik birimlerin üretim, tüketim ve tasarruf kararlarında sapmaya yol açmayacak şekilde yansız olmalıdır¹⁶⁰.

Bilindiği gibi Klasik Yaklaşımına göre ekonomi kendiliğinden dengeye gelir, yani devletin müdahalesi olmadan da tam istihdam sağlanır ve konjonktürel dalgalanmalar ekonomide sürekli bir istikrarsızlık yaratmaz. Ekonomide, Say Kanunları geçerli olduğu için ekonomik krizler geçicidir. Bu temel yaklaşımlarını ortaya koyduktan sonra Klasik Yaklaşımına göre bütçe açıkları, ekonomik ve politik sorunları beraberinde getirmektedir. Devletin borçlanma yoluyla bütçe açıklarını finanse etmesi özel teşebbüsün verimli alanlarda kullanabileceği fonların kamu kesimine aktarılmasına neden olmaktadır. Buda sermaye birikimi açısından yetersiz bir ülkeyi verimli bir yatırıma ayırabilecek gelirden mahrum bırakmaktadır. Klasik Yaklaşımına göre bütçe açıkları, mali ve parasal disiplini bozar. Bütçe açıkları, enflasyon ve işsizlik gibi makroekonomik istikrarsızlıkların kaynağını oluşturmaktadır. Bütçe açıkları, devletin mali açıdan iflası anlamına gelmektedir¹⁶¹.

Bu çerçevede klasik iktisatçılara göre kamu kesimi finansman dengesi esastır. Kamu kesiminin açık vermesi hem arızı hem de istenmeyen bir durumdur. Para arzının sabit olduğu varsayımı altında oluşan açıklar ya ilave vergi konularak ya da borçlanılarak karşılanmak durumundadır. Vergi konulması hem tüketim, hem de tasarruf kararlarını etkileyerek kaynak dağılımındaki etkinliği bozabilmektedir. Devlet borçlanması ise, eğer cari harcamaları karşılamak için yapıyorsa kaçınılması gereken bir politikadır. Yatırım harcamaları için yapılan borçlanma ise, daha esnek değerlendirilebilir. Gerek ilave vergi koymak, gerekse borçlanmaya gitmek tam istihdam varsayımı altında özel kesimin kullanılabilir fonlarını kamuya aktardığından dolayı, özel tüketim harcamalarını ve yatırımlarını düşürecektir. Bu da faiz oranlarını artırıp dışlama etkisinin doğmasına yol açar. Bunun anlamı ise klasik sistemde devlet harcamalarındaki reel artışı tam bir dışlama etkisi (full crowdingout) meydana getirmesidir¹⁶².

Bütçe açıklarının borçlanma ve emisyon gibi olağanüstü kamu gelirleri ile karşılanması ekonomik istikrarsızlığa yol açar. Açık veya fazla veren bütçeler, tedavüldeki para düzeninin bozulmasına neden olmaktadır. Örneğin, bütçe açıklarının monetizasyonu para arzını artırır. Ekonomide miktar kuramının geçerli olduğu varsayımı altında para arzının artması fiyatlar genel düzeyini yükseltir. Bu da tanımı gereği enflasyon demektir. Enflasyon ise diğer olumsuzlukları yanında piyasanın sağlıklı bir biçimde işlemesine engel olmaktadır.

---

¹⁶⁰ Çelen, s.103

¹⁶¹ Şen, Sağ baş, s.45

¹⁶² Çelen, s.104

Klasik Yaklaşımına göre, bütçe açığının borçla finansmanı maliyetli bir açık finansman yöntemidir. Borçla finansman, devleti hem anapara hem de faiz olmak üzere çifte ödemede bulunmakla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu yaklaşımda bütçe fazlası da bütçe açığı kadar sakıncalıdır. Bütçe fazlası, ekonomide kullanılması gereken ve ekonomiye dinamizm getirmesi gereken kaynakların atıl kalmasına neden olmaktadır. Sonuçta da ekonomik durgunluğa ve israfa yol açar. Ayrıca bütçe fazlalarının siyasilerin popülist harcamalarının artmasına dolayısıyla sonraki dönemlerde de bunu devamlı hale getirmelerine fırsat vermek suretiyle uzun dönemde bütçe açıklarına dönüşme ihtimali de kuvvetle muhtemeldir¹⁶³.

2.5.2. Neo-Klasik Yaklaşım

Neo-Klasik yaklaşım, bütçe açıklarının etkilerini üç temel varsayıma dayandırarak irdelemektedir.

- a) Bireylerin tüketimi dönemler arası bir optimizasyon sorunudur
- b) Bireylerin yaşam süresi sınırlıdır
- c) Genel olarak bütün dönemlerde piyasalar dengededir¹⁶⁴.

Neo-Klasik yaklaşım esas itibariyle sınırlı yaşam süresini göz önünde bulunduran ve buna göre tüketim harcamalarını planlayan rasyonel ve ileriye gören bireylerin varlığına dayanmaktadır. Bütçe açıkları vergilerde yapılan indirimlerden kaynaklanmış ve ortaya çıkan bu açık, borçlanma yoluyla finanse edilmiş ise bütçe açığı, yaşayan nesiller ile gelecek nesiller üzerinde farklı etkilere yol açacaktır. Böyle bir durumda, açığın finansmanı için kamu kesimince ihraç edilen hazine bonusu, devlet tahvili gibi kamu borçlanma senetlerini satın alan özel kesimin net serveti artacaktır. Buna karşın, bugün tahsil edilmesi gereken vergilerin ertelenmesi, gelecek nesiller üzerindeki vergi yükünün artmasına neden olacaktır. Vergilerin gelecek nesiller üzerine aktarılması, yaşayan nesiller üzerindeki vergi yükünün kalkması ya da en azından hafifletilmesi demek olduğundan toplam tüketim artacaktır. Ekonominin tam istihdamda olduğu varsayımı altında toplam üretim düzeyi sabit kalacağından cari tüketimin artması ancak tasarrufların azalması pahasına mümkün olabilecektir. Tasarrufların azalması sonucu yükseliş trendine giren faiz oranları, dışlama etkisini (crowding out effect) ortaya çıkaracak ve uzun dönemde de üretken sermaye stokunun azalmasına yol açacaktır¹⁶⁵.

Sürekli olarak açık veren bir kamu finansman yapısı serbest bir şekilde sermaye piyasasında borçlanma imkânı bulabildiğinde özel sermaye birikimi üzerinde kısıtlayıcı bir

---

¹⁶³ Şen, Sağ baş, s.47

¹⁶⁴ B. D. Bernheim; "A Neoclassical Perspective on Budget Deficits", *Journal of Economic Perspective*, V:3, No:2, 1989, s. 58

¹⁶⁵ Bernheim, s.55

etki meydana getirebilecektir¹⁶⁶. Bu ilişki sermaye emek katsayısı yardımıyla da açıklanabilir. Sürekli bir şekilde açığın meydana gelmesi yurtiçindeki ekonomik birimler tarafından elde tutulan borç stokunun milli gelire olan oranının artmasına yol açacak ve durağan durum dengesi altında sermaye emek katsayısını sermaye aleyhine bastırarak, bu da piyasadaki cari faiz oranında elde tutulan fiziki sermaye ve bonoların hacminde bir azalmaya yol açacaktır. Sonuçta daha düşük bir sermaye emek katsayısı ekonomik yapının daha düşük bir etkinlik derecesinde işlemesine neden olacaktır. Gerek eski sermaye hacminin yakalanabilmesi, gerekse yeni bonolar ihraç edilebilmesi için yapılması gereken, daha yüksek bir tasarruf oranı ile tasarrufları teşvik ederek sermaye piyasasının yeniden dengeye getirilmesidir. Bu yeni faiz oranı yatırım düzeyini düşürerek özel yatırımların dışlanması sonucunu doğuracaktır. Bu sonuç gerek iç borçlanma gerekse dış borçlanma için geçerlidir. Uzun dönemde borçlanma faizlerinin ödenebilmesi bunun vergiler ile finansmanını gerektirecektir. Vergilerin artması bireylerin yaşam süreleri boyunca gerçekleştirecekleri tüketim harcamalarının kısılmasına neden olacaktır. Vergiler aynı etkiyi tasarruf üzerinde de gösterecek ve tasarruf miktarı azalacaktır. Azalan tasarruflar sermaye stokunun azalmasına ve bireylerin portföylerindeki fiziki sermayenin devlet borçlanma araçları ile ikame edilmesine yol açacaktır¹⁶⁷.

Neo-klasik yaklaşımda sürekli bütçe açıklarının yanı sıra geçici bütçe açıklarının ekonomik etkileri de ele alınmıştır. Sürekli bütçe açıkları sermaye birikimin yukarıda da ifade edildiği gibi önemli ölçüde azaltırken, geçici bütçe açıkları ekonomik değişkenler üzerinde ters yönlü ve önemsiz etkilere sahiptir. Diğer bir ifadeyle kısa dönemde tasarruflar teşvik edilecektir. Çünkü ekonomik yaşam oldukça uzundur. Bu nedenle yaşam boyu servetteki bir artışın cari tüketim üzerinde yaratacağı servet etkisi küçük olacaktır. Ayrıca, eğer kamu harcamaları sabit tutulursa, geçici bütçe açıkları vergilerin azalmasına, bu da daha düşük marjinal vergi oranları anlamına gelmektedir. Bu durumda sermaye geliri üzerindeki vergi oranlarının azaltılması vergi sonrası getiri oranını artırarak tasarrufu teşvik ederken, emek geliri üzerindeki daha düşük vergi oranı da cari geliri ve böylece tasarrufu artıracaktır. Görüldüğü gibi, bu etkiler servet etkisine hakim olmakta ve geçici bütçe açıkları kısa dönemde ters etkiye yani özel tasarrufları artırıcı etkiye sahip olmaktadır¹⁶⁸.

---

¹⁶⁶ Bernheim, s.71

¹⁶⁷ A.Peter Diamond, "National Debt in A Neoclassical Growth Model", *American Economic Review*, Vol. 55, No.5: 1965, s. 1128

¹⁶⁸ Beyhan Ataç, İzzettin Önder ve Salih Turhan; *Maliye Politikası*, Üçüncü Baskı, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Basımevi, 1997, s. 157

2.5.3. Keynesyen Yaklaşım

Klasik iktisadi düşüncenin öngördüğü mal ve faktör piyasasının tam istihdam dengesinde olduğu ve piyasalarda bir dengesizlik (eksik istihdam) meydana geldiğinde arz ve talep koşullarının etkisiyle piyasaların tekrar dengeye geleceği yaklaşımı 1929 ekonomik bunalımına kadar hakim düşünce olarak süregelmiştir. Bunalım süresince klasik yaklaşımın sunduğu reçete, çözümün piyasa motiflerine bırakılıp müdahale edilmeden beklenmesidir. Bunalım süresince bu reçetenin uygulanması ekonomik bunalımdan kurtulmaya yetmemiş, piyasadaki kriz daha da ağırlaşmıştır. Krize çözüm olacak yaklaşım ise, Keynes tarafından siste matize edilmiştir¹⁶⁹.

Keynesyen yaklaşım bütçe açıkları makroekonomik dengeyi sağlamada bir araç olarak kullanılmaktadır. Bütçenin geçici bir süre açık vermesinde ciddi bir sakınca yoktur. Ekonomik denklikten kasıt mal ve para piyasalarındaki denkligidir. Liberal bir ekonomi, enflasyonist dönemlerde bütçe fazlası; depresyon dönemlerinde de açık bütçe politikası ile kolayca yönlendirilebilir. Önemli olan kısa dönemde bütçe dengesinin sağlanması yerine; ekonomik dengenin sağlanmasıdır.

Keynesyen yaklaşımda ekonomide toplam talep üretim kapasitesinin tamamının kullanımını sağlanmaması durumunda, devlet ekonomiye açık bütçeyi bir araç olarak kullanarak müdahalede bulunabilir. Bununla birlikte ekonomide makroekonomik istikrarın sağlanması için bütçe açığı gerekiyor ise bu açık monetizasyon yoluyla finanse edilebileceği gibi, borçlanma yoluyla da finanse edilebilir.

Bütçe açıkları monetizasyon yoluyla finanse edilmesi durumunda para arzı artar. Para arzı artışı servet artışını beraberinde getirir. Para piyasasındaki para arzındaki artıştan kaynaklanan genişleme, servet artışının mal piyasasında neden olduğu genişleme ile dengeye gelir ve bu şekilde milli gelir düzeyi yükselir.

Bütçe açıklarının borç yükünü ve doğal olarak vergi yükünü arttırıp arttırmayacağı, finanse edilen kaynaklara bağlıdır. Finanse edilen kaynaklar kendi kendini finanse edebilecek yatırımlar için kullanılmış ise vergi yükü oluşmamaktadır.

Bütçe açıklarının ekonomik etkileri Keynesyen yaklaşımın temel varsayımları altında şöyle değerlendirilmektedir;

- a) Ekonomi eksik istihdamdadır. Yani bazı kaynaklar atıl durumdadır.
- b) Bireylerin büyük çoğunluğu geleceği görememektedir. Ve likidite kısıtı altında bulunmaktadır.

---

¹⁶⁹ H. Willem Buiters, "A Guide to Public Sector Debt and Deficit", *Economic Policy*, Vol.1, No.1: 1985, s.75

Keynesyen görüşe göre eksik istihdamdan tam istihdama ulaşabilmek için yapılması gereken talebi artırmaktır. Bunun için de yapılması gereken maliye politikası araçlarını (kamu gelirleri, kamu harcamaları, devlet borçları, kamu açık ve fazlalıkları) kullanmaktır. Devletin talebi artırmak için uygulaması gereken maliye politikası, açık bütçe politikasıdır. Bu ise kamu harcamalarının kamu gelirlerinden fazla artırılması ya da kamu harcamaları sabit iken vergilerin azaltılmasıyla uygulanabilmektedir. Bu şekilde meydana getirilen fazladan talep, tam istihdam seviyesine ulaşmaya kadar atıl duran üretim faktörlerini üretim sürecine dahil edeceğinden dolayı fiyatlar genel seviyesini artırmaktan daha çok üretim seviyesini ve buna bağlı olarak milli gelir denge düzeyini artırabilecektir. Bu artış tüm üretim faktörlerinin tam olarak kullanıldığı tam istihdam denge düzeyine kadar sürecektir. Tam istihdam denge düzeyine ulaşıldıktan sonra talebin artırılmaya devam etmesi ise, üretim düzeyini artırmayıp talep enflasyonu şeklinde fiyatlar genel seviyesini artıracaktır¹⁷⁰.

Bütçe açığı, açığın finansman kaynağına bağlı olarak çarpan mekanizması yoluyla milli geliri arttıracaktır. Böylece zamanlama olarak iyi ayarlanmış bütçe açıkları, hem tüketimi hem de milli geliri uyararak suretiyle ekonomide tasarruf ve sermaye birikimine ivme kazandırmış olacaktır¹⁷¹.

Keynesyen görüşe göre çarpan mekanizmasının işlemesi için gerekli temel ilke tüketimin cari gelirin bir fonksiyonu olmasıdır. Keynesyen görüş altında nüfusun önemli bir kısmı miyop olarak düşünülmektedir. Bireyler cari gelirlerini tüketmeye oldukça eğilimlidirler. Yani bireylerin gelirleri kamu harcamaları sonucu arttığında bu gelir artışı marjinal tüketim eğilimlerine bağlı olarak doğrudan tüketime yansiyacaktır. Böylece örneğin bir vergi indirimi toplam talep üzerinde önemli bir etkiye sahip olacak eğer ekonominin kaynakları başlangıçta eksik istihdamdaysa çarpan mekanizmasının islerliliği sonucu ulusal gelir ve bireylerin refahı yükselebilecektir¹⁷².

Keynesyen bütçe açıklarının finansmanı ve sonuçları standart IS-LM modeli çerçevesinde analiz edilmektedir. IS-LM modeli, kapalı bir ekonomideki marjinal tüketim eğilimi, likidite tercihi ile faiz oranları arasındaki ilişki, vergi oranı, yatırımların faize karşı esnekliği gibi parametre ve büyüklükler veri iken mal ve para piyasalarında eşanlı denge durumunu incelemektedir¹⁷³. Burada, bütçe açıklarının borçlanmayla finanse edilmesi durumunda açığın finansmanı için ihraç edilen kamu kesimi borçlanma kâğıtlarının nemaları özel kesimin servetinde artışa neden olacaktır. Bu şekilde oluşan artış, mal piyasasında

---

¹⁷⁰ Çelen, s. 107

¹⁷¹ Erdal Ünsal; *Makro İktisat*, 4. Baskı, Ankara, İmaj Yayıncılık, 2001, s.147

¹⁷² Bernheim, s.56

¹⁷³ Ünsal, s. 137

genişletici etki yapacaktır. Bunun yanında, ekonomide gelir artışı ile işlem amaçlı para talebi artmış olacaktır. Para talebinin artması, *ceteris paribus* varsayımı altında para piyasasında daralmaya yol açarak LM eğrisini sola kaydıracak ve faizleri yükseltecektir. Faizlerin yükselmesi, dışlama etkisini meydana getirecektir. Milli gelirden nasıl bir artış ya da azalış olacağı, özel kesimin servetinde oluşan artışın mal ve para piyasalarında ortaya çıkardığı etkilerin büyüklüğü tarafından belirlenecektir. Eğer özel kesimin servetinde oluşan artışın mal piyasası üzerindeki etkisi para piyasası üzerinde oluşan etkiden büyük bir etki ise bu durumda milli gelir üzerinde oluşan net etki daha yüksek olacaktır.

Keynesyen yaklaşıma göre, *ceteris paribus* varsayımı altında bütçe açıkları merkez bankası kaynakları ile finanse edilirse para arzı artmış olur. Artan para arzı artışı, para piyasasında genişlemeye neden olur ve bu şekilde LM eğrisi sağa kayar. IS eğrisi sabitken LM eğrisinin sağa kayması, faizlerin düşmesine; fakat milli gelir düzeyinin artmasına neden olur. Faizlerin düşmesi ile faize karşı duyarlı özel yatırımların maliyetinin düşme yaşanır. Bu durum yatırımların artmasına ve artan yatırımlarda toplam talebin genişlemesine neden olduğundan IS eğrisi sağa kayması ile milli gelir artışı oluşmuş olur. Başlangıç oluşan IS-LM dengesi ile sonradan oluşan IS-LM dengesi faizler üzerinde bir artış olmaması sebebiyle özel yatırımlar dışlanmamış olur.

Keynesyen bütçe açıkları üzerinde yapılan tartışmalar, dışlama etkisi üzerine yoğunlaşmaktadır. Keynesyenlere göre, bütçe açıklarının, özel yatırımları dışlama etkisinin çok küçük ve önemsiz olduğu düşünülüp kabullenilmektedir. Bütçe açıklarının dışlama etkisini ortaya çıkarıp çıkarmayacağı ya da ne büyüklükte bir dışlama etkisi oluşturacağı IS-LM eğrilerinin eğimine bağlı olacaktır. LM eğrisinin esnekliği 0 ile 1 arasında değişiyorsa, bütçe açıkları tam değil; kısmi bir dışlama etkisi oluşturmuş olacaktır. LM eğrisinin dikey eksene paralel, bir başka ifade ile para arzının faize karşı esnekliğinin sıfır olması ile bütçe açıkları tam dışlama etkisi oluşturacaktır.

1929 büyük bunalımından sonra dünya üzerinde önemli bir yere sahip olan Keynesyen politikalar 1960 sonrası ekonomik sorunları açıklamakta yetersiz kalınca giderek önemini yitirmeye başlamıştır. Keynesyen görüş ile bütçe teorisine ve bütçe politikasına yerleşen yanlışlar kısaca şöyle özetlenebilir;

- Bütçenin ekonomik fonksiyonu adı altında açık finansman politikaları ile ekonominin dengeye getirileceği inancı yaygınlaşmıştır. Keynesyenizm ile birlikte çağdaş bütçe anlayışının bütçe dengesi üzerinde değil ekonomik denge amacına yönelik olması savunulmuştur. Keynesyenler ve fonksiyonalistler

yazdıkları eserlerinde ekonomik dengenin sağlanmasının bütçe dengesinin sağlanmasından çok daha önemli olduğu görüşünü savunmuşlardır.

- “Bütçe dengesi” açık ve anlaşılır bir makro ekonomik hedef iken “ekonomik denge” kavramı bütçe dengesi kavramı gibi açık, ölçülebilir bir makro ekonomik hedef değildir. Ekonomik denge kavramını tam anlamıyla ölçülebilir bir anlamda tanımlamak mümkün değildir. Keynesyenler ekonomik denge ile tam istihdam da fiyat istikrarı, ödemeler bilançosunda denge, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması gibi dengelerin ya da hedeflerin sağlanmasını kastetmişlerdir¹⁷⁴.

Özetle Keynesyen yaklaşım bütçe açıklarının yalnızca kısa dönem etkilerini dikkate almakta; dışlama etkisi gibi uzun dönemde ortaya çıkaracağı etkileri pek dikkate almamaktadır. Bu yaklaşımda açık bütçe politikasının toplam talebi uyarıcı etkisinin enflasyonist baskıların arttırıp arttırmayacağı ekonominin içinde bulunduğu istihdam düzeyine bağlıdır. Enflasyonist baskının ortaya çıkmaması için ekonominin mutlaka eksik istihdamda bulunması gerekir. Aksi takdirde, bütçe açıkları enflasyonist baskıları arttıracaktır. Yine açık bütçe politikasının faizler ile kredi piyasası üzerinde herhangi bir olumsuz etki ortaya çıkarmaması için toplam talepteki genişleme ile uyumlu bir para politikası izlenmelidir¹⁷⁵.

2.5.4. Parasalcı Yaklaşım

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ülkeleri durağanlıktan kurtararak gelişme potansiyellerini harekete geçirmede başarılı olan Keynesyen iktisat politikaları, 1960’lardan sonra arz kaynaklı nedenlerle görülmeye başlayan durgunluk içinde enflasyon (stagflasyon) olgusuna karşı talep yönlü reçeteler ileri sürerek çözüme ulaşma konusunda yetersiz kalmaktaydılar. Dünya ekonomisinde görülen istikrarsızlıklar karşısında keynesyen ekonomi politikalarının başarısızlığının sonucunda ortaya çıkan görüşlerden birisi Monetarist (parasalcı) görüştür. Liderliğini Milton Friedman’ın yaptığı monetaristler ekonomide ortaya çıkan stagflasyon krizinin nedenini para arzının gereğinden fazla artırılmasına, ekonomide dengeleri bozucu genişleyici maliye politikası uygulamalarına bağlamaktaydı¹⁷⁶.

Bütçe açıklarının borçlanma yoluyla finanse edilmesi halinde ödünç verilebilir fonlar talebi artmakta ve dolayısıyla faizleri yükseltmektedir. Bütçenin fazla vermesi ise, ödünç verilebilir fonlar arzını yükselterek faizlerin düşmesine neden olmaktadır. Faizlerin

---

¹⁷⁴ Coşkun Can Aktan, “Lord Keynes, Keynesyenler ve Fonksiyonalistler”, *Yeni Türkiye Dergisi Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı*, Cilt 1, Sayı 27, 2001, s.1306.

¹⁷⁵ Şen, Sağbaş, s. 50

¹⁷⁶ İlker Parasız, *Monetarizm*, 2. Baskı, Bursa, Ezgi Yayınları, 1996, s.12

yükselmesi özel yatırımları dışlayacaktır ve ekonomide dışlama etkisi ortaya çıkaracaktır. Monetaristlere göre, bütçe açıklarının makro etkilerinin enflasyonist olup olmayacağı bütçe açıklarının finansman yöntemine bağlı olduğunu vurgulamaktadırlar. Bütçe açıkları parasal genişlemeye yol açtığı sürece enflasyonist baskıları arttırmaktadır. Friedman bu konudaki görüşünü “ enflasyon her zaman ve her yerde parasal bir olgudur” şeklinde klişe bir ifade ile açıklamıştır. Bütçe açıkları, bu görüşü savunanlara göre iki farklı açıdan parasal genişlemeye sebep olmaktadır. Birincisi, kısa dönemde genişleyici maliye politikası sonucu bütçe açıklarında meydana gelen bir artış faiz oranları üzerinde yükseliş yönünde bir baskı yapacaktır. Ekonomiyi sarsmak istemeyen hükümet ister istemez genişletici bir para politikası uygulamak zorunda kalacaktır. İkincisi, uzun dönemde hükümetler hiç olmazsa açıkların belli bir kısmını monetizasyon ile finanse edebilmek için kasıtlı olarak parasal tabanı artırma yoluna gidecektir. Her iki durumda da bütçe açıkları enflasyona yol açacaktır. Borçlanma ile finanse durumunda açıkların enflasyona yol açıp açmayacağı büyük ölçüde hükümetlerin uygulayacağı politikalara bağlı olacaktır¹⁷⁷.

Parasalcılara göre maliye politikası ekonomik istikrarsızlıkların giderilmesinde etkin bir politika aracı değildir. Ekonomik istikrarsızlıklara karşı kullanılabilir en etkili iktisat politikası aracı para politikasıdır. Keynesyen yaklaşıma göre tüketim cari kullanılabilir gelirin bir fonksiyonudur ve kısa dönemde etkisini göstermektedir. Parasalcılara göre ise, tüketim cari gelirin değil sürekli gelirin bir fonksiyonudur. Bireyler gelirleri artış gösterdiği zaman bunu doğrudan tüketimlerine yansıtırlar. Gerek kamu harcamaları gerekse vergi indirimleri yoluyla bireylerin gelirinde meydana gelebilecek bir artış (kısa dönemde belli bir etkiye sahip olsa da) uzun dönemde toplam talep düzeyinde hissedilebilir bir etkiye yol açmayacak, bu da çarpan mekanizmalarını bertaraf edip maliye politikasını etkisiz kılacaktır. Bu nedenle parasalcıların uzun dönemde ele aldıkları sürekli tüketim fonksiyonu keynesyen yaklaşıma nazaran daha istikrarlı bir yapı gösterir¹⁷⁸.

2.5.5. Kamu Tercih Teorileri Ve Anayasal İktisat Yaklaşımı

Buchanan ve arkadaşlarının öncülüğünde gelişen Kamu Tercih ve Anayasal İktisat yaklaşımı, bütçe denliğini savunmaktadır. Bu yaklaşımda Keynes’inde belirttiği gibi bütçe açıklarının genişletici etkisi olduğu kabul edilmektedir. Bu genişletici etkiye mevcut kaynaklar değil; borçlanmayla gelecekte bu güne aktarılan kaynaklar neden olmaktadır. Kamu harcamalarının finansmanı için ilave vergilemeye başvurulması vatandaşın tepkisini çekeceğinden oy kaybetmek istemeyen siyasi karar vericiler vergi dışı kaynaklara

---

¹⁷⁷ Şen, Sağbaş, s.52

¹⁷⁸ Çelen, s. 124

yönelmektedirler. Kamu Tercihi yaklaşımına göre, borçlanmaya gidilmesi; borç ve faiz yükünün artmasına, ekonominin de rant ekonomisine geçmesine yol açmaktadır. Ayrıca borçla finansman, ulusal sermayenin tüketilmesi anlamına geldiğini vurgulamaktadır. Seçimle iktidara gelenler, seçmenlerini memnun etmek için kamu harcamalarını arttırma; vergileri düşürme eğiliminde olacaklarını da vurgulamaktadırlar. Bunun önüne geçilebilmesi için de denk bütçe ilkesinin anayasal bir zorunluluk olması gerektiğini söylemektedirler. Para basımı parasal disiplinsizliğe neden olmak suretiyle enflasyonist baskıları arttırmaktadır¹⁷⁹.

Kamu tercihi teorisi bireylerin rasyonel fayda maksimizasyonunu veri olarak politik karar alma süreçlerinin ekonomik analizine dayanan bir yaklaşımı ortaya koymaktadır. Bu çerçevede yaklaşım, bireysel özel karar almadaki tercihler ile kamusal karar almadaki tercihleri birbirinden ayırmaya çalışmaktadır. Bireyler yaptıkları tercihlerin maliyetlerine de katlanarak fayda maksimizasyonunu sağlamaya çalışmaktadırlar. Bunu sağlayan mekanizma ise fiyat mekanizmasıdır. Bireyler piyasa tarafından belirlenen fiyat çerçevesinde mal ve hizmetlere olan taleplerini ortaya koyarak, bu talebi karşılamak için gerekli maliyet olan fiyatı öderler. Bu noktada fiyatın belirleyicisi marjinal fayda ve marjinal maliyete göre bireysel tercihlerdir. Kamusal mallar ise, faydası bölünemez ve tüketiminden mahrum edilemez olduklarından dolayı gerek finansmanının gerekse arz ve talebinin fiyat mekanizması ile sağlanması mümkün değildir. Söz konusu malların finansmanının zorunlu ödentiler yoluyla toplumsal olarak karşılanması gerektiğinden dolayı kamusal malların arz ve talebini belirleyen süreç bütçeleme sürecidir¹⁸⁰.

Buchanan ve Wagner geniş bütçe açıklarının oluşumuna yönelik ileri sürdükleri bir hipotezde yüksek kamu açıklarının kamu harcamalarının seviyesinin daha da yükselmesine sebep olacağını ileri sürmüşlerdir. Buna göre; kamu açıkları, kamu tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatını düşürmesi sebebiyle şimdiki seçmenlerin sosyal hizmetler gibi taleplerini arttırmalarına neden olur. Sebebi ise kamu açıklarında meydana gelen azalma veya artış şimdiki nesil seçmenler için kamu mallarının fiyatı olarak algılanmaktadır. Başka bir ifadeyle, bütçe politikasının açık olmasını teşvik eden bir maliye politikası kamu harcamalarının da artmasına neden olacaktır. Sebebi ise vergi-fiyat ödemedi kamu hizmetlerinden yararlanma anlamına gelen açık bütçe durumunda, bireyler daha fazla kamu hizmeti talep edeceklerdir. Bunun sonucu olarak da kamu açıkları sürekli bir artma eğiliminde olacaktır.

---

¹⁷⁹ Şen, Sağbaş, s.54

¹⁸⁰ Çelen, s.148

2.5.6. Arz Yönlü İktisat Yaklaşımı

Bu yaklaşıma göre bütçe denkliliğine uymak gerekir. Bütçe uygulamalarının açık olması, yatırımı ve üretimi olumsuz yönde etkileyen yüksek vergilerin bir sonucudur. Bunun yanında bütçe açıkları enflasyona sebep olmaktadır.

Arz Yönlü İktisat yaklaşımında arzı harekete geçiren vergi yükünün ağır olması nedeniyle bütçe açıkları kronikleşmektedir. Vergiler ağırlaştıkça bireyler daha az çalışırlar ve bu sebeple daha az vergi öderler. Vergiler ve kamu harcamalarının azalmaması durumunda bütçe açığı enflasyonu arttırır. Aksi durumda, kamu harcamaları azalırken vergiler azalmaz ise hem kamu kesimi üretimden dışlanır, hem de ağır vergi yükü özel kesimin üretim artışını yavaşlatır bu şekilde ekonomi durgunluğa girer.

2.5.7. Küreselleşme Süreci ve Yeni Ekonomik Düzendeki Bütçe Açıkları ve Enflasyon

İçerisinde bulunduğumuz yüzyılda, hızla artan dünya nüfusunun artan taleplerinin ve nüfusun artışına paralel seyir gösteren beklentilerin karşılanması 21. yüzyıla damgasını vuran küreselleşme olgusunu beraberinde getirmiştir. 2000'li yıllar, ülkelerarası ekonomik, politik her türlü sınırmın aşılacağı bir dönem olmuş ve böylece geleneksel kapalı ekonomiler hızla dışa açık ekonomiler haline dönüşmeye başlamıştır¹⁸¹.

Küreselleşmenin ön plana çıktığı günümüz Dünyası'nda devlet anlayışında da buna paralel değişiklikler ortaya çıkmış ve devlet kavramına farklı işlev ve görevler yüklenmeye başlamıştır. Toplumun ortak meşru yaptırım gücünü temsil eden devlet, iktisadi düşünce içinde merkezi öneme sahip konular içinde yer alır. Devletin ekonomide var olma gerekçesi yıllar boyu uzun ve karmaşık bir tartışmayı doğurmuş ve devlet-ekonomi ilişkisi ve devletin ekonomideki ağırlığı her zaman gündemi meşgul eden bir konu olmuştur¹⁸².

21. yüzyılda enformasyon devrimi, finans devrimi, ulus üstü değer ve kurumların varlığı, dünyada değişen ulusal öncelikler, yeni anlamlar kazanan bireysel ve ulusal güvenlik, yerelleşme ve serbest piyasa ekonomisinin işlerliği küreselleşmenin yarattığı sonuçlardan bazıları olmuştur. Bu sonuçlarla birlikte; küreselleşme devlet anlayışında da önemli bazı değişikliklere konu olmuştur. Öncelikle devletin ekonomik rolü yeniden düzenlenmiştir. Devlet ile iktisadi yaşam arasındaki ilişki devletin müdahaleci olma işlevini değil, düzenleyici ve denetleyici olma işlevini ön plana çıkarmıştır¹⁸³.

---

¹⁸¹ Meliha Ener, Esra Siverekli, Küreselleşme Sürecinde Yeni Devlet Anlayışı ve Türkiye, *Yönetim Bilimler Dergisi*, Cilt:4,Sayı:2, 2006, s.198-199

¹⁸² Ener, Siverekli s.199

¹⁸³ Ener, Siverekli s.199

Devlet, ekonomideki işlemlerin yapılış biçimini meşru ve evrensel kurallara göre düzenleyen en önemli kurumdur. İlkeleri tespit etme yükümlülüğü ile birlikte, günümüz dünyasında devletin temel görevleri arasında hukukun üstünlüğünü sağlamak gelir. Bununla birlikte; piyasalardaki temel işleyişlerin sağlanması, ekonomik istikrarın sağlanması ve kaynak dağılımında optimizasyonun sağlanması görevleri de devletin yapması gereken ve piyasanın üstlenemeyeceği görevlerdendir. Bu anlamda devlet, ekonomide piyasanın yapmakta başarısız kalacağı temel işlevleri düzenlemek ve denetlemekle sorumlu bir kurum olmaktadır¹⁸⁴.

Devletin yeni ekonomik düzende üstlenmesi gereken bir diğer görevi ise; gelir dağılımında adaletin sağlanması görevidir. Toplumunu oluşturan bireylerden devletin cebri tasarruf gücüne dayanarak aldığı vergiler devlet için bir kamu finansman aracıdır. Kamu gelirleri içerisinde önemli bir yere sahip olan vergilerin toplumda adaletli ve dengeli dağılımını sağlamak görevi de devletin yapması gereken görevlerdendir. Bu durum, devletin toplumda sosyal refahı sağlama görevliliğinin bir sonucudur¹⁸⁵.

Yeni ekonomik düzende devlete toplumsal servetin bölüşürülmesi ve dağıtılması konusunda da önemli görevler düşmektedir. Toplumunu oluşturan bireylerin tamamının ekonomik sürece dahil olması ve üretimden bir pay alması mümkün olmamaktadır (yaşlılar, çocuklar, maluller vb.). Bu kesimin yaşamlarını sürdürebilecek şekilde üretimden pay almasını sağlayacak kurum yine devlettir¹⁸⁶.

Devlet, ayrıca kar amacı olmadığı için piyasa güçlerinin üretimine imkân vermediği mal ve hizmetlerin üretiminde (itfaiye hizmetleri vb.), insani kalkınma için gerekli altyapı alanlarına yatırım yapması, doğal çevrenin korunması ve kişilerin kendilerini güvende hissedecekleri istikrarlı bir politik ortamın oluşturulmasında da kilit rol oynamaktadır¹⁸⁷.

Son dönemlerde ortaya çıkan ve etkisi hızla tüm dünyaya yayılan küreselleşme süreci yukarıda sayılan devlet anlayışı ile birlikte; sivil toplum düzeninin kurulması ve kurumsallaşmanın sağlanması yönünde katılıma dayalı bir kurum olma gerekliliği fikrini de ön plana çıkarmıştır. Sonuç olarak, özellikle 1980 sonrası dönemde küreselleşme sürecinin ortaya çıkarmış olduğu yeni ekonomi anlayışının sonucunda şekillenen devlet anlayışı; küçük

---

¹⁸⁴ Metin Toprak, Ömer Demir, Murat Doğanlar, Ekrem Dönek, Ömer Açıkgöz, Mustafa Acar, *Küreselleşen Dünyada Türkiye Ekonomisi: Serbest Piyasa Devriminin Serüveni*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2001, s. 25

¹⁸⁵ Ener, Siverekli s.200

¹⁸⁶ Ener, Siverekli s.200

¹⁸⁷ Toprak vd., s. 22

ve fakat etkin bir devlet anlayışına dayalı olmakla birlikte, katılımcı devlet anlayışını da beraberinde getirmiştir¹⁸⁸.

Küreselleşme sonucunda oluşan yeni düzen ile ülkelerin kamu maliyesi alanında öngörülen en önemli nitelik performans yönetimi olmaktadır. Bu performans yönetimi ile birlikte ekonomide etkinlik ve verimliliğin sağlanması amaçlanmaktadır. Oluşan yeni ekonomik düzende diğer önemli olan ilke mali disiplinin sağlanmasıdır.

İçerisinde bulunduğumuz küreselleşme sürecinde devletin, makroekonomik istikrarın ve mali disiplinin sağlanmasında kilit rol oynamasını sağlayan bir diğer ilke mali saydamlıktır. Mali saydamlık; hükümetin yapısının ve fonksiyonlarının, mali politika planlarının, kamu sektörü hesaplarının ve mali hedeflerinin kamuoyuna açık olmasıdır¹⁸⁹.

Yeni ekonomik düzende kamu mali yönetiminde yukarıda ifade edilen ilkelerin gerçekleştirilmesini sağlayacak şekilde; kamu mali yönetiminde denetimin sağlanması, ekonomide uyulması gereken temel ilke ve esasların belirlenmesi ve bu amaca eslik edecek çok yıllık bütçeleme, orta ve uzun vadeli mali plan gibi düzenlemelerin yapılması, kamu mali yönetiminde etkinliği arttıracak şekilde kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, mali politikaların bir yansıması niteliğindeki bütçe politikasının devletin ekonomi yönetiminde oynadığı rol ve fonksiyonlarını gerçekleştirecek yönde ve mali saydamlığı sağlayacak şekilde düzenlenmesi ilkeleri de değişim sürecinde yer alan temel ilkeleri oluşturmaktadır¹⁹⁰.

İçerisinde bulunduğumuz küreselleşme süreci, kamu kesiminde devletin ekonomik rol ve fonksiyonlarının yeniden sorgulanmasına neden olmuştur. Bu kapsamda dünya ülkelerinde ortaya çıkan ekonomik krizler, dünya iktisadi doktrinlerinin hızla değişimi ve gelişimi ve ülkeler arasında yaşanan hızlı siyasi gelişmeler kamu kesiminde yeniden yapılandırmaları zorunlu kılmıştır. Devletin, kamu ekonomisinin temel değişkenleri olan kamu gelir ve kamu giderlerinin hacim ve bileşimlerini ekonomik görevlerine göre yeniden düzenleme zorunluluğu bütçe anlayışını ve dolayısıyla bütçe sistemlerini de yakından etkilemiştir ve performans bütçe sistemi tüm dünyada kamu mali yönetiminde etkili olmaya başlamıştır¹⁹¹.

Makroekonomik istikrarın ve bu kapsamda mali disiplinin sağlanmasında bütçe de aranan yeni öğeler; çok yıllık bütçeleme süreci, mali saydamlık, hesap verilebilirlik ve

---

¹⁸⁸ Ener, Siverekli s.202

¹⁸⁹ Esra Siverekli, Yeni Ekonomik Düzenle Bütçe Sistemlerindeki Değişim Süreci ve Türk Kamu Maliyesinin Uyumu, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt:13, Sayı:2, 2006,s. 50

¹⁹⁰ Siverekli, s.50

¹⁹¹ Siverekli, s.50 - 51

performans ölçümüdür. Aşağıda bulunan tabloda Klasik Bütçe Anlayışı İle Yeni Bütçe Anlayışı karşılaştırılmıştır¹⁹².

Tablo 3 Klasik Bütçe ve Yeni Bütçe Perspektifi

KLASİK BÜTÇE ANLAYIŞI	YENİ BÜTÇE ANLAYIŞI
Denk Olmayan (Açık) Bütçe Anlayışı	Denk Bütçe Anlayışı
Geleneksel Bütçe Sistemi	Performans Bütçe Sistemi
Yıllık Bütçe Anlayışı	Çok Yıllı Bütçeleme Anlayışı
Saydam Olmayan Bütçeleme Anlayışı	Şeffaf Bütçe Yönetimi
Yasama, Yürütme, Yargı Denetimi	Kamuoyu Denetimi
Mali Denetim	Performans Denetimi

Kaynak: Esra Siverekli, Yeni Ekonomik Düzendeki Bütçe Sistemlerindeki Değişim Süreci ve Türk Kamu Maliyesinin Uyumu, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt:13, Sayı:2, 2006, s. 55

Küreselleşme ile birlikte ülkelerin üretim gelişmelerinin paralellik göstermeye başlaması, ekonomilerde yaşanacak şokların büyük oranda ortaklaşmasına neden olmaktadır. Küreselleşme sürecinde yaşanan gelişmeler yurt dışı üretim ile yurtiçi enflasyon oranı arasında ilişki bulunmaktadır. Küreselleşme, toplam arz ve toplam talep bileşenlerinin içerisine ihracat ve ithalatın dâhil olmasına neden olarak mal ve hizmetlerin fiyatlarının küresel arz-talep koşullarında belirlenmesine neden olmaktadır.

Merkez bankası örneğinin yurtiçi talebi baskı altına almak için kısa vadeli faiz oranlarını yükselttiğinde tüketiciler malın benzerini yurtdışından ithal ederek temin etmekte, talep baskı altında tutulamamakta, sadece tüketim kompozisyonu değişmektedir. Yine benzer bir şekilde faiz oranlarındaki artış ile yurtiçindeki kaynak kullanımı kontrol altında tutulmaya çalışılırken firmalar ara ve yatırım mallarını dışarıdan ithal ederek üretimlerini gerçekleştirmeye devam etmektedirler. Benzer bir şekilde dış talep koşulları da merkez bankası politikalarından bağımsız olarak belirlenmektedir. Üretimin küreselleşmesinde yaşanan artışın sonucu olarak düşük maliyetle üretim yapan ülkelere yapılan ithalat düzeyinde yaşanan artış da yurtiçi fiyat gelişmeleri üzerinde etki göstermektedir. Hem ticaretin hem de üretimin küreselleşmesinin etkisi, yurtiçi fiyat gelişmelerinin dış faktörlere bağımlılığının artması noktasında karşımıza çıkmaktadır¹⁹³.

¹⁹² Siverekli, s.54

¹⁹³ Serkan Çiçek, *Küreselleşme ve Enflasyon: Küresel çıktı açığı hipotezi - Türkiye örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, YTÜ,SBE, İstanbul , 2009, s.136

Küreselleşme ile birlikte gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıkları, para arzı artışı ve fiyat düzeyi ilişkisi, özellikle yüksek enflasyon oranlarının gözlenmesi en önemli konulardan biridir. Bütçe açığı ekonomik giderlerin gelirlerinden büyük olması durumudur. Bütçe açığının sürekli artış göstermesi ekonomik riske işaret eder. Bütçe açığı emisyon artışı ile kapatılabilen bir durumdaysa enflasyon doğar ve istikrarsızlığa sebebiyet verir. Bu yapı geçici olup enflasyonist ortamda alınan kararların uzun süreli olmadığı bilinmelidir.

2.6. Bütçe Açığı ve Enflasyon Arasındaki İlişki ve Literatür Özeti

Bütçe açıkları bir ülke ekonomisi içerisinde makro etkileri ile beraber siyasi ve akademik alanda sürekli tartışılan bir konudur. Fakat yapılan bu tartışmalar sonucunda tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. 1980 yılından günümüze yapılan ampirik çalışmalardan çıkarılabilecek en önemli sonuç para basma (monetizasyon) yolu ile bütçe açıklarının giderilmesi para arzının artması ile birlikte enflasyona neden olabileceği yönündedir.

Robert J. Baro 1988 yılında yapmış olduğu çalışmasında, Ricardian yaklaşımı¹⁹⁴ ve standart modellerle olan farklılıkları incelemiştir. Baro bu çalışmasında öncelikle Ricardian yaklaşıma yöneltilen eleştirileri daha sonra ise bütçe açıkları konusunda faiz oranları, tüketim ve tasarruflar başlığı altında ampirik çalışmasına ve bulgularına değinmektedir.

Barro çalışmasında, Ricardo yaklaşımdan farklı olarak alternatif teoriye yoğunlaşmıştır. Hükümetin yapmış olduğu tasarruflarında oluşacak bir düşüş özel tasarruflarda dengeli bir artışa neden olacağı üzerinde durulmuştur. Bu sebeple arzu edilen toplam tasarruflarda hiç bir değişme olmayacağı görüşü savunulmuştur. Arzu edilen toplam tasarruflar değişmediği için, reel faiz oranı ve yatırım talepleri istenilen toplam tasarruflar arasında dengeyi sürdürmek için kapalı bir ekonomi varsayımında artış göstermek zorunda değildir. Bu bağlamda yapılan çalışmalar, Micheal Darby Laurence Kotlikoff ve Lawrance Summers ABD’de kuşaklararası transferlerin yaşam dönemiyle ilişkisinden daha önemli olduğunu göstermek için hane halklarının varlıklarını hesaplamaya çalışmışlardır. Bu yazarların gözlemlerindeki önerileri, kuşaklararası transferlerin insanlar için daha değerli olduğu ve bu sonucun da Ricardian görüşü desteklediği görüşündedirler¹⁹⁵.

Baro çalışmasının tüketim ve tasarruflar başlığında ele alınan çalışmasında ampirik çalışma yapılarak bütçe açığı ile tasarruflar arasında tüketim ve tasarruf fonksiyonlarındaki mali değişkenlerin katsayılarını öngörmeye çalışmıştır.

---

¹⁹⁴Kamu finansmanının vergi veya borçlanmayla sağlanmasının bireylerin tüketimi ve ekonominin sermaye birikimi üzerinde etkisi olmayacağını ve bu iki finansman biçiminin etkilerinin denk olacağını ifade etmesi literatürde “Ricardian Yaklaşımı” olarak adlandırılmaktadır

¹⁹⁵ Baro, s. 15

1983'ten beri ABD'deki bütçe açıkları etkilerinin cari hesap açıklarına neden olduğu kabul edilen bir görüştür. Cari hesap açığı ve bütçe açığı arasındaki ilişkiyi doğru açıklayacak bir analiz olmamakla beraber 1982 yılına doğru bu iki değişken arasında korelasyon yüksek değildi. 1983'den beri bu iki değişken arasındaki korelasyon yükselmektedir. Yani buradan şu anlam çıkmaktadır 1983'den beri hem cari hesap açığı hem de bütçe açığı eş zamanlı olarak artmaktadır¹⁹⁶.

Asaf Savaş Akat ülkemizin ekonomisini 1979, 1989 ve 1999 olmak üzere üç döneme ayırarak gayri safi yurt içi hasıla, ihracat, sabit gelirler, ithalat, sabit harcamalar, cari hesap ve net hata gibi başlıklar altında ülkemize ait verileri yorumlamaya çalışmıştır. Bu çalışmada Akat ülkemizi enflasyon yönüyle incelemiştir. Yapmış olduğu çalışmasında, ülkemizin nicel ve niteliksek olarak üçüncü dünya ülkesi kategorisinde olduğunu ve gelişmiş ülke kategorisine geçmek öncelikli hedefleri arasında olduğu belirtmiştir. Ülkemizde yaşanan enflasyonunun gelişmiş ülkelerin enflasyon özelliklerine benzediği üzerinde durmuştur. Akat bu çalışmasında ülkemizin II. Dünya savaşı sonrasında bu yana yaşamış olduğu ekonomik sürece kısaca değinmiştir. Akat, savaş sonrası dönemde yaşanan ithal ikameci model sonucunda oluşan endüstrileşme ve ardından karmaşık yapıda yönetimin müdahalesi sonucunda aşırı değerlenmiş kur ve katı ithalat kontrolleri yerli üretim üzerinde tam engellemelere sebep olduğunu vurgulamıştır. 1974'te petrol fiyatlarının beş kat artması ve ülkemizin Kıbrıs'a müdahalesi politik izolasyonla birleşince ekonomi için istenmeyen durum olmuştur. 1970'lere kadar cari hesaplardaki açıkların enflasyonu desteklediği ifade edilmiş olup bütün bunlar sonucunda ülkemizin uluslararası desteğe ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. Enflasyona ise kamu finansmanın meydana gelen büyük açıkların sebep olduğunu bunun birçok kesim tarafından kabul edildiğini belirtmektedir¹⁹⁷.

Faik Bilgilinin 1999 yılında yapmış olduğu çalışmasında, teorik modeller kullanılarak bütçe açıklarına ilişkin yaklaşımların hükümet harcamalarında oluşan artış ile beraber bazı özdeşliklerden faydalanarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu özdeşliklerde Y, C, I, G, X, t ve r değişkenleri olup kullanılan bu değişkenler sırasıyla toplam gelir (GSMH), özel sektör tüketimini, özel sektör yatırımlarını, kamu harcamalarını, net dış ticareti, vergi oranını ve faiz oranlarını göstermektedir. Çalışmasında çeşitli özdeşliklerde manipülasyonlar yaparak teorik kalıbı açıklamaya çalışmıştır. Bu açıklamaları ekonometrik testlerle desteklemiştir. 1993:1–1998:7 dönemi için incelenen değişkenler; reel bütçe (RBÜTÇE), tüketici fiyat

---

¹⁹⁶ Baro, s. 15

¹⁹⁷ Akat, s. 5

endeksi (TÜFE), döviz, vadesiz mevduat faizleri (FAİZA), aylık mevduat faizleri (FAİZB), yıllık mevduat faizleridir (FAZİC). Bilgili yapmış olduğu bu çalışmasında bütçe açıklarının faiz oranları, döviz kurları ve fiyatlar genel seviyesi üzerinde oluşturduğu etkiyi ele almıştır. Konu önce teorik olarak ele alınmış ilerleyen dönemlerde çeşitli değişkenler farklı testler ile irdelenmeye çalışılmıştır. Yapılan Regresyon analizlerinin sonuçlarına göre, 1970–1997 dönemi için, bütçe açıklarının sadece dolar cinsinden döviz kuru üzerinde etki ettiği, 1993:1–1998:7 dönemi için ise bütçe açıklarının hiç bir değişken üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir katsayıya sahip olmadığı ortaya çıkmıştır. Yapılan Granger Nedensellik testlerinde ise iki farklı dönem için farklı sonuçlar elde edilmiştir. 1970–1997 dönemi için GSMH'nın bir oranı olarak bütçe açıklarından, tasarruf mevduatı faiz oranlarına ve fiyatlar genel seviyesi arasında bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Aynı nedensellik ilişkisi reel bütçe açıkları ve fiyatlar genel seviyesi arasında da görülmüştür. Daha önceki yapılan çalışmalardan da görüldüğü gibi çalışmayı yapan kişi ile kullanılan değişkenler ve değişkenlerin dönemlerine göre farklı sonuçlara varılmaktadır. 1993:1–1998:7 dönemi ele alındığında ise, bütçe açıklarının diğer değişkenler üzerinde bir nedensellik etkisinin olmadığı, farklı bir söyleyişle, bütçe açıklarının bu değişkenlerin tahmininde kullanılamayacağı sonuç olarak elde edildi¹⁹⁸.

Faik Bilgili 1999 yılında yapmış olduğu diğer bir çalışmasında ampirik testlerde, Türkiye ve ABD gibi biri gelişmiş diğeri gelişmekte olan bir ülke için üçer aylık verileri kullanmıştır. Veriler Türkiye için 1998:4–1999:1 döneminde logaritmaları alınmış, özel tüketim, nominal GSMH, toplam vergiler ve toplam borç stokunu kapsamaktadır. ABD için 1980:1–1994:2 döneminde, yine logaritmaları alınmış özel tüketim, nominal GSMH, toplam vergiler ve toplam borç stokunu kapsamaktadır. Faik Bilgili çalışmasında öncelikle durağanlık testleri yapmıştır. Oluşturulan tablolarda bütün değişkenlerin logaritmalarının %1 ve %5 ve %10 seviyelerinde durağan olmadıkları gözlemlenmiştir. Durağanlık testleri için kritik değerler Enders'dan alınmıştır. Bilgili çalışmasında, bireyin tüketim fonksiyonunu temsil etmek üzere ilgili değişkenlerden oluşan, dörtlü bir Vektör Otoregresyon oluşturmuştur. Her iki ülke için de oluşturulan bu sistemin gecikme sayısını belirleyebilmek için Akaike bilgi kriteri¹⁹⁹ ve Schwartz Bayesian kriteri kullanılmaktadır. Üç yıllık bir zaman diliminin sistemin dinamiklerini yakalayabilmesi için yeterli olduğu düşüncesi ile veriler üçer aylık olduğundan oniki gecikme sayısından, ikişerli şekilde geriye doğru, iki gecikme sayısına

---

¹⁹⁸ Faik Bilgili, "Türkiye'de Bütçe, Açıklarının Makro Ekonomik Sonuçları", *Erciyes Üniversitesi İ. İ. B. F. Dergisi*, Sayı: 15, 1999a, s. 153–169.

¹⁹⁹ Akaike bilgi kriteri, açıklayıcı değişkenlerin sayısını tespit etmek için yaygın olarak kullanılan kriterlerden birisidir.

kadar Vektör Otoregresyon²⁰⁰ sistemleri test edilmektedir. Kümülatif etkileri bütün seriler için elde etmiştir. Böylece etki tepki fonksiyonu, Vektör Otoregresyon sistemi içerisindeki serilerin, serilerden birinde ortaya çıkan bir birimlik standart sapma şeklindeki değişmeye karşı t ve $t + i$ dönemlerinde nasıl bir tepki göstereceğini izler. Bu tepki fonksiyonu, Klasik kuramın ya da Rasyonel Beklentiler kuramının daha iyi anlaşılması ve test edilebilmesi açısından önemli bir rol oynayabilir. Yeni Klasik kurama göre, rasyonel birey tüm bilgi setini kullanarak bugünkü borçlanma politikasındaki değişmelerin gelecekte vergi gelirlerinin miktarını değiştireceğini bekler. Örneğin borç stokunda bir artış yönünde değişimin kısa vadede ya da gelecekte elde edilecek olan toplam vergi gelirlerinin artısına yol açacağını ve dolayısıyla zaman içerisinde borç stokunda bir azalma olacağını tahmin eder. Yapılan bu analizin doğru olup olmadığını Faik Bilgili etki-tepki fonksiyonlarını iki grafik oluşturarak değerlendirmiştir. İlk grafikte, borçlardaki bir birimlik artışın vergiler üzerindeki etkisini, ikinci grafikte ise, vergilerdeki bir birimlik artış sonucu borç stoku üzerindeki etkiyi göstermek üzere oluşturulmuştur. Bilgili çalışmasında, çeşitli grafikler ve testle yaparak konuyu irdelemeye çalışmış ve ulaşılmış olduğu bulgular ise, ABD ve Türkiye verileri için Klasik Teoremi ya da Rasyonel Beklentiler kuramını doğrular nitelikte çıkmıştır. Çalışmasında, Yeni Klasik teoremin “bütçe politikalarının etkisizliği” görüşünü Türkiye ve ABD verileri ile test etmiştir. Türkiye için 1988:4–1999:1 dönemi ve ABD için 1980:1–1994:2 dönemine ait logaritmik farkları alınmış olan özel tüketim, nominal GSMH, toplam vergiler ve toplam borç stokunun durağan oldukları görülmüştür. Dolayısı ile bu çalışmanın sonuçlarına ilişkin yorumlar değişkenlerin artış hızlarına aittir. Uygulanan etki-tepki fonksiyonu analizleri, vergi ve borç değişkenlerinin ortaya çıkan bir sok sonucu izledikleri tepkilerin birbirlerinin aynadaki yansımaları şeklinde olduğu gözlemlenmiştir. Aynı zamanda bu çalışmada, uygulanan çeşitli t testleri ile izlenen trendlerin ortalamalarının birbirine eşit oldukları ya da ortalamalarının farklarının sıfıra eşit olduğunu belirlemiştir. Çalışmada yapılan testler ve bulgular Rasyonel Beklentiler kuramını ve Yeni Klasik kuramı doğrular niteliktedir. Yani bugün birey, borçlardaki bir artışın gelecekte vergileri arttıracak ve artan vergilerin ise zamanla borç stokunu azaltacağını bilmektedir. Sonuçta birey, her iki değişkende ilk dönemde ortaya çıkan değişmelerin kaybolacağını öngördüğü için tüketim, tasarruf ve dolayısı ile yatırım kararlarını değiştirmeyecektir. Bu tür sonuçlar Yeni Klasikleri doğrular niteliktedir. Bilgili çalışmasında, sonuç olarak şunu göstermek istemiştir. Yeni Klasik kurama göre, kişi başına düşen devlet harcamaları sabit iken, bugün borçlanmak ile

---

²⁰⁰ Otoregresyon, Geçmiş devre değerlerine de yer verilerek zaman serileri için oluşturulan istatistiksel modeldir

yarın vergileri arttırmak gibi iki alternatif politika gibi görünen bütçe politikası uygulamaları arasında bir fark olmayacaktır. Her iki uygulama da, gelecekteki etkileri bilindiğinden, ekonomiyi etkilemeyecektir²⁰¹.

İbrahim Tutar ile Aysit Tansel in 2000 yılında yapmış olduğu çalışmada, politik konjonktürel devrelerin ve kuramsal faktörlerin bütçe açıkları üzerindeki oluşturmuş olduğu etki incelenmiştir. 1960–1996 dönemi için yıllık, 1983:1–1997:2 dönemi için üç aylık, 1990:1 1997:6 dönemi için aylık verilerin kullanıldığı çalışmanın sonuçlarına göre, koalisyon hükümetlerindeki parti sayısı ve ekonomi yönetiminden sorumlu kuruluşların sayısı arttıkça bütçe açıkları da artmaktadır. Ayrıca ulaşılan bulgularda seçimlerin bütçe açıkları üzerinde etkisi olmaz iken; koalisyonların, petrol krizlerinin, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nın ve terörle mücadelenin bütçe açığı ile birebir ilişkisi vardır. Tutar ve Tansel çalışmasında üç aylık verilerle yaptığı analizin bulgularına göre ise koalisyon hükümetlerindeki parti sayısı ve ekonomi yönetiminden sorumlu kuruluşların sayısı bütçe kalemleri ile ilişkili olurken; bütçe açıklarını ciddi bir şekilde etkilememektedir. Aylık verilerle yapılan analizin bulgularına göre ise, seçimlerin, bütçe açıkları ve yatırım harcamaları dışındaki bütçe kalemleri üzerinde negatif yönde etkisi olmaktadır²⁰².

1983 yılında yapılan B.Batavia; N.Lash ın ulaştığı sonuca göre Türkiye’de enflasyon kendi kendini besleyen bir süreçte işlemektedir. Enflasyon oranında meydana gelen bir artış, bütçe açıklarını etkilemekte ve açıkların artmasına neden olmaktadır. Artan bütçe açıkları para arzının artmasına neden olmakta ve bu şekilde enflasyona yol açmaktadır. Bütçe açıkları ile enflasyon arasında çift yönlü bir ilişki olduğu üzerinde durulmakta olan bu çalışmada regresyon analizi kullanılarak bu sonuçlara ulaşılmıştır²⁰³.

Haluk Egeli 1999 yılında yapmış olduğu çalışmasında, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile ilgili bütçe açıkları konusunda iki farklı çalışmada incelemiştir. Gelişmekte olan ülkeler için yapılan incelemede başlangıçta teorik kalıbı vermeye çalışmıştır. Bu bağlamda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıklarının, ekonomik etkilerinin farklı sonuçlara neden olabileceği konusunda tespitlerde bulunmuş ve gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıklarının önemi üzerinde tespitlerde bulunmuştur. Buna ek olarak gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıklarının nedenlerine ve enflasyonun bütçe açıkları üzerinde meydana getirdiği etkilere değinmiştir. Gelişmekte olan ülkeler ile ilgili olarak yatay kesit analizi yardımıyla

---

²⁰¹ Faik Bilgili, “Yeni Klasik Kurama Göre Bütçe Politikalarının Değerlendirilmesi”, *4. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyum Bildirileri*, Belek-Antalya, 14. Mayıs 1999b, s.551–571.

²⁰² İbrahim Tutar, AysitTansel, “Political Business Cycles, Institutional Structure and Budget Deficit in Turkey” , *Economic Research Center Working Papers*, No:00/16, Middle East Technical University, 2000, Ankara. S. 10

²⁰³ B. Batavia, N. Lash “Lash Public Sector Deficits and Inflation: The Case of Turkey” , *The Journal Economics*, March 3–5 1985, s.182–187.

Bolivya, Endonezya, Filipinler, Bulgaristan, Guatemala, Ekvator, Ürdün, Sili Umman, Uruguay ve bu paralelde 23 ülke için bütçe açıklarına yol açan faktörleri ele alarak, bahsi geçen değişkenlerin bütçe açığı üzerindeki etkileri çoklu regresyon²⁰⁴ yöntemiyle ölçmeye çalışmıştır. Ayrıca Egeli, analizlerinde tam logaritmik kalıbı kullanarak doğrudan elastikiyet ölçümleriyle bütçe açıklarının söz konusu değişkenlere karşı etkisini de incelemiştir. Üzerinde çalışmış olduğu modellerde bağımlı değişken olarak bütçe açığı/GSYİH oranlarını almıştır. Bağımsız değişkenler olarak ise enflasyon, dış borç/GSYİH, kamu harcamaları/GSYİH, faiz oranları ve fert başına düşen milli geliri kullanmıştır. Bütçe açığı üzerinde etki edebilecek diğer değişkenleri ise veri yetersizliği yüzünden dışarıda bırakmak zorunda kalmıştır. Enflasyon, kamu harcamaları, dış borç, faiz oranları ve fert başına düşen milli gelirin bütçe açıkları üzerindeki etkisi tam logaritmik – doğrusal bir model çerçevesinde analiz edilmiş ve fert başına milli gelir değişkeninin katsayısı anlamsız olarak çıkmıştır. Katsayıları topluca test ettiğinde ise F değeri bütün katsayıların anlamlı olduğu sonucunu vermiştir. Anlamsız olan değişkenleri modelden çıkartarak testlere devam etmiştir ve son olarak kalan iki ayrı değişkenlerden oluşan denklemleri elde etmiştir. Bu iki denklemden en iyisini seçmek için ise Akaike Bilgi Kriteri kullanmıştır. Bu kritere göre uygun modellerden hangisinin seçileceğini anlamış ve Akaike Bilgi Kriteri değeri küçük olan denklemin daha iyi olduğu sonucuna varmıştır. Egeli çalışmasında, 23 gelişmekte olan ülkeye ilişkin yapmış olduğu yatay kesit verileri çerçevesinde elde ettiği regresyon sonuçları dikkate alındığında, ampirik bulguların konu ile ilgili temel teorik yaklaşımları doğruladığı sonucuna ulaşmıştır. Gerçekten de, teorik beklentiye uygun olarak, kamu harcamalarındaki artışlar, bütçe açıklarındaki artışların önemli bir nedenini oluştururken; dış borç bulma imkânlarının gelişmesi de kamu borçlanmasının daha düşük maliyetle gerçekleşmesini sağlayarak, bütçe açıklarına azaltıcı etki etmektedir. Modelde enflasyonun etkisinin ise, bütçe açıklarını azaltıcı yönde etki ettiği sonucu ortaya çıktığı görülmektedir. Egeli yapmış olduğu çalışmasında yatay kesit analizinde; enflasyon, kamu harcamaları, faiz oranları, dış borçlar ve fert başına düşen milli gelirin bütçe açıkları üzerindeki etkilerini çoklu regresyon yöntemiyle incelemiş ve fert başına milli gelir ile faiz oranı dışındaki bağımsız değişkenlerin katsayılarını istatistikî olarak anlamlı bulmuştur²⁰⁵.

Haluk Egelinin 2000 yılında yapmış olduğu çalışmada, yatay kesit²⁰⁶ analizi yardımıyla gelişmiş ülkelerde bütçe açıklarına neden olabilecek önemli etkenler ele alınarak, bahsi geçen değişkenlerin bütçe açığı üzerinde oluşturduğu etkileri çoklu regresyon

---

²⁰⁴ Regresyon analizi, iki ya da daha çok değişken arasındaki ilişkiyi ölçmek için kullanılan analiz metodudur.

²⁰⁵ Egeli, s.29-40

²⁰⁶ Yatay kesit analizi, tek bir zaman noktasında farklı değişkenlerin incelenmesine dayanır.

yöntemiyle ölçmeye çalışmıştır. Yapılan analizlerde tam logaritmik kalıp kullanılarak doğrudan elastikiyet ölçümleriyle bütçe açıklarının bahse konu değişkenlere karşı duyarlılığı, tekli ve çoklu regresyon yöntemi ile incelenmiştir. Yapılan incelemelerde Dünya Bankası ve OECD verileri esas alınmış ve gelişmiş 17 ülke analize dâhil edilmiştir. Bu ülkeler; Almanya, ABD, Japonya, Fransa, İtalya, Kanada, Avusturya, Avustralya, Danimarka, Finlandiya, Hollanda, Norveç, İrlanda ve Danimarka gibi gelişmiş ülkelerdir. Analizde bütçe açığı bağımlı değişken olarak gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH), enflasyon oranı, toplam kamu harcamaları, toplam borç stoku, kredi faiz oranları ve kamu net borcu / GSYİH oranı bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerle yapılan analizlerde oluşturulan tüm modellerde kredi faiz oranı ile kamu net borcu / GSYİH oranı değişkenlerinin katsayıları anlam ifade etmemiş ve bu iki değişken analizlerde göz ardı edilmiştir. Schwartz kriterine göre değişkenler arasında oluşturulan kombinasyonlardan en uygun olanı seçilmiştir. Bu kriterle oluşturulmuş olunan denklem kombinasyonlarından en uygun olanı Bütçe Açığı = f (kamu harcamaları, toplam borç stoku) kombinasyonudur. Schwartz kriterine göre modele yeni bir değişkenin gerekli olup olmadığı gösterilmektedir. Kriter değeri arttıkça modele başka değişkenlerin de dâhil edilmesi gerekebilir. Ulaşılan sonuçlardan bir diğeri toplam borç stoklarının bütçe açıklarını kamu harcamalarına göre daha az etkilemesidir. Özellikle iç borçlanmanın uzun vadeye yayılmasına rağmen, faiz oranlarını nispeten yükseltse de borç geri ödemelerinde önemli bir sıkıntı oluşturmamaktadır. Borç olarak alınan kaynakların sermaye piyasalarında değerlendirilmesi ve yatırım amaçlı kullanımı gelişmiş ülkelerde aşırı bir borç yüküne neden olmayabilir²⁰⁷.

O. Cevdet Akçay, C. Emre Alper, Süleyman Özmucur 'un 2000 yılında yapmış olduğu çalışmada iki nokta üzerinde durulmuştur. Bunlardan birincisi, Türkiye'nin mali politikasının sürdürülebilirliğidir ikincisi ise, uzun dönemde bütçe açığı, para ve enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemek. Çalışmadaki veriler, State Institute of Statistics, the Treasury, the Ministry of Finance ve State Planning Organization gibi değişik kaynaklardan derlenmiştir. Genel olarak veriler yıllık olarak alınmıştır. Fakat faiz oranları on iki aylık ortalama şeklinde alınmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler; fiyat endeksi, gayri safi milli hasıla, para stoku, tasarruflar ve faiz oranları olup Türkiye'de mali politikanın sürdürülebilirliği için borçların düşürülmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada ki bir diğer araştırma ise uzun dönemde bütçe açıkları, enflasyon oranı ve reel büyüme oranı arasındaki ilişkinin var olup olmadığı araştırılmıştır. Yapılan araştırma sonucuna göre hem uzun dönemde konsolide bütçe

---

²⁰⁷ Egeli, s.29-40

açığı ile reel çıktıdaki büyüme arasındaki ilişkinin olmadığına hem de bütçe açığı ile enflasyon arasında direk bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır²⁰⁸.

Bedriye Saraçoğlu 1998 yılında yapmış olduğu çalışmasında Reel Para Arzı, GSMH Deflatörü, Reel Faiz Oranları, Reel Döviz Kuru, Tüketici Fiyat Endeksi, Reel Gayri Safi Milli Hasıla, Reel Vergi Gelirleri, Reel Hükümet Harcamaları gibi değişkenleri analizinde Econometric Views paket programı ile beraber kullanmıştır. Sonuç olarak Türkiye’de enflasyonun temel kaynağı kamu kesimi borçlanma gereğinin yüksek olmasıdır. Devlet gelirlerinin giderleri karşılayamamasından kaynaklanan yüksek borçlanma oranından nasıl kurtulacağı, ülkemizin tüm makro dengelerini ilgilendiren yapısal bir sorundur. Varyans araştırma sonuçlarına göre, enflasyona en çok etki eden değişkenler para arzı ve döviz kuru olup bu değişkenleri sırasıyla vergi gelirleri, büyüme oranı ve faiz oranı izlemektedir²⁰⁹.

Ömer Faruk Çolak ve Murat Atan’ın 2001 yapmış olduğu çalışmasında, bütçe açıklarını finanse etmeye yönelik politikaların etkilerini ölçmek için ekonometrik bir çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmada Ricardo – Barro Denkliği üzerine yapılan ampirik çalışmalarda, farklı ülkeler için farklı sonuçların elde edildiği gözlemlenmiştir. Kimi ülkelerde Barro’yu destekleyen sonuçlar elde edilirken bazı ülkelerde tam tersi sonuçlar çıktığı görülmüştür. Çalışmada, 1989:1 – 2000:12 dönemine ait aylık veriler kullanılmıştır. Modellerinde kullanılmış olan değişkenler; bütçe açığı, geniş anlamlı para arzı, iç borç stoku, toptan eşya fiyat endeksi, 12 aylık bono faiz oranıdır. Yapılan ampirik çalışmaların sonuçları incelendiğinde, bütçe açığı ile kamu harcamaları arasındaki ilişkinin yönünün pozitif olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun anlamı bütçe açığını azaltmak için kamu harcamalarının azaltılması gerektiğini öne süren Monetarist görüşün ülkemiz için geçerliliğini ifade etmektedir. Para arzı, bütçe açığı ve iç borç stoku arasında pozitif bir ilişki ortaya çıkmıştır. Buna karşılık TL cinsinden dış borç stoku ile negatif bir ilişki bulunmuştur. Para arzındaki artışlar, Keynesyen modelde faiz oranını düşürürken, Monetarist modelde arttırmaktaydı. Ampirik çalışmada elde edilen sonuçlara göre, para arzı ile bono faizleri arasındaki ilişkinin katsayısının pozitif çıkması Monetarist görüşün ülkemiz için geçerli olduğu sonucunu çıkarmaktadır. Dış borç stoku ile bono faiz oranı arasındaki ilişkinin negatif yönlü olmasının nedenini ise dış borçlanmanın ülkemizde iç borçlanma ile ikame edilmesinden kaynaklanmaktadır.

---

²⁰⁸ O. Cevdet Akçay, C. Emre Alper, Süleyman Özmucur, “Budget Deficit, Inflation and Debt Sustainability: Evidence from Turkey (1970–2000)”, *Bogaziçi University Department of Economic Working Papers*, No.12, 2001, İstanbul, s. 1–15.

²⁰⁹ Bedriye Saraçoğlu, Mali Açıkların Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Rolü ve Enflasyonla Mücadelede Etkili Politikaların Seçimi”, *ODTÜ Gelişim Dergisi*, Cilt 25, Sayı 2, 1998, s. 329–357.

Martin Feldstein ve W. Douglas Elmendorf yapmış olduğu analizlerde çıkan sonuçlara göre, özellikle nominal GSMH yükselirken aynı zamanda kısa vadeli nominal faiz oranları düşmesi ve bu düşüş ile para arzının para talebinden daha hızlı oranda yükseldiğini ortaya çıkarmıştır. Çıkan sonuçlarda, parasal ve mali politikalar artan bütçe açığının nominal GSMH nin artışında hiçbir rolü olmadığını gösteriyor. Bütçe açığının toplam talep üzerinde her hangi olumlu etkisi, daha yüksek faiz oranlarının ters etkisiyle dengelenmiştir. Artan bütçe açığı ve ticari yatırımları için iyileştirilmiş teşvikler reel faiz oranlarını yükseltti ve dolayısıyla A.B.D. tahvillerini yabancı ve yerli portföy yatırımcıları için daha cazip hale gelmiş oldu. Bu durumun sonucu doların değerinde artış meydana getirmiştir. Bunun yanında, genişletici mali politikalar GSMH 'nın 1983-84'de beklenilenden daha büyük artışına neden oldu. Mali genişleme, üretimi talep için geleneksel bir uyarıcı olduğundan dolayı değil de, fiyatlar üzerinde olumlu yönde arz şoku uygulamasından dolayı artırabildi. Bütçe açığı ve yatırım teşvikleri kısa vade de genişleticiydi çünkü dolarda artışa sebep olarak enflasyonu düşürdüler ve böylelikle reel GSMH 'nin daha hızlı büyümesini sağladılar²¹⁰.

Mehmet Asutay'ın 2004 yılında yapmış olduğu çalışmada Türkiye'de politik konjonktürel devrelerin olup olmadığını araştırılmıştır. Çalışmada Asutay 1980 – 2002 ve 1986 – 2002 olmak üzere iki farklı dönem için maliye ve para politikası araçlarının politik amaçlar için kullanılıp kullanılmadığını araştırmıştır. Modelde kullanılan maliye politikası araçları, kamu harcamaları, faiz dışı harcamalar, KİT'lere yapılan transferler ve kamu yatırımlarından oluşurken, para politikası göstergeleri ise, dolaşımdaki para miktarı, M1, M2Y ve merkez bankası kredileridir. Bu çalışma ekonometrik zaman serisi analizi, politik konjonktürel devrelerin Türkiye'de geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Asutay'ın bulguları hükümetlerin seçimlerin başlamasına 9 ile 12 ay kala popülist politikalar izlemeye başladıklarını ve seçimleri kazanmak için IMF ile yapılan anlaşmadan tavizlere izin verdiklerini ortaya koymaktadır²¹¹.

Türkiye üzerine bütçe açıklarını araştıran ve bu çerçevede bütçe açıklarının politik – iktisadi ilişkisini inceleyen bir çalışma da Güneri Akalına aittir. Akalın 1996 yılında yapmış olduğu çalışmasında ortanca seçmenin bedavacılığını, kamu da oluşan aşırı istihdamı ve sübvansiyonları, KİT'lerin bu aşamada durumunu, toplumsal bir ahlak düzeyinin

---

²¹⁰ Martin Feldstein, W. Douglas Elmendorf, "Budget Deficit, Tax Incentives And Inflation: A Suprising Lesson From The 1983–1984 Recovery" , *National Bureau of Economic Research, 1050, Massachusetts Avenue Cambridge, MA, 02138, Working Paper No:2819, 1989, s. 29–30.*

²¹¹ Mehmet Asutay, "Searching for Oppotunitic Political Business Cycles in Turkey" , Paper Presented at the Annual Conference of the European Public Choice Society, *German Institue for Economic Research, 2004, Berlin. S.35*

bulunmayışını, devletin ekonomiye müdahalesini savunan anlayışın hâkimiyetini, ülkemizde bütçe açıklarının politik – iktisadi nedenleri olarak sıralamaktadır²¹².

Başar Aksu 2001 yılında yapmış olduğu çalışmasında, 1984 – 2000 verilerini kullanarak Enflasyonun ve bütçe açığının para arzının oluşumunda kısa dönemli bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Enflasyonun oluşumunda bütçe açığı şoklarının para arzı şoklarından daha fazla etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Uzun dönemde kısa döneme göre, enflasyonun bütçe açığı üzerinde etkisinin azaldığını uzun dönemde enflasyonun en önemli belirleyicisinin para arzı olduğunu sonucuna varmıştır.

İncelemiş olduğum kaynaklardan farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Örneğin, Saleh, enflasyonla bütçe açığını iki farklı şekilde ilişkilendirmektedir.

a) Tam istihdam varsayımıyla, bütçe açıkları kamu harcamalarını artırır bu da fiyatlar genel seviyesini artırır ve tahvillerin reel değerini yükseltir.

b) Merkez bankası para arzını kontrol altında tutarak uzun dönemde enflasyonu kontrol altına alabilir. Bütçe açıkları borçlanma ile finanse edildiği sürece enflasyonist etki yapmaz, monetizasyon ile finanse edilirse enflasyonist etki yapmaktadır.

Easterly ve Fisher; Easterly bütçe açıklarını kapatmak için monetizasyona başvurulması halinde enflasyonist etkinin olacağı sonucuna varmışlardır. Hossain; Chowdhury'nin bu konudaki çıkarmış olduğu sonuç; ekonomik ve ekonomik olmayan faktörlerin neden olduğu bütçe açıkları monetizasyona neden olabilir, bu da sonuçta enflasyon yaratır. Bu sebep sonuç ilişkisi geçerli ise bütçe açıkları ile monetizasyon, parasal artış ve enflasyon arasında bir ilişkinin olduğunu vurgulamaktadır.

Dornbusch; Reynoso gelişmekte olan ülkeler için bütçe açığı ile enflasyonu incelemişler ve bir model geliştirmişler. Bu modelde şu noktalar üzerinde durmaktadır;

a) Monetizasyon ile enflasyon arasındaki ilişki doğrusal değildir. Yüksek bütçe açıkları varken, bütçe açığındaki küçük bir artış bile enflasyonu önemli miktarda artırır.

b) Monetizasyonla finanse edilen bütçe açığının enflasyonist etkisi ülkenin mali yapısına göre değişmektedir. Zayıf mali yapıli ülkelerde enflasyon daha yüksek olur.

c) Ekonomik büyümenin monetizasyonla finanse edilen bütçe açığının enflasyonist etkisi üzerinde azaltıcı etkisi vardır. Ekonomik büyüme oranındaki 1 puanlık bir azalış daha fazla bir oranda enflasyonu artırır. Bütçe açığı daha fazla ve paranın dolaşım hızı enflasyona daha duyarlı ise enflasyondaki artış daha fazla olacaktır.

---

²¹² Güneri Akalın, “Kamu Kesimi Finansman Açıkları ve Ekonomik Dengeler Üzerine Etkileri” , X. *Maliye Sempozyumu*, 14–18 Mayıs 1994, Kemer Antalya, s.35

Bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki ilişkiler değişik yöntemler ve farklı değişkenler kullanılarak test edilmeye çalışılmıştır.

Easterly; Hebbel geliştirmekte olan ülkelerin bütçe açıkları verileri (bütçe açığı / GSYİH) ile enflasyon verilerini kullanarak elde ettikleri serpiye diyagramına dayalı olarak, geliştirmekte olan ülkelerde bütçe açığı ile enflasyon arasında zayıf bir ilişki olduğunu saptamışlardır.

Bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi test etmeye yönelik çalışmalardan Sowa 1963-1990 döneminde Gana için hata düzeltme modeli ile yaptığı çalışmasında kısa dönemde veya uzun dönemde enflasyonun parasal faktörlerden daha çok GSMH hareketliliğinden etkilendiği sonucuna ulaşmıştır. Darrat ise Yunanistan'a ait 1954-1993 dönemine ilişkin verilerle yapmış olduğu çalışmasında hata düzeltme modeli ile parasal büyümenin yanı sıra büyük bütçe açıklarının enflasyonist süreçte önemli ve doğrudan rol oynadığına yönelik bulgulara ulaşmıştır. Neyaptı ise 1970-1989 dönemine ait 54 gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkenin panel verilerini kullanarak bütçe açığı ile enflasyon arasındaki ilişkiyi test ederek bütçe açıklarının merkez bankalarının bağımsız olmadığı ve finansal piyasaların enflasyon beklentilerine uygun tepkiler verecek kadar gelişmediği ülkelerde daha fazla enflasyonist etkilere sahip olduğuna yönelik bulgular elde etmiştir.

Burç Ülengin tarafından 1995 yılında yapılan ve 1981-1992 arası dönemini kapsayan çalışmada Granger nedensellik testi için beşli otoregresif model uygulanmış olup bütçe açığı ile rezerv para arasında çift yönlü nedensellik olduğu ve TÜFE'den bütçe açığına doğru bir nedensellik ilişkisi gözlemlendiğini bulmuştur. Benzer bir şekilde Kıvılcım Metin tarafından 1998 yılında yapılan çalışmada 1950-1987 dönemini kapsayan en küçük kareler yöntemi ile regresyon analizinde borçların monetize edilmesinin reel büyüme oranını ve bütçe açıklarının enflasyonu etkilediği sonucuna ulaşılmış olup; bütçe açıklarındaki artışın enflasyonu hızlandırdığına yönelik bulgular elde etmiştir.

İhsan Günaydın tarafından 2001 yılında yapılan 1975-1998 dönemini kapsayan Granger nedensellik testinin Hsiao versiyonu kullanılarak yapılan çalışmada Türkiye'de bütçe açıkları ile enflasyon arasında çift yönlü bir ilişkinin bulunduğu dair bulgular elde edilmiştir. Günaydın 2004 yılında ise 1971-2002 arası dönem için hata düzeltme modeline dayalı Granger nedensellik testi ile koentegrasyon analizini kullanarak yaptığı çalışmada bütçe açıkları, para arzı ve enflasyon arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmada para arzı, enflasyon ve bütçe açıkları arasında uzun dönemli ilişki olduğunu gözlemlemiş olup uzun dönemde para arzından enflasyona doğru bir nedensellik bulunduğu ve bütçe açıklarının

azaltılmasının enflasyonun düşürülmesi üzerinde önemli katkıda bulunacağı sonucuna ulaşmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BÜTÇE AÇIĞI VE ENFLASYON İLİŞKİSİ

3.1. Türkiye'de Merkezi Yönetim Bütçe Açıkları ve Bu Açıkların Gelişimi

Türkiye'de bütçe açıkları uzun yıllardan beri süregelmiştir ve ekonomik sorunların temelini oluşturmaktadır. Bütçe açığı sonucu borçlanma ihtiyacı ve bunun hızlı bir şekilde artması ciddi ekonomik sorunlara neden olmaktadır. Dolayısıyla bütçe açıkları, Türkiye'de üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.

Genel yönetim kapsamındaki idarelerin bütçeleri; merkezi yönetim bütçesi, sosyal güvenlik kurumları bütçeleri ve mahalli idareler bütçeleri olarak hazırlanır ve uygulanır. Kamu idarelerince bunlar dışında herhangi bir ad altında bütçe oluşturulmaz. Kısaca söylemek gerekirse kamu gelirleri; vergiler, teşebbüs ve mülkiyet gelirleri, alınan bağış ve yardımlar ile özel gelirler, diğer gelirler, sermaye gelirleri, alacaklardan tahsilât, ret ve iadeler den oluşmaktadır. Kamu harcamaları ise; personel giderleri, sosyal güvenlik kurumu devler primi, mal ve hizmet alım giderleri, faiz giderleri, cari transferler, sermaye giderleri, sermaye transferleri, borç verme, yedek ödenekler oluşmaktadır²¹³.

Kamu açıkları biri dar, diğeri geniş anlamda olmak üzere iki şekilde tanımlanır. Dar anlamda kamu açığı; genel, özel ve düzenleyici-denetleyici idarelerin gelirlerinden daha fazla harcama yapılması sonucu ortaya çıkar ve merkezi yönetim bütçesi açığı olarak ifade edilir. Geniş anlamda kamu açığı ise, merkezi yönetim bütçe açığına ilaveten sosyal güvenlik kurumlarının bütçeleri ile mahalli idarelerin ve mahalli idarelerin kapsamındaki kamu idarelerinin diğeri bir ifadeyle tüm kamu kesiminin gelirlerinden daha fazla harcama yapması ile ortaya çıkar ve genel yönetim açığı veya genel yönetim borçlanma gereği olarak ifade edilir²¹⁴.

---

²¹³ Baki Kerimoğlu, "Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu Çerçevesinde Harcama Reformu", *Mali Kılavuz Dergisi*, Sayı:23, 2003, s. 15

²¹⁴ Osman Demir, "Türkiye'de Kamu Açıkları ve Artış Sebepleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, 2009, s. 12.

Türkiye ekonomisinde ekonomik olarak yaşanan gelişmelere baktığımızda ekonominin en önemli sorunlarının başında kamu kesiminin açıklarının geldiği görülmektedir. Ekonomide bütçe denklığı sağlanmasında zorluklar yaşanmıştır ve genellikle başarılı olunmadığı görülmektedir. Cumhuriyetin ilk bütçesi olan 1924 bütçesinden 2012 yılına kadar hazırlanan 88 bütçeden sadece 25’i denk ve fazla olarak kapanmış; 63 bütçe ise açık vermiştir. 1985 sonrası dönemde hazırlanan bütçeler hep açık vermiştir. Bunun en büyük sebebi kamu harcamalarının sürekli artış içerisinde olmasıdır²¹⁵.

Bütçe açığı kısaca; kamu harcamalarının, kamu gelirlerinden fazla olması durumudur. Bir ekonomide kamu kesimi, çeşitli birimlerle temsil edilir. En geniş tanımı ile kamu kesimi: Merkezi yönetim bütçe, yerel yönetim bütçeleri, özel kurum bütçeleri, sosyal güvenlik kurumu bütçeleri ve kamu idarelerinden oluşur. Devlet, bu beş birimden gelir toplar ve harcama yapar. Bu beş birimde gelir gider dengesi, kamu kesimi dengesini verir. Oluşan bu kamu kesimi dengesinin açık vermesi “Kamu Kesimi Finansman Gereği” ya da “Bütçe Açığı” olarak bilinir²¹⁶. Genel anlamda kamu kesimi borçlanma gereği; Merkezi yönetim bütçe, özel bütçeler, düzenleyici ve denetleyici kurum bütçeleri, sosyal güvenlik ve mahalli idare bütçe kuruluşların açıkları toplamından oluşmaktadır²¹⁷.

Türkiye’de bütçe açığının nedenleri olarak²¹⁸;

- a) Ortanca seçmenin bedavacılığı
- b) Hızlı nüfus artışı
- c) Tasarrufları yüksek tutulan büyüme hızını finansmandan yetersiz kalması
- d) Mali disiplinin bulunmayışı
- e) Kamu kesiminin büyüklüğünü, aşırı istihdam ve sübvansiyonları
- f) Toplumsal bir ahlakın bulunmayışı
- g) Devletin piyasaya müdahalesini savunan iktisat okullarının egemen olmasını ve
- h) KİT’lerin politize oluşunu gösterebiliriz.

Bunun yanında özellikle 1980’lerde başlatılan ve kısmen bitirilen alt yapı yatırımları, kamu kesimi açıklarında önemli bir rol oynamıştır. Yine 1990 – 1991 yıllarında yaşanan körfez krizi de kamu açıklarının artışıdaki dış etkenlerden biri olarak sayılabilir. Ayrıca terör olaylarını önlemeye yönelik harcamaların da payı küçümsenmemelidir. Ancak

---

²¹⁵ Şimşek, s.55.

²¹⁶ Şen, Sagbaş, s.154.

²¹⁷ Abdurrahman Akdoğan, *Kamu Maliyesi*, Ankara, Gazi Kitabevi, 2011, s.370

²¹⁸ Akdoğan, s.371

bütün bu sebeplerin varlığı; iradi bir maliye politikası sonucunda olan bütçe açığını ve bir sosyal tercih sonucu ortaya çıktığını unutturmamalıdır²¹⁹.

3.1.1. 1980 Öncesi Dönemde Bütçe Açıkları ve Bu Açıkların Gelişimi

Türkiye 1963 yılından itibaren planlı kalkınma dönemine girmiştir. Bu açıdan 70'li yıllar kalkınma planlarının uygulandığı yıllardır. Ayrıca 1973 yılından itibaren bütçe uygulamalarında önemli bir değişiklik yapılarak program bütçe uygulamasına geçilmiştir. Program bütçe ile bütçenin kalkınma planları göz önünde tutularak hazırlanıp uygulanması gereği ortaya çıkmıştır²²⁰.

Gelişmekte olan ülkeler grubunda yer alan Türkiye'de bütçe açıkları, geçmişten günümüze kadar geçen sürede önemli bir makroekonomik sorun olmuştur. II. Dünya Savasını takip eden otuz yıl içinde ülkemizde de diğer gelişmekte olan ülkeler gibi içe dönük ithal ikameci sanayileşme stratejisi benimsenmiştir. Böylesi bir yapıda devletin müdahalesi sonucunda, aşırı değerlenmiş kur ve ithal kontrolleri yüzünden yerli üretim üzerinde tam engellemeye yol açmıştır. Bürokratik kontroller; fiyatlar, piyasalar ve finansal piyasalara kadar yayılmıştır. Bununla birlikte ülkemizde özel sektör hâkim olmuştur. Tarımsal üretimin çok büyük bir kısmında, ticarete, hizmetlerde ve önemli endüstrilerde özel sektör hâkim durumdaydı. 1974'te petrol fiyatlarının beş kat artması aynı yıl içinde ülkemizin Kıbrıs'a askeri müdahalesi sonucu politik izolasyonla karşı karşıya kalması ekonomi için öldürücü etki yapmıştır. 1970'lere kadar cari hesaptaki yapısal açıklar üretimin aksamasına ve tüketici enflasyonunun üç haneli rakamlarına ulaşmasını sağladı. Sonuçta Türkiye ekonomisi daralma dönemine girmiş ve reel ücretler düşmüş, karaborsa ve temel mallarda kıtlıklar olmuştur. Krizin derinliği ve yoğunluğu uluslararası desteğe, politika yapımcılarına ve reformlara ihtiyaç doğurmuştur²²¹.

Türkiye'de 1960'larda % 5'ler seviyesinde devam eden enflasyon 1970'li yılların başında %20'lere, bundan % 40'lara ve dönemin sonunda ise % 100 ü aşmıştır. Türkiye 1970'den, birinci petrol krizinin patlak verdiği 1973 sonu - 1974 başına kadar geçen yılları bütün göstergelerin olumlu seyrettiği gidişin iyimserliğiyle yaşadı²²². Ancak 1974' de dünya petrol kriziyle birlikte dünyada yaşanan ekonomik durgunluk ve işsizliğin artışı karşısında ortaya çıkan etkiler, ülkemizde de hissedilmeye başlanmış ve Türkiye'nin döviz rezervleri çok kısa sürede erimiş ve bütçe açıkları büyümüştür. Ekonomik konjonktürün günden güne

²¹⁹ Akdoğan, s.372.

²²⁰ Erdoğan Öner, Cumhuriyet Dönemi Türk Bütçeleri (1924-1993), *Maliye Araştırma Merkezi Yayını*, İstanbul, 1994, s. 71.

²²¹ Akat, s.12

²²² Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004 s. 101

kötüleşmesi sonucunda 1978 ve 1979 yıllarında çok yükselen borçlar dolayısıyla IMF ile anlaşarak borç ertelenmesi yoluna gidilmiştir.

1978 yılına uygulanan istikrar programıyla kısa vadeli borçların ertelenmesi sağlanmış, döviz kuru ve petrol dışındaki KİT ürünlerinin fiyatları ayarlanmıştır. 1978 istikrar programının yapısal uyum öngörmemesi, bazı KİT ürünleri fiyatlarında yapılan ayarlamaya rağmen sübvansiyon politikasının sürdürülmesi ve 1979 yılında yaşanan ikinci petrol şoku ekonomide kaynakların kıtlık derecelerini yansıtacak bir görece fiyat yapısının gerçekleştirilememesine yol açmıştır. Bu durum ödemeler dengesi krizine, üretimde gerilemelere, toplam talebin kontrol edilememesine, kamu açıklarının artmasına ve dolayısıyla fiyat artışlarının hızlanmasına neden olmuştur²²³.

3.1.2. 1980 – 2003 Arası Dönemde Bütçe Açıkları ve Bu Açıkların Gelişimi

1979 ve 1980'de OPEC üyeleri petrol fiyatını % 150 oranında ikinci kez arttırdı. Bu artış oranı 1974'de ki fiyat artış oranından daha düşüktü ama çok daha yüksek bir fiyat düzeyinden yapıldığı için ithalatçı ülkelerin ekonomilerini zora sokmuştur. Bu şok Türkiye'yi yoğun ekonomik kriz yaşarken yakaladı. Yaşanan krizlerin çözümüne yönelik olarak 24 Ocak 1980'de yapısal uyumu öngören bir istikrar programı uygulamaya konulmuştur.

1980 yılından itibaren, enflasyonu kontrol altına almak, dış kaynak açığını kapatmak, kıtlıkları önlemek ve ekonomiyi yeniden işler hale getirmek için, ekonomik istikrar programı uygulanmaya başlanmıştır. 24 Ocak kararları ve sonrasında uygulanan politikalar özünde geniş kapsamlı bir istikrar programı olmanın ötesinde; serbest piyasa mekanizmasının daha güçlenmesi için devletin ekonomik hayata olan müdahalesinin asgariye indirilmesini, rekabeti engelleyici uygulamaların önlenmesini, ayrıca kaynak dağılımını bozucu kısıtlamaların ortadan kaldırarak yatırımların etkinliğinin artırılmasını ve ekonominin uluslararası piyasalara entegrasyonunu amaçlamıştır.

24 Ocak kararları doğrultusunda, sermaye üzerindeki vergilerin hafifletilmesi dönemin gözde Laffer kuramından kaynaklanmıştır. Bu kurama göre vergiler hafifleyince üretim artar ve sonuç olarak uzun dönemde vergi gelirleri de artışa geçer. Bu politika, vergi kaçakçılığını ve vergiden kaçınmayı kolaylaştıran uygulamalarla bütçe açıkları süregelenleşti. Para miktarı da IMF tarafından denetlenince kamu kesimi (dış borçlanma dışında) ancak iç borçlanmayla gelir sağlayabildi. 1985'ten itibaren ağırlık kazanan iç borçlanma politikası içeride reel faizlerin giderek yükselmeye geçişine ve devlet bütçesi harcama kaleminde giderek artan faiz

---

²²³ Serpil Ağcakaya, *Türkiye'de 1980 Sonrası Konsolide Bütçe Açıklarının İç Finansman Yöntemleri ve Makro Ekonomik Etkileri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, DEÜ, SBE, İzmir, 1999, s. 75.

ödemelerine kaynaklık etti²²⁴. Bu dönemde, Türk Vergi Sistemindeki yapısal değişiklik, vergi gelirleri içinde zaten büyük olan dolaylı vergilerin payının daha da büyümesi biçiminde gerçekleşmiştir. Vergi sistemindeki ilk önemli değişiklik 1 Ocak 1985 tarihinde Katma Değer Vergisinin yürürlüğe girmesidir. Bu vergi, birkaç yıl içinde sağladığı gelir açısından vergi gelirleri içinde önemli bir yer almıştır. İkinci önemli değişiklik, yatırımların ve ihracatın teşvik edilmesi gerekçesiyle Kurumlar vergisine getirilen istisna ve muaflikların arttırılmasıdır. Öyle ki, uzun yıllar devlete önemli gelir sağlayan bu vergi zamanla malî işlevini yerine getiremeyen bir “istisnalar” vergisi halini almıştır.

Tablo 4: 1980 – 1989 Dönemi Konsolide Bütçe Açıkları ve GSMH’ YE Oranları

Yıllar	Bütçe Açığı (Milyar TL)	GSMH Milyar TL – Cari Fiyatlarla	Bütçe Açığı/GSMH (Cari Fiyatlarla) %
1980	166	5.362	3,09
1981	124	8.040	1,54
1982	157	10.700	1,46
1983	313	14.111	2,21
1984	979	22.716	4,42
1985	798	35.975	2,26
1986	1.411	52.063	2,76
1987	2.607	76.613	3,48
1988	3.990	85.306	4,67
1989	7.673	95.208	8,05

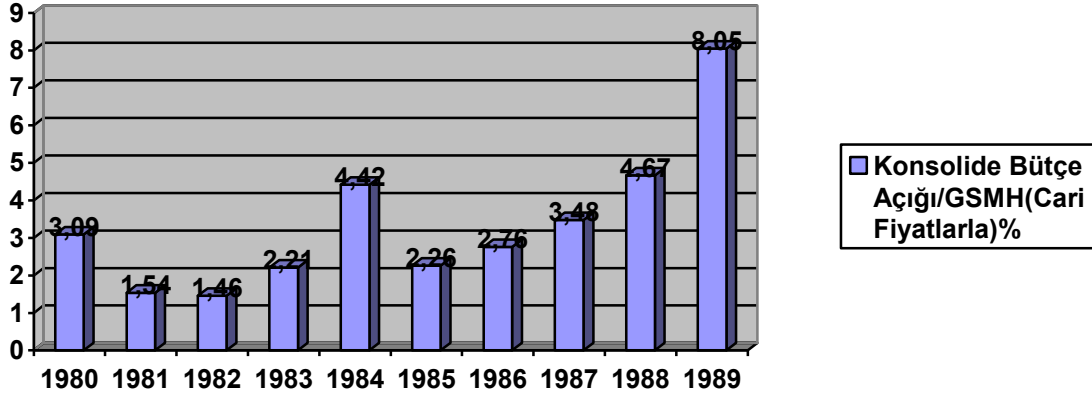
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>

Tablo 4 de görüldüğü üzere 1980 yılında Bütçe açığının GSMH’ye % 3,09 iken bu oran 1984 yılına kadar dalgalı bir seyir izlemiştir. 1984 yılında Bütçe açığının GSMH’ye oranı % 4.4’e yükselmiştir. Bu dönemde iç ve dış borçlardaki aşırı büyüme faiz ödemelerinin bütçeye yük olmasına neden olmuştur. Bütçe açıklarının GSMH’ye oranı, kamu harcamalarındaki artışa bağlı olarak yükselme göstermiştir. 1985 yılından oran 2,26 gerilemiştir. 1985 yılından 1988 yılına kadar geçen sürede ise Bütçe açığının GSMH’ye oranında hafif yükselmeler görülürken 1989 yılında oran %8,05 yükselmiştir. 24 Ocak Kararları doğrultusunda, 1983-1990 yılları arasında bütçe açıklarının finansmanında TCMB’nin rolü azaltılarak, önemli ölçüde kamu ve özel bankalara borçlanılarak bankalara yüksek faiz ödemeleri gerçekleşmiştir.

²²⁴ Kazgan, s. 129-130.

Tablo 4 de görülen veriler grafiksel olarak Grafik 1 de görülmektedir.

Grafik 1: 1980 – 1989 Dönemi Konsolide Bütçe Açıkları ve GSMH' YE Oranları

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>

1989 yılının ikinci yarısından başlayarak Türk Ekonomisi 1990 yılında yeniden büyüme sürecine girerken, fiyatlar genel seviyesinde, Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nın hesaplarına göre, 1989 Ekim ayında başlayan gerileme eğilimi 1990 yılının ilk dokuz aylık dönemi boyunca da sürmüştür. 1990 yılı Ağustos ayında başlayan Körfez Krizinin yol açtığı siyasi bunalım ve beraberinde getirdiği yeni bir petrol şoku nedeniyle ekonomik konjonktürdeki 1990 yılı öngörülerini istikrarsız bekleyiş içine sokmuştur.

Bütçe açıklarının nedenleri konusunda bir kaynakta²²⁵, Türkiye'de 1980'li yıllardan beri enflasyonla mücadele edildiğini vurgulamıştır. Bu vurguda devletin gelirdeki payını arttırmak için, giderlerini azaltacak uygulamaların yapıldığı söylenmektedir. Ancak bu uygulamaların başarılı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca 1980 ve 1990 yılları arasında meydana gelen kamu gelirlerinde istenilen artışın olmaması ile beraber bu artışın istikrarsızlığı sebep olduğu gösterilmiştir. Bu yorumlamalardan çıkan sonuç, ülkemizde enflasyonla mücadele için bütçe açıklarını küçültme politikaları uygulanmış ancak bunların bir başarıya ulaşmadığı görülmüştür. Bu başarısızlığı önlemek için ise, mevzuatın yeniden düzenlenmesi gerektiği ve bu düzenlemenin yapılamamasını da bu konuda meydana gelen alt yapı eksikliğinin giderilememesi sonucuna bağlamıştır²²⁶.

²²⁵ Akdoğan, s.375

²²⁶ Uçar Demirkan, "Bütçe Açıklarının Nedeni", *Maliye Dergisi*, Mayıs Haziran, Sayı 108, 1992, s. 3-7

1990-1994 yılları itibariyle ekonomik konjoktüre baktığımızda Bütçe açığının GSMH'ye oranı 1990'da % 2.96 iken 1994'de % 3,91 olmuştur. Enflasyon oranı; 1990'da %9,4 iken 1994'de % 120,7 ye yükselmiştir. 1993 yılı sonunda en büyük kamu geliri olan vergi gelirleri iç borç anapara ve faiz ödemelerine yetmeyecek duruma gelmiştir. Bu doğrultuda hiperenflasyonun ve durgunluğun birlikte yaşandığı bir konjoktüre girmemek, enflasyonu hızla düşürmek, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sosyal dengeleri de gözetilen bir temele oturtarak istikrarı sürekli kılabilecek yapısal reformları gerçekleştirmek amacıyla 5 Nisan 1994 tarihinde “Ekonomik Önlemler Uygulama Planı” açıklanmıştır. Bu çerçevede 5 Nisan kararları öncelikle kamu açıklarını hızla düşürmeyi hedef almıştır²²⁷.

Kamu kesimi açıklarının süratle daraltılması programın kısa vadeli hedeflerine ulaşmada ilk adımı oluşturmaktadır. Bu kapsamda, kamu harcamalarının kontrol altına alınmasının yanında kamu gelirlerini arttırıcı yeni vergi düzenlemelerine gidilmiştir.

Alınan bu tedbirler sonucu bütçe açıklarında nispi azalmalar kaydedilmiştir. Örneğin 1994 Mayıs ayında 51.8 trilyon TL'lik bütçe giderine karşılık 51.8 trilyonluk bütçe geliri elde edilmiş ve 6.3 TL'lik bir gelir fazlası ortaya çıkmıştır. Ancak aynı ay içerisinde dış borç faizlerinin ödenmesi sonucunda 200 milyar TL bütçe açık vermiştir. 1995 yılında bütçe açığı / GSMH oranı % 4.03 seviyesine çıkarken, aynı oran 1996 yılında % 8,26 olarak gerçekleşmiştir. Burada belirtilmesi gereken nokta oranın beklenen düzeyde olmamasıdır. Bunda özelleştirmelerden beklenen gelirlerin sağlanamaması ve kısa vadeli borç faizi ödemelerinin yapılmasının etkisi vardır²²⁸.

5 Nisan kararlarıyla kontrol altına alınmaya çalışılan bütçe açığı daha sonraki süreçte genel itibari ile artış eğilimine girmiştir. Bütçe Açığı/ GSMH oranı % 16,18 ile 2001 yılında en üst düzeye ulaşmıştır.

Özellikle 1998 yılına dünya ekonomisinde Asya krizinin beraberinde getirdiği durgunluk süreci Türkiye Ekonomisini de olumsuz yönde etkilemiştir. 1999 yılında ardı ardına yaşanan depremlerin beraberinde getirdiği ekonomik yük, bir yandan bütçe açıklarının finansmanı için borçlanma politikasının ağırlıklı olarak kullanılması iç ve dış borçlanma ihtiyacını önemli ölçüde arttırmıştır. Yurt içinden kaynaklanan bu sorunların yanında dışsal bir faktör olarak Asya krizinin ülke ekonomisine etkisi, TL'nin aşırı değerlenmesine ve dış borçlanmanın artmasıyla birlikte ödemeler bilançosu açıklarının artmasına neden olmuştur. Borçlanma politikasının etkin bir istikrar politikası aracı olarak uygulanması sonucu, -bütçe açıklarının yanında- yatırımları azaltarak ülke ekonomisinde durgunluğu körüklemiş ve

²²⁷ Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>

²²⁸ Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>

ekonomik büyümeyi azaltmıştır²²⁹.

1999 yılında konsolide bütçe rakamları itibariyle, harcamaların bütçe içindeki payının 27.802 trilyon TL olduğu görülmektedir. Bu payın 1996 yılında sadece 3.940 trilyon TL olduğu dikkate alındığında, kamu maliyesinde krizin yüksek kamu harcamaları ve dolayısıyla yüksek bütçe açığına yol açtığı görülebilir²³⁰.

1999 yılında kamu gelirlerinin GSMH'ye oranı %18 iken, krizin yaşandığı 1999 yılında %24,2'ye yükselmiştir. Görüldüğü gibi, artan harcamalara yönelik finansman yetersizliği bütçe açığını daha da hızlı arttırmış, borçlanma ihtiyacını körüklemiştir. Artan borçlanma ve bütçe açıklarının yol açtığı malî dengesizliği ve finansman sorunu ile mücadele etmek amacıyla IMF'ten destek istenmiş ve 9 Aralık 1999 tarihinde (17. Stand-by anlaşması) "Döviz Kuruna Dayalı Enflasyon İle Mücadele Programı" adı altında bir istikrar programı yürürlüğe konmuştur. Programın amacı büyük ölçüde malî disiplinin sağlanması doğrultusunda olmuştur. Malî disiplinin başlıca dayanak noktası ise bütçe de % 6,5 faiz dışı fazla oluşturulmasıdır. Bu amaçla harcamaların azaltılmasına ağırlık verilmiştir. Nitekim bu daraltıcı politikanın 1 yıllık uygulaması sonucu başarılı olmuştur. Bu yolla bütçe açıklarının GSMH içindeki payı % 11,69 iken, 2000 yılında % 10,56'ya düşmüştür²³¹.

Ancak uygulanan bu istikrar programından sapsular yurt içi dengeleri olumsuz etkilemiş ve Kasım 2000 itibariyle yeni bir kriz meydana gelmiştir. Bu krizin temelinde istikrar programına uygun olarak faizlerin uzun süre suni olarak düşük seviyede tutulması ve KKBG'nin artması ve ödemeler dengesinin hızla açık vermesi yatmaktadır. 2000 yılında uygulamaya konulan enflasyonla mücadele programının Kasım 2000 krizine yol açması sürpriz değildir. Bu program reel sektörün rekabet gücünü arttıramamış, TL'nin aşırı değerlenmesine yol açmış, düşen faiz oranlarının tüketim eğilimini arttırması sonucu yıllardır devam eden ekonomik problemler derinleşmiştir. Ayrıca 1999 istikrar programı finansal piyasadaki likidite gereksiniminin yanı sıra ekonomik büyümenin birikim kaynaklarını da yurt içi kaynaklardan ziyade uluslar arası sermaye akımlarının spekülative girişlerine dayandırmıştır. Dolayısıyla böyle bir ekonomik yapılanma krize yol açan şartları körüklemiştir²³².

Cari işlemler açığının hızla artması, yapısal reformlar, özellikle özelleştirme konusunda yeterli başarı düzenlemelerinin yapılamaması, kamu bankalarına ilişkin

²²⁹ Aytaç Eker, Metin Meriç, *Devlet Borçları (Kamu Kredisi)*, Ankara, 2005. s. 313.

²³⁰ Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>.

²³¹ Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>.

²³² Mert Ural, *Liberalizasyon Dönemlerinde Mali Piyasalardaki Kırılganlığın Oluşturduğu Krizler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, DEÜ, SBE, İzmir, 2003, s. 214.-215

düzenlemelerde yaşanan sorunlar, politik belirsizlikler, Kasım 2000 krizini önlenmesine ilişkin tüm çabalara rağmen ekonomide ve bütçe açıklarında tam bir düzelmeyin gerçekleşmesine yol açamamıştır. Hatta finansal piyasalardaki riskler Şubat 2001’de yeni bir krizin yaşanmasına yol açmıştır. Şubat 2001 krizinin en önemli, nedenlerinden biri, hazinenin kamu borcunu uzun süre kamu bankalarına ödememesi, dolayısıyla kamu bankalarının da özel bankalara karşı yükümlülüklerini yerine getirememeleridir²³³.

Dış borç stokunun ve ödemeler bilançosu açıklarının çok yüksek olması da Şubat 2001 krizini tetikleyen diğer faktörlerdir. Yaşanan bu istikrarsız süreç Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı adı altında yeni bir istikrar programının yürürlüğe girmesine zemin hazırlamıştır. İstikrar programı döviz çapasından vazgeçmesi yanında bütçeye yönelik olarak kamu açıklarının ve borçlanmanın azaltılmasını hedef almıştır. Bu doğrultuda bütçe açığı/GSMH oranında kısmi bir azalma meydana gelmiştir. Ancak sürdürülebilir büyüme yine sağlanamamıştır. 2002 yılında yeni hükümet ekonomide yaşanan istikrarsızlığın iyileştirilmesine yönelik olarak Acil Eylem Planı adıyla ekonomik önlemler paketi düzenlemiştir. Acil Eylem Planı vergi ve harcama reformları (bütçe reformu), özelleştirilmelerin hızlandırılmasını öngörmüştür. 2002 bütçe açığı bir önceki yıla göre azalmıştır²³⁴.

Yukarıda bahsedilen veriler doğrultusunda Tablo 5 ve Grafik 2’de 1990 ile 2002 yılları arasında yaşanan Bütçe Açığı/GSMH oranının seyri görülmektedir. Tablo 5 incelendiğinde 1990-2002 yılları arasında Bütçe Açığı/GSMH oranında genel itibari ile artış yaşanmaktadır. Bu artışın temelinde kamu kurumlarının finansman kaynaklarına ihtiyaçlarının artması, bu kesimin büyük bütçe açığı vermesine neden olmuştur. Kamu kurumlarının bütçe açıklarının karşılanması için kullanılan Merkez Bankası kredilerinin yanında iç ve dış borçlanmaya başvurularak gerekli finansman kaynakları sağlanmıştır.

---

²³³ Ural, s. 216

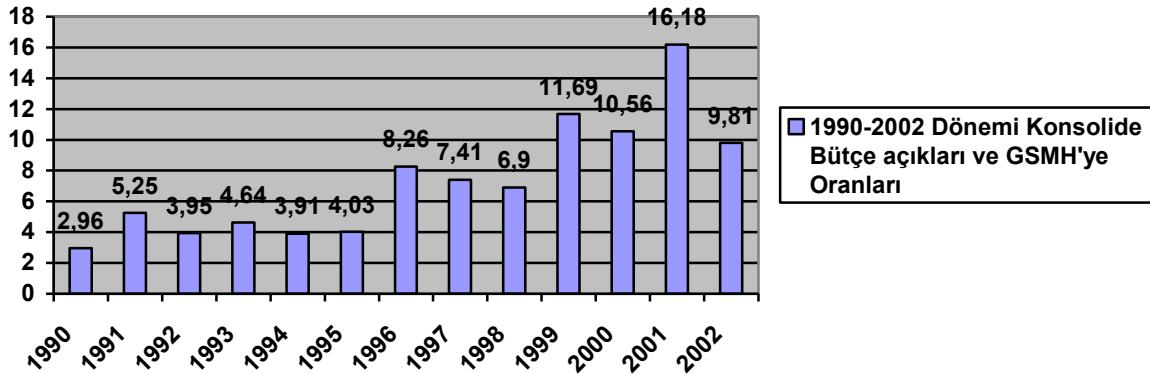
²³⁴ Ural, s. 217

Tablo 5: 1990 – 2002 Dönemi Konsolide Bütçe Açıkları ve GSMH'ye Oranları

Yıllar	Bütçe Açığı (Milyar TL)	GSMH Milyar TL – Cari Fiyatlarla	Bütçe Açığı/GSMH (Cari Fiyatlarla) %
1990	11.782	397.178	2.96
1991	33.317	634.393	5.25
1992	43,606	1.103.605	3.95
1993	92.800	1.997.323	4.64
1994	152.181	3.887.903	3.91
1995	316.576	7.854.887	4.03
1996	1.238.123	14.978.067	8.26
1997	2.180.847	29.393.262	7.41
1998	3.697.824	53.518.332	6.9
1999	9.151.600	78.282.967	11.69
2000	13.264.900	125.596.129	10.56
2001	28.566.500	176.484.000	16.18
2002	34.387.603	350.476.089	9.81

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>

Grafik 2: 1990 – 2002 Dönemi Konsolide Bütçe Açıkları ve GSMH' ye Oranları

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>

3.1.3. 2003 Sonrası Dönemde Bütçe Açıkları ve Bu Açıkların Gelişimi

Türkiye bütçede disiplini sağlamak amacıyla 10 Aralık 2003 tarihinde kabul edilen ve 1 Ocak 2006'da yürürlüğe giren 5018 sayılı 'Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nu çıkartmıştır. Bu kanun ile amaçlanan "Kalkınma planlarında ve programlarında yer alan politika ve hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının ekonomik, etkili ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılması, hesap verilebilirliği ve mali saydamlığı sağlamak üzere, kamu mali yönetiminin yapısını ve işleyişini, kamu bütçelerinin hazırlanmasını, uygulanmasını, tüm mali işlemlerin muhasebeleştirilmesini, raporlanmasını ve mali kontrolü gerçekleştirmektir"

şeklinde belirtilmektedir. Bu kanunla Türkiye’de savurganlıkları önleyerek bütçe açıklarının azaltılması amaçlanmıştır. Ayrıca bu kanun ile bütçe sistemimize “çok yıllık bütçe” kavramı girmiştir. Çok yıllık bütçe uygulaması ile kamu harcama ve gelirlerinin orta vadede tahminleri yapılabilecek ve bu sayede harcamaları disipline alarak bütçe açıklarının azaltılacağı öngörülmüştür. Çok yıllık harcama ve gelirlerin bir ön görüşünün yapılması şüphesiz bütçe açıklarının oluşmasında engelleyici bir etki oluşturabilecektir.

Tablo 6 Türkiye’nin 2003 – 2012 Yılları Arası Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi

Yıl	Giderler (Milyar TL)	Gelirler (Milyar TL)	Bütçe Dengesi (Milyar TL)	Faiz Dışı Fazla/ GSMH	GSMH (Milyar TL)	Bütçe Dengesi / GSMH
2003	141.247.793	101.039.544	-40.208.249	5,3	454.780.659	8.8
2004	152.092.573	122.964.216	-29.128.357	5,7	559.033.026	5.2
2005	159.686.603	152.783.900	-6.902.703	6,5	648.931.712	1.1
2006	178.126.033	173.483.430	-4.642.603	5,4	758.390.785	0.6
2007	204.067.683	190.359.773	-13.707.910	4,2	843.178.421	1.6
2008	227.030.562	209.598.472	-17.432.090	3,5	950.534.251	1.8
2009	268.219.185	215.458.341	-52.760.844	0	952.558.579	5.5
2010	294.358.724	254.277.435	-40.081.289	0,7	1.098.199.348	3.6
2011	314.606.792	296.823.602	-17.783.190	1,9	1.298.062.004	1.4
2012	360.491.300	331.700.350	-28.790.950	1,3	1.434.712.000	2.0

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler(1950-2012), www.dpt.gov.tr

Türkiye’nin 2003 ten sonra faiz dış fazlası vermekte olduğu görülmektedir. Bu durum da, devletin son 10 yılı içinde faiz borçlarını ödeyerek birikmiş toplam borcunu eritmekte olduğunu gösteriyor. 2003 yılından itibaren 2007 yılına kadar Bütçe dengesinde azalmalar görülmektedir. Bu azalmada 2000 yılı Kasım ve 2001 yılı Şubat aylarında yaşanan mali krizlerin ardından “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulamaya konulması etkili olmuştur. Programın temel amaçları; bankacılık sektörüne ilişkin tedbirlerin süratle alınarak mali piyasalardaki belirsizliğin azaltılması, buna bağlı olarak faiz oranları ile döviz kurlarında istikrarın sağlanması, iktisadi etkinliği sağlayacak yapısal reformların gerçekleştirilmesi, makroekonomik politikaların enflasyonla mücadelede etkin bir şekilde kullanılması, sürdürülebilir büyüme ortamının temin edilmesi olarak belirtilmiştir.

Yaşanan 2000 ve 2001 krizleri sonrasında mali disiplini sağlamak adına getirilen tedbirler kamu harcamaları artışı üzerinde bir baskı oluşturmuş ve GSMH artış eğilimi göstermiştir. Bütçe gelirlerinin bütçe harcamalarını karşılama oranı 2001 de %64 iken 2005

yılında %96 seviyesine kadar çıkmıştır²³⁵.

2005'te özelleştirmede büyük başarı yakalanmıştır. Telekom, Tüpraş, Erdemir, Uzan'ların Mal/Fabrikaları özelleştirmesi tamamlandı. Ayrıca 2005 yılında bütçe açığı alanında Maastricht Kriterleri yakalanmıştır.

2006 yılı başında bütçe açığı hedefi 13,9 milyar TL idi, gerçekleşme ise bunun çok altında 4,6 milyar TL oldu. 30 yılın en düşük bütçe açığı olmuştur. 2006 yılı sonu itibariyle bütçe açığının gayri safi milli hâsılaya oranı %0,6 lara düştüğü görülmektedir. 2006 yılı itibariyle 5018 sayılı kanun uyarınca konsolide bütçe uygulaması terkedilerek uluslararası standartlara uygun daha geniş kapsamlı olan merkezi bütçe uygulamasına geçilmiştir. Ayrıca 2006-2008 yıllarını kapsayan orta vadeli program ve orta vadeli mali plan hazırlanmıştır. Bu da çok yıllık bütçelemeye geçişin ilk örneği olmuştur. 2006 yılında bütçe açığının düşmesinin sonuçlarına bakacak olursak;

- Eğitim ve sağlık hizmetlerine daha fazla kaynak ayrıldı,
- Yatırımlara ayrılan kaynağı artırıldı,
- Tarımsal desteklemelerde artış oranı yüzde 155'e ulaştı,
- Mali disiplin sayesinde faiz giderlerinin GSMH'ya oranı hızlı bir şekilde düşürüldü.

2007 yılı seçim yılı olmuştur. Bütçe açığı her ne kadar beklenenin altında da gerçekleşse 2006 yılındaki başarıyı elde edememiştir. Bu farkta 2006 yılında özelleştirilen Telekom'un nakit girişi de etkili olmuştur. 2008 yılı bütçe açığı 17,9 milyar TL olarak tahmin edilmiştir. Ancak gerçekleşme biraz daha iyimser olmuştur. 2008 yılında bütçe açığı 17,4 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bütçe dengesinin GSMH oranı %2,5 olarak beklenirken oluşan oran %1,8 olarak gerçekleşerek AB kriterlerine uygun oran yakalanmıştır. 2007 ve 2008 yıllarında bütçe açıklarının GSMH'ye oranları sırasıyla %1,6 ve %1,8 olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılına gelindiğinde küresel ekonomik krizinde etkisiyle bütçe açığının GSMH'ye oranı %5,5 olarak gerçekleşmiştir. Tablo 6 da görüleceği üzere 2003 yılından itibaren uygulanan istikrarlı maliye politikaları ve alınan tedbirler neticesinde bütçe dengesi 2009 yılına kadar geçen sürede, 2007 ve 2008 yılları hariç olmak kaydı ile düşüş yaşandığı görülmektedir.

---

²³⁵ Demir, s. 25

2010 yılı krizden çıkış yılı olarak açıklanmıştır. 2010 yılında mali kural uygulamasına geçilmiştir. Bu kural ile bütçe açıklarının sürdürülebilir bir borç yapısı ile uyumlu bir düzeyde gerçekleşmesi hedeflenmiş. Uygulanan bu yeni uygulamanın sonucunda açık 2009 yılına oranla %25 azalarak %3,6 olarak gerçekleşmiştir.

2010 yılında 40,8 milyar olan bütçe açığının, 2011 yılında yüzde 56,5 azalarak 17,8 milyar TL'ye gerilediği gözlemlenmiştir. Vergi geliri hedefi 2011 de, başlangıç hedefine göre yüzde 109'un üzerinde gerçekleşerek bütçe gelirlerini yüzde 16,4 arttırmıştır. Bu artışta vergi borçlarının yeniden yapılandırmasının etkisi büyük olmuştur. 2011 yılındaki Van depreminde ki yaraların sarılması için yaklaşık 11,1 milyar lira kaynak aktarıldığı göz önünde bulundurulduğunda Tablo 6 da görüldüğü üzere, bütçe açığı/GSMH'ye oranı % 1,4 olarak gerçekleşmiştir.

2011 yılının sonunda yüzde 1,4'e gerileyen merkezi yönetim bütçe açığının GSMH'ye oranı, 2012 yılında iç ve dış talep arasındaki dengelenmenin vergi gelirleri üzerinde neden olduğu olumsuz etki ve faiz dışı harcamalardaki hızlanma eğilimi neticesinde 2012 yılında yüzde 2'ye çıkmıştır 2012 yılında bütçe performansının geçen yıla göre bir miktar bozulduğu gözlenmektedir. Bu gelişmede, faiz dışı harcamalar içinde önemli bir yer tutan personel giderleri ile sağlık, emeklilik ve sosyal yardım giderlerindeki artışların önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Buna ilaveten, iktisadi faaliyette gözlenen dengelenme sürecine bağlı olarak büyümenin kompozisyonunda meydana gelen değişimin vergi gelirlerinin artış hızında yol açtığı belirgin yavaşlama ve “Bazı Kamu Alacaklarının Yeniden Yapılandırılması Kanunu” kapsamında sağlanan gelirlerin bir önceki yıla göre azalmasının neden olduğu olumsuz baz etkisi, gelir kanalıyla bütçe performansındaki bozulmaya katkıda bulunmuştur²³⁶.

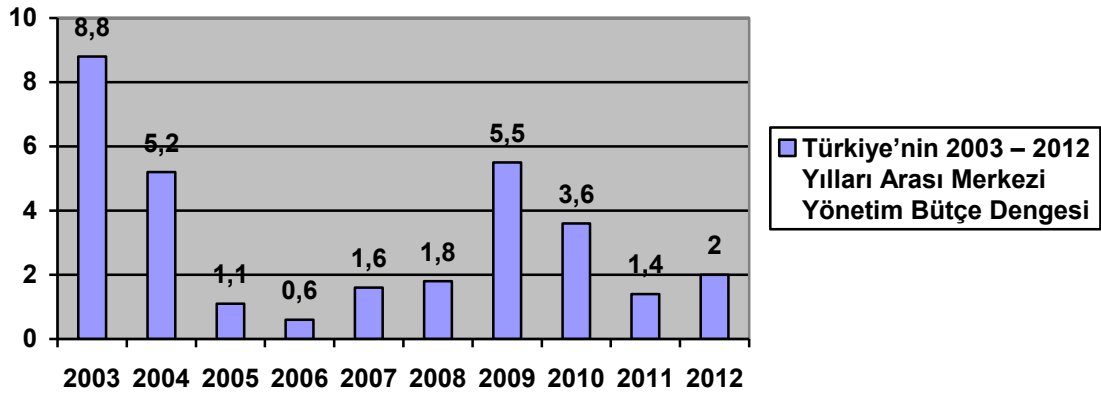
Ayrıca Kalkınma Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu Katılım öncesi Ekonomik Program 2013-2015 verileri incelendiğinde Türkiye ekonomisi 2000'li yıllardan itibaren uygulanan sıkı maliye politikası neticesinde önemli iyileşme gösteren genel devlet dengesi, 2006 yılında yüksek özelleştirme gelirleri ve bir defalık gelirlerinde etkisiyle fazla vermiş, ancak sonrasında söz konusu gelirlerin azalması ve faiz dışı harcamalardaki kısmi artış sonucunda 2007 ve 2008 yıllarında açık vermiştir. 2009 yılında küresel krizin etkilerini azaltmak amacıyla uygulamaya konulan canlandırma paketlerinin de etkisiyle genel devlet açığı GSMH'ye oranla yüzde 5,5 olarak gerçekleşmiştir. 2010 ve 2011 yıllarında kaydedilen yüksek büyüme performansı kamu kesimi göstergelerini olumlu etkilemiştir. Bu dönemde ki

²³⁶ T.C.Merkez Bankası, “Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri” 29 Ocak 2013, s.105-106

güçlü toparlanma ile iç talep ve dış ticaret hacminde ki artışlar vergi ve sosyal güvenlik prim tahsilatına olumlu yönde yansımış, ayrıca bazı kamu alacaklarının yeniden yapılandırılmasına ilişkin düzenleme kapsamında ilave gelirler elde edilmiştir. Böylece, 2010 yılında yüzde 3 düzeyine gerileyen genel devlet açığı 2011 yılında yüzde 0,4 seviyesinde gerçekleşmiştir²³⁷

Yukarı da beyan etmiş olduğumuz Türkiye'nin 2003 – 2012 Yılları Arası Bütçe Dengesi/ GSMH'ye oranının seyri Grafik 3 de görülmektedir.

Grafik 3: Türkiye'nin 2003 – 2012 Yılları Arası Bütçe Dengesi/ GSMH'ye oranı

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler(1950-2012), www.dpt.gov.tr

3.2. Türkiye'de Bütçe Açıklarının Finansman Yöntemleri

Müdahaleci devlet anlayışının bir sonucu olarak hacim olarak genişleyen kamu hizmetleri ve bununla birlikte artan kamu harcamalarının, klasik kamu gelirleri olarak kabul edilen vergi, resim ve harçlar ile finansmanı sağlanamamaktadır. Toplam kamu gelirleri ve harcamaları içerisinde en yüksek paya sahip olan merkezi yönetim bütçe 1973 yılından itibaren sürekli açık vermektedir. Türkiye'de kamu gelirlerini artıracak ve mali disiplini sağlayacak yapısal önlemler alınmadığı ve köklü vergi reformları yapılamadığı için, oluşan kamu açıkları ya borçlanma (iç veya dış) ya da 1997 yılına kadar büyük oranlarda para basma yoluyla finanse edilmiştir²³⁸. Türkiye'de bütçe açıklarının finansman yöntemleri parasal finansman, iç borçlanma ve dış borçlanma başlıkları altında incelenecektir.

3.2.1. Parasal Finansman

Parasal finansman, bütçe açığının merkez bankasından kısa vadeli avans kullanılarak finanse edilmesidir. İç kaynak ihtiyacının merkez bankası kaynaklarından sağlanması,

²³⁷ Türkiye Cumhuriyeti Katılım Öncesi Ekonomik Program, s.39

²³⁸ Günal, s. 332.

doğrudan maliyetin en düşük seviyede hatta sıfır olabileceği, fakat makro ekonomik riskler taşıyan bir özelliğe sahiptir.

Bütçe açığının merkez bankası kaynakları ile finansmanı ekonomide para arzında bir genişleme meydana getirecek, para arzı artışıyla meydana gelen gelir akımından pay alanlar gelir etkisiyle tüketimlerini artıracaklardır. Para arzında meydana gelen artışla birlikte faiz oranları düşer ve özel sektör yatırımları artar²³⁹. Aşırı parasal finansman ise aşırı talep artışı yoluyla enflasyonist baskılara neden olabilmektedir.

Türkiye’de bütçe açıklarının finansmanında 1980’li yılların başlarına kadar ağırlıklı olarak başvurulan yöntem parasal finansman olmuştur. Türkiye’de özellikle 1975-1980 arası dönemde hazinenin kısa vadeli avans yoluyla bütçe nakit açığını karşılama oranı % 54,8 olmuştur. 1980’li yıllardan sonra ise parasal finansmanın enflasyon üzerinde meydana getirebileceği olumsuz etkiler nedeniyle kamu açıklarının finansmanında payı giderek azaltılmıştır. 1980’li yıllardan sonra esnek döviz kuru sistemi ve faiz oranlarının piyasada belirlenmesi uygulamasına geçilmesi bütçe açığının finansmanında merkez bankası kaynaklarının kullanılmasını daha da zorlaştırılmıştır²⁴⁰.

Tablo 7: Türkiye’nin 1980 -1989 Dönemi Bütçe’nin Finansmanında kullanılan Parasal Finansman Miktarı

Yıllar	Parasal Finansman (Milyar TL)
1980	143
1981	78
1982	97
1983	-24
1984	474
1985	498
1986	925
1987	1268
1988	1064
1989	1452

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Bütçe Finansmanı İstatistikleri, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>

Yukarıda Tablo 7 de görüldüğü üzere Parasal Finansman miktarında 1981, 1983 ve 1988 yılları dışındaki yıllarda sürekli artış görülmektedir. 24 Ocak kararlarındaki temel amaç, harcamaların denetim altına alınarak, kamu gelirlerini arttırmak ve bu yolla kamu açıklarının

²³⁹ Eren Çaşkurlu, “1980 Sonrası Dönemde Merkez Bankasından Kaynak Kullanımının Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1: 2003, s. 190.

²⁴⁰ Şen, Sağbaşı, s. 151.

daraltılmasıydı. Bu doğrultuda Tablo 7 de görüleceği üzere 1980 sonrası ilk yılda Parasal Finansman oranında ciddi azalmalar yaşandığı görülmektedir. 1984 – 1989 yılları arasında ise bu miktarda 1988 yılı hariç artış olduğu görülmektedir.

Tablo 8: Türkiye'nin 1990 -1996 Dönemi Bütçe'nin Finansmanında kullanılan Parasal Finansman Miktarı

Yıllar	Parasal Finansman (Milyar TL)
1990	14.074
1991	21.288
1992	36.838
1993	63.104
1994	120.212
1995	223.935
1996	382.243

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Bütçe Finansmanı İstatistikleri, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>

Yukarıdaki Tablo 8 yıllar itibari ile parasal finansman miktarını göstermektedir. 1990-1996 döneminde parasal finansmanda sürekli bir artış olduğu görülmektedir. Körfez Savaşının meydana geldiği 1991 yılında artan riskten dolayı piyasada likidite azalmış, bu eksiklik Parasal finansman ile büyük oranda karşılamıştır.

1980 yılı öncesinde ağırlıklı olarak başvuru Parasal finansman ile finansman politikasına 1997 yılında son verilmiştir. Hazinesinin bu döneme kadar Merkez Bankasından kısa vadeli avans kullanması enflasyonist etkilere yol açtığından 1997 yılı sonrasında bu yöntemin uygulanması Hazine ile Merkez Bankası arasında imzalanan protokol sonucu sona ermiştir²⁴¹.

3.2.2. İç Borçlanma

1980'li yılların başından itibaren bütçe açıklarının finansmanında parasal finansmanın payı azalmaya başlamıştır. Bunun yanında hazinenin merkez bankasına, ticari bankalara, sosyal güvenlik kuruluşlarına, özel kuruluşlar ve özel tasarruf sahiplerine uzun vadeli devlet tahvili veya kısa vadeli hazine bonosu satışıyla gerçekleşen iç borçlanma

²⁴¹ Bulut, s. 35.

yönteminde artmış yaşanmıştır.

İç borçlanmayla özel kesimin elindeki fonların kamu kesimine transferi söz konusu olmaktadır. İç borçlanmayla ekonomiye ek bir kaynak girişi olmamaktadır. Yüksek iç borçlanma nedeniyle faizlerdeki artış, özel sektörün finansman maliyetini artırarak yatırımların azalmasına (dışlanmasına), ekonomik kalkınmanın yavaşlanmasına, kamu harcamalarındaki artışla beraber kamu tasarrufu yanında özel sektör tasarruflarının da tükenmesine neden olmaktadır²⁴².

1980 sonrası dönemde bütçe açıklarının finansman ihtiyacının sürekli olarak artış göstermesi nedeniyle 1986 yılından itibaren borç idaresi değiştirilmiş, devlet borçlarının idaresi hazinenin bütçe dışında tutmuş olduğu borçlanma hesaplarında takip edilmeye başlanmıştır. Borçlanma ihtiyacının bu dönemden itibaren artmaya başlaması ve finansman açıklarının büyük ölçüde iç borçlanma ile karşılanması borç stokunun giderek büyümesine neden olmuştur. Nitekim 1980-1985 arası dönemde toplam finansman açığının %15'i iç borçlanma ile karşılanırken, bu dönemden sonra iç borçlanma ihtiyacı artmış 1993 yılında % 21,7'ye kadar ulaşmıştır²⁴³.

Tablo 9: Türkiye'nin 1980 -1989 Dönemi Bütçe'nin Finansmanında kullanılan İç Borçlanma Miktarı

Yıllar	İç Borçlanma (Milyar TL)
1980	0.013
1981	0.004
1982	0.02
1983	0.168
1984	0.137
1985	0.497
1986	0.476
1987	0.896
1988	2.433
1989	5.982

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Bütçe Finansmanı İstatistikleri, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>

Yukarıda Tablo 9 da görüldüğü üzere İç borçlanma miktarında 1981,1983,1984 ve 1986 yılları dışındaki yıllarda sürekli artış görülmektedir.

²⁴² Bulut, s. 33.

²⁴³ Hazine Müsteşarlığı, Bütçe Finansmanı İstatistikleri, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>

Tablo 10: Türkiye'nin 1990 -2002 Dönemi Bütçe'nin Finansmanında kullanılan İç Borçlanma Miktarı

Yıllar	İç Borçlanma (Milyar TL)
1990	0.21
1991	0.50
1992	1,16
1993	29.8
1994	0.17
1995	0.28
1996	1.06
1997	2.5
1998	4.5
1999	9.7
2000	8.8
2001	23.5
2002	17.4

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Bütçe Finansmanı İstatistikleri, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>

Yukarıdaki tablo 1990 ile 2002 arası döneme ilişkin olarak Bütçenin finansmanında kullanılan iç borçlanma miktarı yer almaktadır. Tablo da görüldüğü üzere iç borçlanma yıllar içinde artış ve azalış göstermiştir. 1990 yılında İç borçlanma 0.21 Milyar TL iken 1993 yılında bu miktar 29.8 Milyar TL ye yükselmiştir. 1994 yılında ciddi azalma görülerek miktar 0.17 Milyar TL ye gerilemiştir. 1995 yılından 1998 yılına kadar geçen sürede miktar olarak ciddi olmasa da her geçen yıl bir önceki yıla göre artış yaşandığını göstermektedir. 1999 yılında yaşanan deprem ve 2001 Şubat krizinde iç borçlanma miktarında ciddi artış yaşanmış olsa da 2002 yılına gelindiğinde az da olsa miktarda düşüş gerçekleşmiştir.

Tablo 11: Türkiye'nin 2003 -2012 Dönemi Bütçe'nin Finansmanında kullanılan İç Borçlanma Miktarı

Yıllar	İç Borçlanma (Milyar TL)
2003	42.8
2004	30.7
2005	21.3
2006	4.4
2007	8.9
2008	13.8
2009	54.7
2010	23.3
2011	14.9
2012	17.7

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Bütçe Finansmanı İstatistikleri, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>

Tablo 11 de 2003 ile 2012 arası döneme ilişkin olarak Bütçenin finansmanında kullanılan iç borçlanma düzeylerini göstermektedir. İç borçlanma 2003 yılından 2007 yılına kadar olan dönemde ekonomide yaşanan mali disiplin, mali saydamlık ve kontrollü borçlanma ile azalma eğilimi göstermiştir. 2008 yılında yaşanan ekonomik kriz ile 2008,2009 ve 2012 yıllarında bu oranda artış yaşansa da 2010 ile 2011 yıllarında oran azalma eğilimi göstermiştir.

3.2.3.Dış Borçlanma

Bütçe açıklarının finansmanında alternatif yollardan birisi de dış borçlanmadır. Dış borçlanma yoluyla finansman yabancı ülkelerden, yabancı bankalardan, uluslararası piyasalardan ya da IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası mali kuruluşlardan kaynak sağlanması şeklinde gerçekleşebilmektedir. Dış borçlanma diğer bir ifade ile gerçekleştirildiğinde kullanıma hazır kaynakları artıran, geri ödendiğinde (anapara+faiz) milli geliri ve kaynakları azaltan bir borçlanmadır. Eğer alınan dış borçlar (özel kesim veya kamu kesimi tarafından) verimli bir şekilde kullanılmazsa ödeme zamanında yeni borçlanmaları

gerektirir. Bu ise dış borç yükünün artmasına ve zamanla ülkenin para politikasının güçleşmesine sebep olmaya başlar²⁴⁴.

1980 sonrası dönemde bütçe açıklarının finansmanı için dış borçlanmaya çok sık başvurulması dış borç stokunun artmasına neden olmuştur. 1985 yılında 0.2 milyar Türk Lirası düzeyinde olan dış borç stoku kriz yılı olan Yıllar itibari ile artış ve azalış göstermiş ve 1989 yılının sonunda 0.404 milyar Türk Lirası olmuştur²⁴⁵.

Tablo 12: Türkiye'nin 1980 -1989 Dönemi Bütçe'nin Finansmanında kullanılan Dış Borçlanma Miktarı

Yıllar	Dış Borçlanma (Milyar TL)
1980	0.018
1981	0.025
1982	0.012
1983	0.089
1984	0.3
1985	0.2
1986	0.6
1987	0.2
1988	0.17
1989	0.404

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Bütçe Finansmanı İstatistikleri, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>

1990'dan itibaren dış borçlanmaya giderek daha sık başvurulması ve dış borç stokunda görülen artışlar borçlanmanın vade yapısını da değiştirmiştir. Etkin bir kamu mali yönetiminin uygulanamaması ve ülke ekonomisinin karşılaştığı ekonomik krizler Türkiye'nin dış piyasalardan uzun vadeli borç bulabilmesini zorlaştırmıştır. Bu durum borcun borç ile ödendiği (Panzi tipi finansman yöntemi) bir kısır döngünün en büyük tetikleyicisi olmuştur.

²⁴⁴ Bulut, s. 38

²⁴⁵ Hazine Müsteşarlığı, Bütçe Finansmanı İstatistikleri, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>

Tablo 13: Türkiye'nin 1990 -2002 Dönemi Bütçe'nin Finansmanında kullanılan Dış Borçlanma Miktarı

Yıllar	Dış Borçlanma (Milyar TL)
1990	0.49
1991	0.50
1992	0.55
1993	0.67
1994	0.77
1995	0.10
1996	0.15
1997	0.22
1998	1.1
1999	0.2
2000	2.04
2001	5.3
2002	14.4

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Bütçe Finansmanı İstatistikleri, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>

Temelde yurtiçi tasarrufların yetersiz olması nedeniyle Türkiye'nin dış borçları 1990'lı yıllarda artmaya devam etmiştir. 1990 yılı sonrası dönemde finansal piyasalarda ucuz fon bulma imkânının olması dış borç ödemelerini kolaylaştırmıştır. Böylece dış borçlarımız artmaya devam etmiş ve borcun borçla ödendiği bir süreç yaşanmaya başlamıştır. Borç stokunun sürekli olarak artması TL'nin aşırı değerlenmesine neden olmuştur

Bütçe açıklarındaki artış kamu kesimi borçlanma gereğini de artırarak özel kesim finansman fazlalarından veya yurt dışı finansman fazlasından borçlanmayı gerektirir. Kamu kesiminin borçlanma isteği mevcut kaynaklara olan talebi artırdığından (ek fon talebi) faiz oranlarını yükseltecektir. Faiz oranlarındaki yükselme ise özel kesim tüketim ve harcamalarının azalmasına neden olacaktır. Böylece kamunun fon ihtiyacı özel kesimin fon kullanımını azaltmaktadır. Bu olay literatürde dışlama etkisi (crowding-out effect) olarak bilinmektedir²⁴⁶.

²⁴⁶ Bulut, s. 44

Tablo 14: Türkiye'nin 2003 -2012 Dönemi Bütçe'nin Finansmanında kullanılan Dış Borçlanma Miktarı

Yıllar	Dış Borçlanma (Milyar TL)
2003	1.7
2004	3.5
2005	2.009
2006	0.4
2007	2.4
2008	3.5
2009	6.1
2010	7.7
2011	2.4
2012	4.9

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Bütçe Finansmanı İstatistikleri, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>

Tablo 14'den de anlaşılacağı gibi 2003 yılı başında 1.7 Milyar Türk Lirası olan dış borç stoku 2012 yılı sonu itibari ile 4.9 Milyar Türk Lirasına ulaşmıştır. Söz konusu yıllar içerisinde 2005, 2006 ve 2011 yıllarında miktarda azalma görülmektedir. Son yıllarda dış borçların gelişim sürecinde ciddi bir artış olmaması ekonomi açısından olumlu bir gelişmenin olduğu söylenebilir. Dış borçların sürekli artış gösterdiği ülkemizde bu 2003 ile 2012 arası dönemde ciddi artış olmamasının en büyük sebebi ekonomide yaşanan mali disiplin, mali saydamlık ve kontrollü borçlanmanın etkisi diyebiliriz.

3.3. Türkiye'de Enflasyonun Gelişimi

1960'lı yıllara kadar sadece savaş, doğal felaketler ve bazı özel şartların olduğu yıllarda görülen enflasyon, II. Dünya Savaşı sonrası dünyada hemen hemen bütün açık ekonomilerde uygulanmaya başlanan Keynesyen politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Keynesyen politikalar, yetersiz talep sonucu ekonomilerin durgunluğa girmesine çare olarak, devletin ekonomiye doğrudan müdahalesini önererek, talep eksikliğine bağlı ekonomik krizlerin önlenebileceğini belirtmişlerdir.

Bunun üzerine, hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler ekonomilerini sürekli büyüme trendine sokmak için bütçe açıkları vererek kamu harcamalarını arttırmışlardır

ve bunun sonucu her iki grup ülkeler için farklı olmuştur. Gelişmiş ülkeler, üretim kapasitelerinin esnek olması ve gelişmiş finansal yapıları sayesinde uygulanan politikalar büyük ölçüde başarılı olmuştur. Hatta Keynesyen politikaların uygulandığı döneme “altın çağ” denilmektedir.

Keynesyen politikalar, gelişmekte olan ülkelerde ise sınırlı üretim kapasiteleri ve gelişmemiş finansal piyasaları nedeniyle yeterince başarılı olamamıştır. Kamu harcamalarının artması sonucu kamu iç ve dış borçları artmış, ödemeler bilançoları kötüleşmiş ve enflasyon geçici bir sorun olmaktan çıkarak, bu ülkelerde uzun yıllar boyunca sürmüştür.

Türkiye 1970’lerin başından itibaren iki haneli enflasyon oranları ile yaşamaya başlamıştır. Önceleri yüzde 20’lerin altında seyreden enflasyon oranları, özellikle 1977’den sonra hız kazanmış ve enflasyonist süreç kalıcı hale gelmiştir. Bu dönemde, enflasyonda sürekli yükselme eğilimi gözlenirken, enflasyonist süreci etkileyen unsurlar da zaman içinde farklılaşma göstermiştir. Kapsamlı ekonomik ve yapısal düzenlemeleri içeren 24 Ocak 1980 Kararları ve 5 Nisan 1994 Kararlarının etkisiyle, 1980 ve 1994 yıllarında üç haneli enflasyon oranları ile karşılaşmış, ancak, Türkiye hiper-enflasyon süreci yaşamamıştır. 2001 krizi sonrasında yürürlüğe konulan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ve bu programın kararlılıkla uygulanmasının etkisiyle, enflasyon 2004 yılından itibaren tek haneli rakamlara gerilemiştir.

3.3.1. 1980 Öncesi Dönemde Enflasyon

1980 öncesi bir bütün olarak incelendiğinde 1950’den itibaren Türkiye ekonomisi hızlı bir gelişme temposu yakalamıştır. Bununla birlikte, dönem içinde hızla artan kamu açıkları büyük ölçüde merkez bankası tarafından karşılıksız finanse edilmiş ve ucuz para politikası izlenmiştir. Parasal genişleme neticesinde toplam talep hızla artmış ancak, yurtiçi üretim hacmi talepteki artışla dengeli bir gelişme gösteremeyince, Türkiye ekonomisi de kısır bir döngünün içine girmiştir. Enflasyon ve dış dengesizlik bu döngünün en çarpıcı özelliğidir. Enflasyonla birlikte ihracatta ve buna paralel olarak ithalattaki düşüşler, üretimin gerilemesine, fiyat istikrarının kaybolmasına ve dış dengesizliğin kronik bir nitelik kazanmasına yol açmıştır. Türkiye’de 1950-80 döneminde, özellikle kamu açıklarının merkez bankası tarafından karşılıksız finansmanı, tarımsal destekleme politikası, döviz ve enerji darboğazı ve oligopolleşme sonucu elde edilen yüksek kar marjları gibi faktörler enflasyonun başlıca kaynaklarını oluşturmuştur²⁴⁷.

---

²⁴⁷ Hakan Çetintaş, “Türkiye’de Enflasyon ve Büyüme”, *I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 28, 2003, s.145

1970’de Türk lirasının devalüe edilmesi ve yine aynı yıllarda petrol fiyatlarının sürekli artması, ithal edilen sermaye mallarının maliyetini arttırmış ve yüksek enflasyon sürecinin başlangıç noktasını ve temelini oluşturmuştur. Dolayısıyla 1970’ler dışardan enflasyon ithal edildiği yıllar olarak tanımlanabilir. Aynı dönem boyunca kredi hacmi genişlemekle birlikte, bu krediler genellikle sanayi dışındaki sektörlerde kullanılmış ve dolayısıyla ekonomideki enflasyonist baskılar da artarak yoğunlaşmıştır. Bu durum, uzun dönemli potansiyel ekonomik büyümenin temel belirleyicileri olan sermaye birikimi ve teknik ilerlemeyi engellemiştir. Bütün bu gelişmeler sonucunda 1978 yılında Türkiye çok ciddi bir ödemeler dengesi krizi ile karşı karşıya kalmıştır. İthalat hızla azalarak, sanayi sektörü üretimi önemli bir darboğaza girmiş ve enflasyonda da hızlı bir yükselişe yol açmıştır. Dönem içinde mini ve sık aralıklarla yapılan devalüasyonlar neticesinde ekonomik büyüme azalarak, enflasyon hızla artmıştır²⁴⁸.

3.3.2 1980-1989 Arası Dönemde Enflasyon

Bu dönem ihracata dayalı büyüme modelinin uygulandığı ve finansal liberalizasyonun başladığı dönemdir. Artan ödemeler dengesi açıkları ve kamu iktisadi kuruluşlarının (KİT) borçları, 1977 yılından başlayarak Türkiye’yi bir döviz finansmanı krizine sürüklemiştir. Bu kriz sosyal tansiyonu da arttırarak demokrasinin tıkanması ile sonuçlanmıştır. Türkiye 24 Ocak 1980 tarihinde IMF destekli istikrar programını uygulamaya koymuştur. Bu program klasik Ortodoks IMF tabanlı istikrar programlarından farklı değildir. Sıkı para politikası uygulamaları ve ücretlerin düşürülmesi ile yurt içi talebin azaltılması yoluna gidilmiş ve enflasyon kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Program, ulusal ekonominin kaynak dağılım mekanizmalarında piyasa fiyatlarının belirleyici olmasını ve mal ve hizmet ihracatına yönelik uygulamaları da içermektedir. Bu strateji çerçevesinde devalüasyona gidilmiş ve bunun yanında yoğun devlet teşvikleri ile imalat sanayi ihracata yönlendirilmiştir²⁴⁹.

1980 sonrası dönemin en belirgin özelliklerinden birisi Türk Lirası’nın değerinin düşük tutularak ihracatın fiyat avantajı yoluyla teşvik edilmesidir. Ancak bu çaba, 1980’li yılların başında uygulamaya konulan istikrar programının enflasyon üzerindeki olumlu etkilerini azaltmıştır. Tablo 15 ve Grafik 4 de görüldüğü üzere, 1980 yılında %50 olan TÜFE enflasyonu 1981 yılında %29, 1982 yılında %26, 1983 yılında %26, 1984 yılında %38, 1985 yılında %34, 1986 yılında %30, 1987 yılında da %54 düzeyine çıkmıştır. Bu dönemde bütçe

²⁴⁸ Çetintaş, s.146

²⁴⁹Tuba Direkçi, *Kamu Açıklarının Makro Ekonomik Etkileri: Türkiye Çalışması*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, ÇÜ, SBE, Adana, 2006, s.104

açıklarının finansmanında senyoraaj gelirleri önemli olmuş, “ılımlı” oranlarda sürdürülen yurt içi enflasyon yoluyla kamu kesimine senyoraaj geliri aktarılmıştır²⁵⁰.

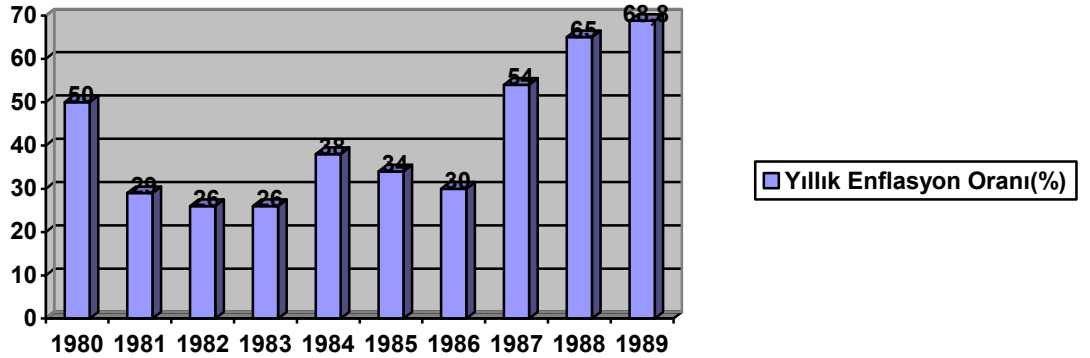
Özet olarak dışa açılım dönemi olan 1980’li yıllarda kamunun ihracat teşvikleri ve dış borç servisinin yükü sebepleriyle kamuya para basma yöntemiyle gelir sağlanması ve devalüasyona sebep olan kur politikalarıyla enflasyonist süreç devam etmiştir. TÜFE enflasyonu 1988 yılında sıçrayarak %65 ve 1989 yılında da %65’in üzerine çıkmıştır²⁵¹.

Tablo 15: Türkiye’de 1980-1989 Arası Dönemde Enflasyon Oranları

Yıllar	Enflasyon Oranı (%)
1980	50
1981	29
1982	26
1983	26
1984	38
1985	34
1986	30
1987	54
1988	65
1989	68,8

Kaynak: T.C. Merkez Bankası, “Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri”, 1980 – 1989, s 1-50

Grafik 4: Türkiye’de 1980-1989 Arası Dönemde Enflasyon Oranları

Kaynak: T.C. Merkez Bankası, “Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri”, 1980 – 1989, s 1- 50

Hükümet, 1981 yılından itibaren kamu açıklarını Merkez Bankası kaynaklarından finanse etmek yerine doğrudan bono ve tahvil satışıyla karşılamayı tercih etmiştir. 1985 yılı

²⁵⁰ T.C. Merkez Bankası, “Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri”, 1980 – 1989, s 1-50

²⁵¹ T.C. Merkez Bankası, “Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri”, 1980 – 1989, s 1 - 50

mayıs ayından itibaren ihale yöntemiyle Hazine bonusu ve tahvil satışlarına başlamıştır. 1986 yılından itibaren Türkiye’de merkez bankacılığında da önemli değişimler yaşanmıştır. 1986 yılı öncesi para otoriteleri doğrudan müdahalelerle kamu ve özel sektörün harcama ve portföy yapılarını kontrol etmektedir. 1986 yılından itibaren TCMB, modern merkez bankacılığı işlevlerini yerine getirebilmek ve para politikalarını etkin şekilde piyasa mekanizmaları çerçevesinde uygulayabilmek amacıyla dolaylı para politikası araçlarının kullanılmasına ilişkin kurumsal alt yapı düzenlemelerini hızlandırmıştır. Bu amaçla, Nisan 1986 yılında TCMB nezdinde açılan “Bankalar arası Para Piyasası”nın ardından Şubat 1987’de Açık Piyasa İşlemleri bölümü kurulmuş ve TCMB finansal piyasaları yönlendirmeye başlamıştır. Bu piyasalar aracılığı ile bir çok yeni finansal enstrüman kullanılabilir olmasına rağmen, sermaye piyasalarının sığ olması nedeniyle sadece hazine bonoları ve devlet tahvilleri kullanılmıştır. Açık piyasa işlemleriyle TCMB piyasadaki likiditeyi repo, ters-repo, doğrudan alım ve doğrudan satım işlemleri yaparak, kontrol etmeye başlamıştır²⁵².

3.3.3. 1990-1993 Arası Dönemde Enflasyon

1988 yılına gelindiğinde gerek seçici yatırımları sağlayamayan ve gerek iç talebi kısımaya yönelik olan uygulamalar, ülkeyi resesyona sürüklemiş ancak enflasyonu düşürememiştir. 1988 yılında imalat sanayi büyüme hızı %1,6’da kalırken enflasyon oranı %68,8’e çıkmıştır. 1989 yılında Türk Lirası konvertibl olmuş olup bu şekilde sermaye hareketleri serbestleştirilmiştir. Bu yolla Türkiye’ye büyük oranlarda sermaye girişi olmuş ve TCMB kaynaklarında artışlar oluşturmuştur. Ancak sermaye girişleri TCMB’nin faizler ve kur üzerindeki kontrolünü zayıflatmış ve Türk Lirası değerlenmeye başlamıştır. Bütün bu gelişmelerin yanı sıra 1989 sonrası Türkiye Ekonomisinin birikim ve yatırım önceliklerinin tamamen uluslararası finans piyasalarının denetimine giren yüksek ulusal faiz ve düşük döviz kuru tarafından belirlendiği görülmektedir²⁵³.

TCMB, 1990 yılında bilanço büyüklüklerinin hedeflenmesine yönelik bir para programı hazırlamış, hükümetin etkin maliye politikalarının etkisiyle enflasyon oranı %63,6’ya gerilemiştir. 1991 yılında Körfez Savaşı’nın etkisi ile bir para programı uygulamaya konulamamış, fiyat istikrarından çok finansal piyasalarda istikrar sağlanmasına çalışılmıştır. 1992 yılında bir para programı açıklanmasına rağmen, bütçe açıklarının kontrol edilememesi ve bu açıkların önemli bir kısmının TCMB’den kısa vadeli avans imkânı ile finansmanı sonucunda kamu sektörü kredilerindeki artışlardan dolayı program uygulanamamıştır. 1993 yılında Körfez Savaşı’nın etkileri ve kamu borçlanma gereğinin sürmesi nedeniyle yine bir

²⁵² Direkçi, s.105

²⁵³ Erinç Yeldan, “TCMB Uzman Yardımcılığı Kurs Notları”, 2002. s.1

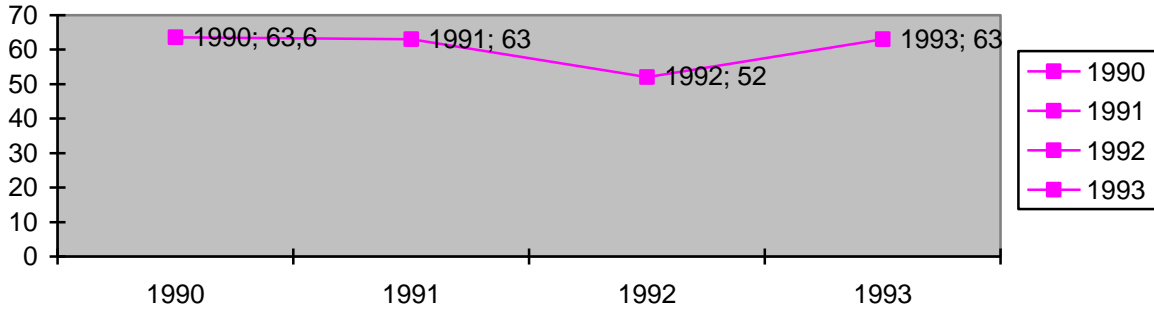
para politikası ilan edilememiştir. Özellikle 1989-1993 yılları arasında bütçe açıklarının kontrol altına alınamaması ve bu açıkların yoğun iç borçlanma ile finansmanı sonucunda faizler yüksek seyretmiş, bu da ülkeye yoğun “sıcak para” girişlerine neden olmuş ve bu da Türk Lirası’nın aşırı değerlenmesine yol açmıştır. Bir anlamda spekülasyon nitelikli kazançların önceliğine dayalı büyüme süreci 1993 yılının sonunda başlayan güven bunalımı ile ülkeyi bir krize taşımıştır. TÜFE enflasyon oranı 1991 yılında %63, 1992’de %52, 1993’de %63 düzeyinde gerçekleşmiştir²⁵⁴. Aşağıda bulunan Tablo 16 ve Grafik 5 de 1989-1994 arası dönemde oluşan enflasyon oranları görülmektedir.

Tablo 16: Türkiye’de 1990-1993 Arası Dönemde Enflasyon Oranları

Yıllar	Enflasyon Oranı (%)
1990	63,6
1991	63
1992	52
1993	63

Kaynak: T.C. Merkez Bankası, “Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri”, 1990 – 1993, s 1-50

Grafik 5: Türkiye’de 1990-1993 Arası Dönemde Enflasyon Oranları

Kaynak: T.C. Merkez Bankası, “Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri”, 1990 -1993, s 1- 50

3.3.4. 1994-1999 Arası Dönemde Enflasyon

Bütçe açıklarının ve dış ticaret açığının büyümesi ve bütçe açıkları ile yüksek reel faizler dolayısıyla kamu borçlarının, özellikle iç borcun katlanarak artması, 1994 yılında Türkiye’yi krize sürüklemiştir. Ülkede bulunan sıcak paranın kısa sürede çıkması ile gecelik borçlanma oranları %1000’in üzerine çıkmıştır. Türk Lirası’nın 27 Ocak 1994 tarihinde %13,6 oranında devalüe edilmesinden sonra bile TCMB kaynakları 4 milyar dolar azalmıştır.

²⁵⁴ T.C. Merkez Bankası, “Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri”, 1990 – 1993, s 1- 50

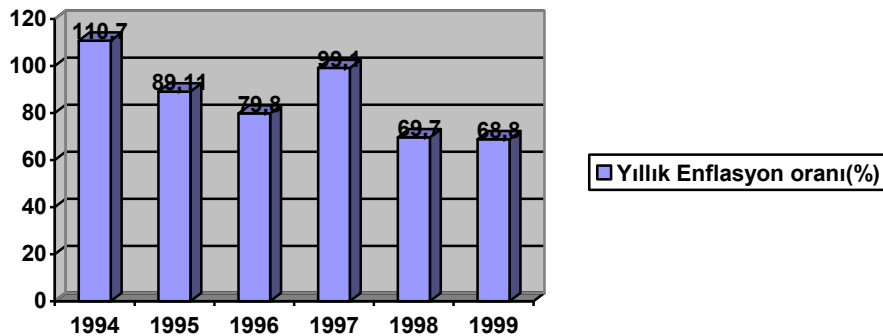
Ticari bankalar mevduat faiz oranlarını %15 civarında yükseltirken üç aylık hazine bonolarında faizler %90 seviyelerine çıkmıştır. Türk Lirasının aşırı değer kaybı TÜFE enflasyonunu 1994 yılı sonunda %110,7'ye fırlatmıştır. 1997 yılında yaşanan Güneydoğu Asya Krizi ve hemen ertesi sene yaşanan Rusya Krizi ile Türkiye Ekonomisi durgunluk içerisine girmiştir. Çünkü özellikle Rusya, Türkiye'nin önemli bir ihrac pazarı olması nedeniyle, bu ülkede yaşanan kriz, Türkiye'yi önemli ölçüde etkilemiştir. 1996 ve 1997 yıllarında enflasyon yeniden yükselme trendine girmiştir. 1996 yılında TÜFE yüzde 79,8, 1997 yılında ise yine yüzde 99,1 olmuştur Bunun üzerine hükümet, yeni bir istikrar politikası uygulamaya koymuş ve kamu ürünlerine 6 ay boyunca zam yapmama kararı almıştır. Uluslararası konjonktürün olumsuz olmasına rağmen 1998 yılında enflasyon oranı TÜFE'de yüzde 69,7'ye düşürülmüştür. 1998 ve 1999 yıllarında enflasyon ortalama yüzde 68'lere kadar gerilemiştir²⁵⁵. Aşağıda bulunan Tablo 17 ve Grafik 6 da 1994 - 1999 arası dönemde oluşan enflasyon oranları görülmektedir.

Tablo 17: Türkiye’de 1994-1999 Arası Dönemde Enflasyon Oranları

Yıllar	Enflasyon Oranı (%)
1994	110,7
1995	89,11
1996	79,8
1997	99,1
1998	69,7
1999	68,8

Kaynak: T.C. Merkez Bankası, “Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri”, 1994 – 1999, s 1 - 50

Grafik 6: Türkiye’de 1994-1999 Arası Dönemde Enflasyon Oranları

Kaynak: T.C. Merkez Bankası, “Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri”, 1994 – 1999, s 1 - 50

²⁵⁵ T.C. Merkez Bankası, “Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri”, 1994 – 1999, s 1 - 50

3.3.5. 2000 -2007 Arası Dönemde Enflasyon

2000 yılında, enflasyon beklentilerini radikal bir şekilde kırmak ve reel faiz oranlarını düşürmek amacıyla, döviz kuruna dayalı bir istikrar programı uygulamaya konulmuştur. Döviz kurunun çapa olarak kullanılmasında en büyük etken Türkiye için yapılan çalışmalarda enflasyonun döviz kuruna duyarlı olduğunun ortaya konulmasıdır. Bu durumda döviz kurunun sabitlenmesi ile enflasyonu düşürmenin mümkün olacağı ekonomik birimlerce uygun görülmüş ve program başladığında en büyük desteği bu nedenle almıştır. Yılın ilk çeyreğinde enflasyondaki atalet nedeniyle enflasyon, hedeflerin üzerinde kalmasına karşın, yıl genelinde ciddi bir gerileme göstermiştir. Nitekim 1999 yılında 12 aylık TÜFE enflasyonu yüzde 68,8 iken, 2000 yılında yüzde 39'a gerilemiştir²⁵⁶.

Döviz kuruna dayalı istikrar programlarının genel özellikleri, 2000 yılında Türkiye'de de gözlenmiştir. Döviz kuruna ilişkin belirsizliğin giderilmesi sonucunda faiz oranları hızla gerilemiş, tüketici kredilerindeki artışla desteklenen tüketim patlaması yaşanmış, enflasyondaki atalet nedeniyle Türk lirası reel olarak değerlendirilmiş ve ithalat ve cari işlemler açığı hızla yükselmiştir. Bu gelişmelerin yanı sıra, bankacılık sistemindeki zayıflıklar, bazı bankaların aşırı risk alması ve programın para ve kur politikasındaki katılık 2000 yılı Kasım ayında likidite krizi ile sonuçlanmış ve hızlı bir sermaye çıkışı yaşanmıştır. Kriz sonrasında, ek dış destek sağlanmış ve para politikası çerçevesi kısmen revize edilmiş, ancak kur politikasının aynen devam ettirilmesi kararlaştırılmıştır. Kasım krizi sonucunda, faiz oranlarının döviz kuru artışına göre önemli ölçüde yüksek kalması mali piyasalarda kırılma eğilimi artırmıştır. Bu ortamda, yüksek miktarda Hazine itfası öncesinde yaşanan siyasi tartışma, 19 Şubat tarihinde krizle sonuçlanmış, 22 Şubat tarihinde ise Türk lirası dalgalanmaya bırakılmıştır²⁵⁷. Şubat Krizinden çıkış için "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" yürürlüğe konmuştur. Programın temel amaçları; bankacılık sektörüne ilişkin tedbirlerin süratle alınarak mali piyasalardaki belirsizliğin azaltılması, faiz oranları ve döviz kurlarında istikrar sağlanması, iktisadi etkinliği artırıcı yapısal reformların gerçekleştirilmesi, artan borç yükünün azaltılması ve enflasyonun düşürülerek sürdürülebilir büyüme ortamının sağlanması olarak belirlenmiştir. Ancak, Türk lirasının değer kaybetmesi ve kamu fiyat ayarlamalarının etkisiyle enflasyon hızlanmış, 12 aylık TÜFE artışı yüzde 68,5'e yükselmiştir.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yönelik terörist saldırının ardından iç ve dış piyasalarda istikrarsızlık gözlenmiştir. Bu nedenle, 2002 yılı başında "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" 2002–2004 dönemini kapsayacak şekilde revize edilmiştir. T.C.Merkez

²⁵⁶ T.C.Merkez Bankası, "Para Politikası Raporu", Kasım 2000.s.18

²⁵⁷ T.C.Merkez Bankası, "Para Politikası Raporu", Kasım 2001.s.17

Bankası da, IMF Niyet Mektubunda belirlenen parasal hedefler yanı sıra, gelecek dönem enflasyonuna odaklanan bir para ve kur politikası uygulayacağını açıklamıştır. Diğer bir ifade ile 2002 yılı başında “Örtük Enflasyon Hedeflemesi” sistemine geçilmiştir. Bu sistem ile uygulanan sıkı para ve maliye politikaları ile 2002 yılında enflasyonun hızla azalması sağlanmış ve 12 aylık TÜFE artışı yüzde 35’lik hedefin de altında kalarak yüzde 29,7’ye gerilemiştir²⁵⁸.

2003 yılında, siyasi iktidarın değişmesi ve Irak Savaşına rağmen, enflasyondaki düşüş daha da ivme kazanmış ve yıllık enflasyon “Örtük Enflasyon Hedeflemesi” çerçevesinde belirlenen hedefin altında kalmıştır. Irak Savaşının kısa sürede sonuçlanması ve Nisan ayından itibaren Hükümetin program uygulamalarındaki kararlılığı, ekonomide güveni artırarak olumlu beklentileri güçlendirmiştir. Bu gelişmeler, enflasyonist beklentileri aşağı çekerken, risk priminin azalmasına, Türk lirasının değerlendirilmesine ve faiz oranlarının gerilemesine katkıda bulunmuştur. Sıkı para ve maliye politikaları ile iç talebin kontrol edilmesi ve uluslararası alandaki olumlu gelişmeler, yılın ikinci yarısında enflasyonda hızlı bir düşüş yaşanmasını sağlamış ve 12 aylık TÜFE artışı yüzde 18,4’e gerilemiştir²⁵⁹.

2004 ve 2005 yıllarında sıkı maliye politikaları yanı sıra, T.C.Merkez Bankası parasal hedefleme politikası ile birlikte “Örtük Enflasyon Hedeflemesi” sistemi uygulamasına devam etmiştir. Her iki yılda da enflasyon hedeflerin altında kalmış ve Türkiye uzun bir aradan sonra tekrar tek haneli enflasyon oranlarını görmüştür. Nitekim 12 aylık TÜFE artışı 2004 yılında yüzde 9,3, 2005 yılında ise yüzde 7,7 olarak gerçekleşmiştir²⁶⁰.

T.C.Merkez Bankası, kamu borç stokunun çevrilebilirliğine ilişkin kaygıların azalması, güvenilirliğin artması, yapısal reformlarda önemli aşamalar kaydedilmesi ve kredi aktarım mekanizmasının işlerliğinin artmaya başlaması değerlendirmesi çerçevesinde, 2006 yılı başından itibaren “Açık Enflasyon Hedeflemesi” sistemine geçileceğini 2005 Yılı Para ve Kur Politikası duyurusu ile kamuoyuna açıklamıştır. 2006 yılı başında, fiyat istikrarı amacını esas alan “Enflasyon Hedeflemesi” sistemine resmen geçilmiştir. Bu sistemin uygulanması ile birlikte 12 aylık TÜFE artışı 2006 yılında yüzde 9,3, 2007 yılında ise yüzde 8,3 olarak gerçekleşmiştir²⁶¹. Aşağıda bulunan Tablo 18 ve Grafik 7 de 2000 - 2007 arası dönemde oluşan enflasyon oranları görülmektedir.

²⁵⁸ T.C. Merkez Bankası, “Türkiye’de Enflasyonist Süreç”, Para Politikası Raporu, Nisan 2002.s.20

²⁵⁹ T.C. Merkez Bankası, “Enflasyon Hedeflemesi Rejiminin Genel Çerçevesi ve 2006 yılında Para ve Kur Politikası”, 5 Aralık 2005, s.18

²⁶⁰ T.C. Merkez Bankası, “Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri”, 28 Nisan 2006, s.7

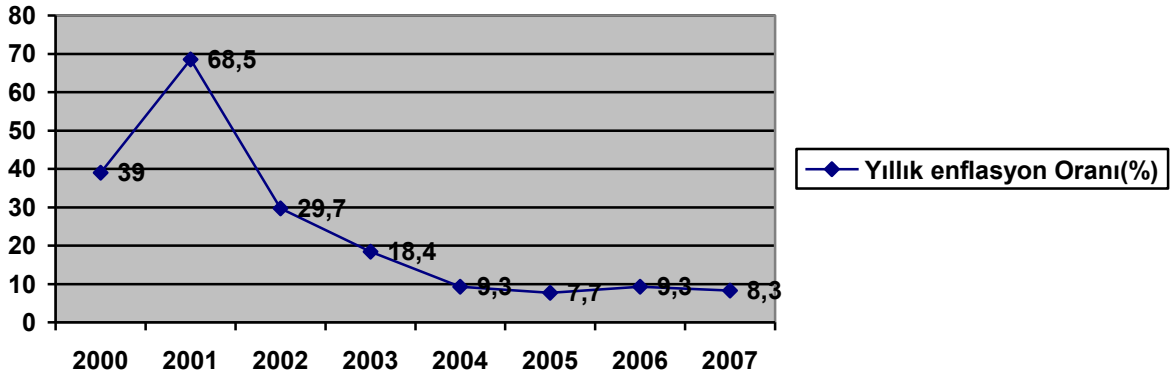
²⁶¹ T.C. Merkez Bankası, “Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri”, 30 Nisan 2008, s.29

Tablo 18: Türkiye’de 2000-2007 Arası Dönemde Enflasyon Oranları

Yıllar	Enflasyon Oranı (%)
2000	39
2001	68,5
2002	29,7
2003	18,4
2004	9,3
2005	7,7
2006	9,3
2007	8,3

Kaynak: T.C. Merkez Bankası, “Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri”, 2000 – 2007, s 1-50

Grafik 7: Türkiye’de 2000-2007 Arası Dönemde Enflasyon Oranları

Kaynak: T.C. Merkez Bankası, “Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri”, 2000 – 2007, s 1-50

3.3.6. 2008 -2012 Arası Dönemde Enflasyon

2008 Finansal Krizi, küresel boyutta etkileri nedeniyle şimdiye kadar karşılaşılmış büyük ekonomik krizlerin başında gelmektedir. Türkiye ekonomisinin 2008 finansal krizi öncesinde olumlu ekonomik göstergelere sahip olduğu görülmektedir. Olumlu ekonomik göstergelere paralel olarak Merkez Bankası 2008-2009-2010 yılları için %4'lük enflasyon hedefi belirlemiştir²⁶². Belirlenen bu hedeflerin aksine, 2007 yılının Ağustos ayından itibaren başlayan ve TCMB tarafından geçici olması öngörülen arz şoklarının fiyat artışları üzerindeki etkisi 2008 yılında da etkisini sürdürmüştür. Buna ek olarak, 2007 yılının son aylarında mortgage piyasalarındaki risklerin iyice belirginleşmesinin neden olduğu, uluslararası finans piyasalarındaki panik havası, diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de döviz kurunda değer kaybı yaşanmasına neden olmuştur Bu gelişmeler 2007 yılı son aylarından

²⁶² T.C.Merkez Bankası, “2008 Yılında Para ve Kur Politikası”, 2007, s.3

itibaren enflasyon rakamlarının belirlenen hedefin oldukça üzerinde seyretmesine neden olmuştur²⁶³.

2008 Eylül ayından itibaren, dünya piyasalarında oluşan panik havası, Türkiye ekonomisini de etkilemiştir. Yabancı sermaye çıkışındaki artışa paralel olarak, Türk Lirasının değerinde büyük bir düşüş yaşanmıştır. Türk lirasının değerindeki düşmeye rağmen, yaklaşık 1,5 yıldır enflasyon üzerinde büyük bir baskı unsuru oluşturan küresel emtia ve gıda fiyatlarındaki artışın hızlı bir şekilde tersine dönmesi, 2008 yılı sonuna doğru enflasyon rakamlarının olumlu seyretmesine neden olmuştur. Yaşanan bu olumlu gelişmelere karşın 2008 yılında enflasyon oranı %10,1 olarak gerçekleşerek hedeflenenin üzerinde gerçekleşmiştir²⁶⁴.

2008 yılı son çeyreğinde derinleşen küresel kriz, 2009 yılında da iktisadi faaliyetler üzerindeki olumsuz etkisini sürdürmüştür. 2009 yılında enflasyon, Merkez Bankası'nın öngörülere ile büyük ölçüde uyumlu seyretmiş ve belirgin bir düşüş göstermiştir. 2009 yılında enflasyon üzerinde iktisadi faaliyetteki daralma ve uluslararası piyasalarda emtia fiyatlarındaki düşüş belirleyici olmuştur. 2009 yılı son çeyreğinde iktisadi faaliyette toparlanma belirginleşmiş, iç ve dış talepte artış gözlenmiştir. Ayrıca, işlenmemiş gıda fiyatlarının yüksek seviyesini koruması, petrol ve diğer emtia fiyatlarındaki yükselişler ve iktisadi faaliyetleri desteklemek amacıyla uygulamaya konulan geçici vergi indirimlerinin sona ermesi, yılın son çeyreğinde enflasyonu olumsuz etkilemiştir. Yılsonunda yıllık TÜFE enflasyonu yüzde 6,53'e yükselmesine karşın, enflasyon ilk kez hedefin 1 puan altında kalmıştır²⁶⁵.

2010 yılında küresel ekonomi kademeli olarak toparlanmaya devam etmiş, gelişmiş ekonomilerde daha yavaş ve kırılmalı bir görünüm arz eden bu süreç, gelişmekte olan ekonomilerde daha hızlı ve istikrarlı biçimde gerçekleşmiştir. Krizin etkilerinin hafiflemesini ve iktisadi faaliyetteki toparlanmayı dikkate alan TCMB, kriz sırasında alınan likidite önlemlerinin geri alınmasını ve para politikasının operasyonel çerçevesini normalleştirmeyi içeren "Çıkış Stratejisi"ni 14 Nisan 2010 tarihinde açıklamıştır. TCMB, fiyat istikrarını sağlama ve sürdürme öncelikli amacı ve finansal istikrarı gözetmek görevi doğrultusunda, makro finansal riskleri kontrol altında tutmaya yönelik olarak diğer para politikası araçlarını da aktif şekilde kullanmaya başlamıştır. Ekonomideki canlanma ile birlikte 2010 yılının ilk aylarında

---

²⁶³ T.C.Merkez Bankası "2008 Yıllık Rapor", 2009a, s.31

²⁶⁴ T.C.Merkez Bankası "2008 Yıllık Rapor", 2009a, s.31

²⁶⁵ T.C.Merkez Bankası, "Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri", 26 Ocak 2010, s.29-33

yıllık yüzde 10 seviyesinin üzerine çıkan enflasyon oranı uygulanan Para Politikası Çıkış Stratejisinin etkisiyle yılı hedefin 10 baz puan altında yüzde 6,4 seviyesinde tamamlamıştır²⁶⁶.

2011 yılı içinde enflasyon oldukça dalgalı bir seyir izlemiş ve yılın son çeyreğinde önemli ölçüde yükselmiştir. Nitekim 2011 yılı Mart ayında yüzde 3,99 olan yıllık TÜFE enflasyonu, Eylül ayında yüzde 6,15 olmuş, Aralık ayında ise yüzde 10,45'e yükselmiştir. Yıl içinde Türk lirasında gözlenen belirgin değer kaybı, özellikle temel mal fiyatlarına yansiyarak, tüketici enflasyonundaki yükselişin ana belirleyicisi olmuştur. Toplam talep koşullarının enflasyona düşüş yönünde verdiği katkının azalması ve yıllık gıda enflasyonunun son yıllara kıyasla daha yüksek bir seviyede gerçekleşmesi enflasyondaki artışta belirleyici olmuştur. Bu dönemde hizmet fiyatları, son iki yıla kıyasla daha yüksek bir oranda artsa da yıl genelinde orta vadeli hedeflerle uyumlu bir seyir izlemiştir. Buna ek olarak, yılın son çeyreğinde enerji fiyat ayarlamaları ile bazı ürünlerdeki ÖTV oranlarının yükseltilmesi neticesinde yönetilen/yönlendirilen fiyatlarda gözlenen artışlar da enflasyona olumsuz katkı yapmıştır. Bu çerçevede 2011 yılında tüketici enflasyonu yüzde 5,5 olan enflasyon hedefinin belirgin olarak üzerinde gerçekleşmiştir²⁶⁷.

2012 yılında tüketici enflasyonu önceki yıla kıyasla 4,3 puan gerileyerek yüzde 6,16 oranında gerçekleşmiştir. Böylelikle son 44 yılın en düşük yılsonu tüketici enflasyonuna ulaşılmıştır. 2011 yılı genelinde Türk lirasında gözlenen değer kaybının enflasyon üzerindeki olumsuz yansımalarının, başta dayanıklı tüketim malları üzerinde olmak üzere büyük ölçüde tamamlanması ile temel mal grubu yıllık enflasyonu yıl genelinde kademeli bir azalış eğilimi sergilemiştir. Yılsonunda bir önceki yıl fiyat düzeyinin de altına gerileyen işlenmemiş gıda fiyatlarındaki geçmişe kıyasla oldukça olumlu seyir enflasyondaki gerilemenin önemli bir belirleyicisi olmuştur. Tarım dışındaki uluslararası emtia fiyatlarının yıl genelinde ılımlı bir seyir izlemesi, döviz kurlarındaki istikrarlı gidişat ve yavaşlayan ekonomik faaliyet enflasyon görünümüne olumlu katkı yapmıştır. Bu dönemde hizmet enflasyonunda sınırlı bir artış gözlenirse de maliyet ve talep baskılarının hafiflemesi ile temel enflasyon göstergeleri yıl genelinde aşağı yönlü bir eğilim sergilemiştir. Öte yandan, özellikle enerjideki kamu fiyat ve vergi ayarlamaları enflasyonu olumsuz etkileyen bir faktör olmuştur. Bu çerçevede 2012 yılında tüketici enflasyonu yüzde 5 olan enflasyon hedefinin 1,16 puan üzerinde gerçekleşirken, belirsizlik aralığının içinde kalmıştır²⁶⁸. Aşağıda bulunan Tablo 19 ve Grafik 8 de 2008 - 2012 arası dönemde oluşan enflasyon oranları görülmektedir.

²⁶⁶ T.C.Merkez Bankası, "Enflasyon ve Fiyat İstikrarı",2013, s.19.

²⁶⁷ T.C.Merkez Bankası, "Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri" 31 Ocak 2012, s.33-34

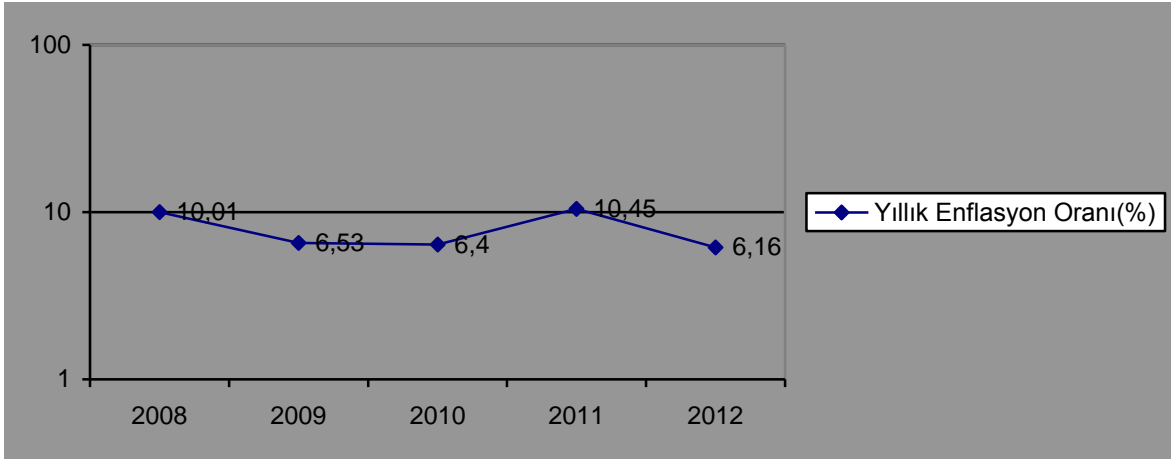
²⁶⁸ T.C.Merkez Bankası, "Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri" 29 Ocak 2013, s.39-40

Tablo 19: Türkiye’de 2008-2012 Arası Dönemde Enflasyon Oranları

Yıllar	Enflasyon Oranı (%)
2008	10,01
2009	6,53
2010	6,4
2011	10,45
2012	6,16

Kaynak: T.C. Merkez Bankası, “Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri”, 2008 – 2012, s 1-50

Grafik 8: Türkiye’de 2008-2012 Arası Dönemde Enflasyon Oranları

Kaynak: T.C. Merkez Bankası, “Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri”, 2000 – 2007, s 1-50

3.4. Bütçe Açığı ve Enflasyon

Friedman, bütçe açıklarının para otoritesi tarafından monetize edildiği sürece enflasyona neden olabileceğini, bu nedenle para arzının kontrol edilmesinin uzun dönemde enflasyonu önlemede yeterli bir politika seçeneği olabileceğini ileri sürmüştür. Barro, Friedman’ın görüşünü destekleyerek tahvil satışlarıyla finanse edilen açıkların enflasyonist olup olmamasının para otoritesinin politik yaklaşımına bağlı olabileceğini; tahvil satışlarının faiz oranları üzerinde artış etkisini azaltmak isteyen bir merkez bankasının faiz oranlarını sabitlemeye yönelik politikasının para arzını artırmasını gerektireceğini vurgulayarak ve böyle bir politikanın da enflasyonist etki yaratabileceğini bildirmektedir²⁶⁹.

²⁶⁹ Mehmet Özmen, İdil Koçak, “Enflasyon, Bütçe Açığı Ve Para Arzı İlişkisinin ARDL Yaklaşımı İle Tahmini: Türkiye Örneği”, *Ç.Ü. İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt:16,sayı:1,2012,s.16

Diğer taraftan paracı yaklaşımı destekleyen bazı ekonomistler, merkez bankasının bütçe açıklarını er ya da geç monetize (para olarak tedavüle koyma) edebileceğini ve merkez bankasının farklı kanallar yoluyla bütçe açığı politikalarına uyum sağlayacak para politikalarına zorlanabileceğini belirtmişlerdir. Bütçe açıkları monetize edilmese de dışlama etkisi kanalıyla faiz oranlarını artırarak özel kesimin yatırımları dışlanabilmekte ve reel üretimde azalmaya bağlı olarak enflasyonist etki ortaya çıkabilmektedir. Artan faizler ise finansal sistemi yenilikler konusunda uyararak para yerine kamu borçlanma senetlerinin ikame edilmesinin önü açılabilir ve böylece harcamaları artıracaktır²⁷⁰. Metin Kıvılcım 1998 yılında yapmış olduğu çalışmasında bu görüşe paralel bulgular bulmuştur. Çalışmada borçların monetize edilmesinin reel büyüme oranını ve bütçe açıklarının enflasyonu etkilediği sonucuna ulaşılmış olup; bütçe açıklarındaki artışın enflasyonu hızlandırdığına yönelik bulgular elde etmiştir.

Bütçe açığı ile enflasyon arasındaki ilişki iki yönlü olabilmektedir. İlk olarak enflasyonun kamu harcamalarını artırıcı etkisi, vergi gelirlerini artırıcı etkisinden daha erken ortaya çıkar ve bütçe açıklarını artırır. İkinci olarak enflasyon nominal faiz oranlarını yükselterek bütçedeki faiz yükünü artırarak bütçe açıklarının daha çok artmasına neden olabilmektedir. Bu durumu B. Batavia ve N. Lash de 1983 yılında yapmış olduğu reğrasyon analizinde Türkiye’de enflasyon kendi kendini besleyen bir süreçte işlemekte olduğunu belirterek, Enflasyon oranında meydana gelen bir artışın, bütçe açıklarının artmasına neden olmakta olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca artan bütçe açıklarının monetizasyona, para arzının artması ise enflasyona neden olduğunu vurgulayarak, bütçe açıkları ile enflasyon arasında çift yönlü bir ilişki olduğu üzerinde durmuştur. Tablo 20 ye baktığımızda bu çift yönlü ilişki genel olarak görülmektedir. Kriz dönemleri olan 2000 – 2001 ve 2009 yıllarında bu çift yönlü ilişki tam olarak olduğu söylenebilir.

Enflasyonist bir ortamda, bazı nedenlerden dolayı nominal kamu harcamaları nominal vergi gelirlerinden daha hızlı arttığı söylenebilir. Öncelikle, birçok ülkede hükümetler reel şartlarda vaatlerini karşılamak için kendilerini önemli bir baskı altında hissederken, vergi gelirlerinin gelir elastikiyeti en azından kısa dönemde yoktur. Ayrıca, vergi gelirlerinin önemli bir kısmı dolaylı vergilerden oluşmaktadır. Ancak, bu vergiler artan oranlı olmadığından enflasyonla birlikte artmamakta, hem vergi toplamada hem de vergi oranlarını yeniden saptamada önemli gecikmeler nedeniyle harcamalar artarken vergilerde aynı hızda

---

²⁷⁰ Özmen, Koçak, s.16

artış olmamaktadır²⁷¹. Bunların yanında, enflasyonist bir ortamda devletin satın aldığı mal ve hizmetlerin fiyatları aynı dönem içinde artarken, vergi gelirleri vergiye göre gecikmeli olarak tahsil edilmektedir²⁷².

Bu ve benzeri nedenlerle, kamu harcamaları nominal olarak artarken vergi gelirlerindeki nominal artış aynı ölçüde artmadığında kamu açıkları artacaktır. Dolayısıyla, bir ülkede herhangi bir nedenle enflasyon varsa, yukarıdaki nedenlerle kamu kesimi açıklarını artıracak ve artan kamu kesimi açıkları ise Merkez Bankası kaynakları ile karşılanırsa para arzı artacak, artan para arzı ise enflasyonu artıracak ve neticede enflasyon ile kamu açığı arasında bir döngü ortaya çıkacaktır²⁷³. Ömer Faruk Çolak ve Murat Atan 2001 yılında yapmış olduğu çalışmasında bu görüşü destekleyici sonuçlara ulaşmıştır. Yapılan çalışma da 1989 ile 2000 yılları arasında ki aylık veriler kullanılarak bütçe açığı ile kamu harcamaları arasındaki ilişkinin yönünün pozitif olduğunu ortaya koymuşlardır. Tablo 20 ye baktığımızda bütçe açığının GSMH ye oranında ciddi artış görülürken kamu harcamalarının bir sonucu olan enflasyon da özellikle 2001 kriz döneminde ciddi artış yaşanmaktadır. Bu artışın yanında bu dönemde enflasyon oranı mevcut değerini korumuştur.

Bütçe açıkları para arzını ve enflasyonu artırmamak için borçlanma yoluyla finanse edilirse, reel faiz oranları artar ve faiz ödemelerinin de borç almak suretiyle ödenmesi süreci başlar. Bu süreç sonunda da borç stoku ve faiz ödemeleri büyük boyutlara ulaşır. Büyük boyutlara ulaşan bu borçların ödenmesi için de hükümet sonunda para basmak zorunda kalır ve çok daha yüksek bir enflasyon ortaya çıkar. Sonuçta bütçe açıklarının borçlanma ile finanse edilmesi zorlaştığı için para basma yoluna gidilmesinden dolayı ortaya çıkan enflasyon; bu açıkların borçlanmaya gidilmeden para basma yoluyla finanse edilmesi halinde ortaya çıkacak olan enflasyondan çok daha yüksek olacaktır. Böylece, başlangıçta bütçe açıklarının borçlanma yerine para basımı yoluyla finanse edilmesinin daha yararlı olacağı anlaşılabilecektir. Devletin bütçe açıklarını devamlı olarak borçlanma ile finanse etmesi durumunda gelecekte bu borçla ilgili daha fazla faiz ödemek zorunda kalacaktır. Bu durumda borç anapara ve faiz ödemeleri, vergilerle ve daha fazla iç ve dış borçlanmayla finanse edilerek karşılanamayabilecektir²⁷⁴. Bedriye Saraçoğlu 1998 yılında yapmış olduğu çalışmasında bu görüşü destekleyici sonuçlara ulaşmıştır. Saraçoğlu çalışmasında şu

---

²⁷¹ B. Batavia, N. Lash "Public Sector Deficits and Inflation: The Case of Turkey," *The Journal of Economics*, 3(5): 1983, s.182-187

²⁷² İzzettin Önder, Hülya Kirmanoğlu, "Kamu Açıklarının Tanımlanması, Ölçümü ve Etkileri, Kamu Kesimi Finansman Açıkları", *X. Türkiye Maliye Sempozyumu*, 1994, s. 42-50.

²⁷³ İhsan Günaydın, "Türkiye'de Kamu Kesimi Açıkları ve Enflasyon", *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, s.10, 2002, s.19-29

²⁷⁴ İhsan Günaydın, "Bütçe Açıkları Enflasyonist Midir? Türkiye Üzerine Bir İnceleme", *İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2004, s.158-182

sonuçlara ulaşmıştır; Türkiye’de enflasyonun temel kaynağı kamu kesimi borçlanma gereğinin yüksekliğidir. Devlet gelirlerinin giderleri karşılayamamasından kaynaklanan yüksek borçlanma oranından nasıl kurtulacağı, ülkemizin tüm makro dengelerini ilgilendiren yapısal bir sorundur. Araştırma sonuçlarına göre, enflasyona en çok etki eden değişkenler para arzı ve döviz kurudur. Bunları sırasıyla vergi gelirleri, büyüme oranı ve faiz oranı izlemektedir.

Bütçe açıkları ve bu açıkların finansmanı fiyat istikrarını bozmakta, bunun sonucunda enflasyonu arttırabilmektedir. Ekonomik istikrarın oluşturulabilmesi için enflasyona neden olan bütçe açıklarının giderilmesi ve enflasyonun düşürülmesi gerekmektedir. Fiyat artışları kamu harcamalarını hemen etkilerken kamu gelirlerini gecikmeli olarak etkilemekte ve bütçe açıklarını arttırmaktadır. Bütçe açıklarını borçlanma ile karşılayan ülkelerde fiyatlardaki artış, reel borçlarını azaltarak özel sektörden kamu sektörüne kaynak transferine neden olabilmektedir. Faik Bilgili 1999 yılında yapmış olduğu çalışmasında bu görüşü destekleyici sonuçlara ulaşmıştır. Bilgili, 1970–1997 dönemi için GSMH’nin bir oranı olarak bütçe açıklarından, tasarruf mevduatı faiz oranlarına ve fiyatlar genel seviyesine doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Aynı nedensellik ilişkisi reel bütçe açıkları ve fiyatlar genel seviyesi arasında da görülmüştür. 1993:1–1998:7 dönemi ele alındığında, bütçe açıklarının diğer değişkenlerin tahmininde kullanılamayacağı sonucu elde edilmiştir.

Türkiye ekonomisinin yakın tarihindeki en önemli sorunlarından biri yüksek enflasyon olmuş, bu dönemde yüksek kamu açık ve borçlarının enflasyonun en önemli nedeni olduğu ve bu nedenle Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının (TCMB) fiyat istikrarı hedefine yönelik etkin politikalar yürütemediği konusunda yaygın bir görüş birliği oluşmuştur. Bilindiği gibi klasik iktisat teorisi ya da geleneksel teoriler enflasyonun parasal bir olgu olduğunu dolayısıyla bağımsız bir merkez bankasının maliye politikası ne olursa olsun fiyat istikrarını sağlayacağını savunurken; fiyat düzeyinin mali teorisi savunucuları genel fiyat düzeyindeki değişimlerin maliye politikası uygulamalarından kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Yani, “mali politikanın enflasyonist sonuçlarını bertaraf etmek için merkez bankası bağımsızlığına güvenmenin yeterli olmadığını, aksine merkez bankasının fiyat istikrarını sağlamak amacının ancak maliye politikasının da işleyişini de dikkate almasıyla gerçekleştirilebileceğini öne süren FTPL(Fiyat Düzeyinin Mali Teorisi) yaklaşımına göre, bazı varsayımlar altında uzun dönemde fiyat düzeyini ve enflasyonu belirleyen para miktarı

değil, bütçe açıkları ve bu açıkların getirdiği borç stokudur”²⁷⁵. Bu durum, FTPL kapsamında değerlendirildiğinde, söz konusu dönemde enflasyonun önemli ölçüde maliye politikası uygulamalarından kaynaklandığı ve dolayısıyla Türkiye için geçerli iktisadi politika rejiminin maliye politikası dominant rejim özelliklerini sergilediği izlenimi edinilmektedir²⁷⁶.

Bütçe açıkları 1980’lerin sonundan beri Türkiye’nin önemli bir sorunu haline gelmiştir. 1990’lı yıllarda görülen kronik yüksek enflasyon ve Bütçe açıklarının neden olduğu borç yükü, peş peşe yaşanan ekonomik krizlere de ortam hazırlamıştır. Türkiye’de görülen kamu kesimi açıklarının değişik nedenleri olmakla birlikte, konsolide bütçe açıkları, kamu iktisadi teşebbüslerinin görev zararları ve son dönemlerde de sosyal güvenlik kurumlarının açıkları önemli etkenler olarak göze çarpmaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi Türkiye’de bütçe açığından söz edildiğinde bu kavram gelişmiş ülkelerdeki gibi tüm kamu açıklarını kapsamamaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de bütçe açığı kamu kesimi borçlanma gereğine eşit olmamaktadır. Durum böyle olmakla birlikte son dönemlerde bütçe dışı fonların bütçe içine alınması, Kamu İktisadi Teşebbüsleri, Sosyal Güvenlik Kurumları açıklarının sübvansede edilmesi için yapılan harcamaların bütçede gösterilmesiyle birlikte bütçe açıkları rakamları kamu açıklarına oldukça yakın bir seyir izlemektedir²⁷⁷. Ülkemizde 1990’lı yılların ortasına kadar kamu kesimi toplam açıklarının yaklaşık %50’lik kısmı konsolide bütçe dışı kurum açıklarından oluşurken, ve yine bu açıklarda bu yıllara kadar KİT ve konsolide bütçe açıkları ağırlıklı olurken, 1994 yılı sonrası sosyal güvenlik kurumları açıklarındaki hızlı artış açık kaynağında önemli bir kaymaya neden olmuştur. Ayrıca 1980’li yıllarda kamu kesimi açıklarını fonlamak için yoğun olarak Merkez Bankası kaynakları kullanılırken 1986 yılı sonrasında açıkların finansmanında iç borçlanma etkili olmaya başlamıştır. Kamu açıklarının iç borçla finansmanı hem bütçenin faiz yükünü artırmış, hem de borç faiz sarmalına yol açarak kamu açıklarının en önemli kaynağı haline gelmiştir²⁷⁸.

Borçlanmanın, açıkların finansmanı için tercih edilen ilk yol olması Türkiye’yi uzun yıllar yüksek enflasyon ortamında borçlarını çevirmeye çalışan bir ülke olarak yaşatmıştır. Bilhassa 2002 yılından sonra uygulanan mali disiplin kamu açıklarının kontrol altına

---

²⁷⁵ Ercan Uygur, “Enflasyon, Para ve Mali Baskı: İktisat Politikasında Geri Kalmışlık”, *İşletme Finans Dergisi*, sayı 189, 2001, s.11

²⁷⁶ Oğuzhan Saçkan, *Genel Fiyat Düzeyinin Belirlenmesinde Para ve Maliye Politikası Dominant Rejimler: Türkiye Örneği, 1988–2005*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, 2006, s.55

²⁷⁷ Ahmet Ulusoy, *Maliye Politikası*, Trabzon: Üç Yol Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, 2006, s.273

²⁷⁸ Ulusoy, s.274

alınmasını sağlamış buda makroekonomik değişkenlerde geniş çaplı iyileşmeler sağlamıştır²⁷⁹.

Enflasyonla mücadelede, 2001 yılına kadar para politikası ağırlıklı tedbirler ön planda tutulmuş, istikrar programlarına eklenen mali tedbirler gereken ciddiyetle uygulama alanı bulamamıştır. 2001 dönemi sonrasında ise bu alanda önemli bir dönüşüm yaşanmış ve istikrar programı hedefleri arasında yer alan mali disiplin kararlılıkla uygulanmıştır. Para ve maliye politikalarının etkileşimi sonucunda enflasyon oranı yıllar sonra ilk defa 2004 yılında tek haneli rakamlara indirilebilmiştir. 2001 yılından bu yana gerek fiyatlar genel seviyesi gerekse diğer makroekonomik göstergelerdeki düzelme, para ve maliye politikaları koordinasyonunun önemini, bir diğer ifade ile FTPL yaklaşımının geçerliliğini ortaya koymaktadır. 2001 yılından bu yana gerek fiyatlar genel seviyesi gerekse diğer makroekonomik göstergelerdeki düzelme, para ve maliye politikaları koordinasyonunun önemini ortaya koymaktadır²⁸⁰.

Tablo 20 ve Grafik 9 da yukarıda detaylı olarak değinilen Türkiye’de 1980-2012 arası enflasyon ve Bütçe Dengesi oranları görülmektedir. Tablo ve özellikle Grafikte ilişkinin seyri verilerle görülmektedir.

---

²⁷⁹ Damla Seniye Varolsun, “Türkiye’de Kamu Kesimi Açıkları ve Finansmanı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 2006, s.3

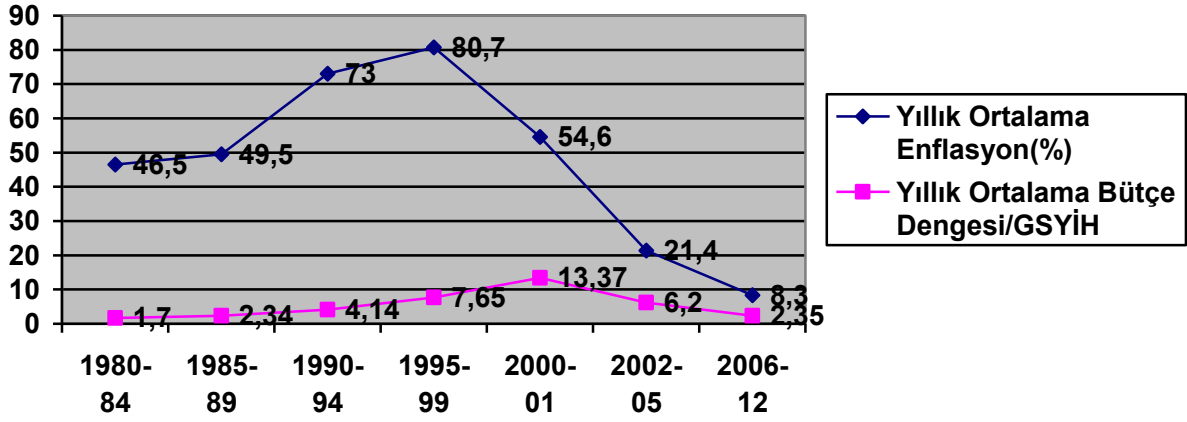
²⁸⁰ Asuman Oktayer, “Türkiye’de Bütçe Açığı, Para Arzı ve Enflasyon İlişkisi”, *Maliye Dergisi*, sayı 158, 2010, S. 431-447

Tablo 20: Türkiye’de 1980-2012 Arası Ortalama Enflasyon ve Bütçe Dengesi/GSMH Oranları

Yıllar	Bütçe Açığı/GSMH (Cari Fiyatlarla) %	Enflasyon oranı
1980	3,09	50
1981	1,54	29
1982	1,46	26
1983	2,21	26
1984	4,42	38
1985	2,26	34
1986	2,76	30
1987	3,48	54
1988	4,67	65
1989	8,05	68,8
1990	2,96	63,6
1991	5,25	63
1992	3,95	52
1993	4,64	63
1994	3,91	110,7
1995	4,03	89,11
1996	8,26	79,8
1997	7,41	99,1
1998	6,9	69,7
1999	11,69	68,8
2000	10,56	39
2001	16,18	68,5
2002	9,81	29,7
2003	8,8	18,4
2004	5,2	9,3
2005	1,1	7,7
2006	0,6	9,3
2007	1,6	8,3
2008	1,8	10,01
2009	5,5	6,53
2010	3,6	6,4
2011	1,4	10,45
2012	2,0	6,16

Kaynak: T.C. Merkez Bankası, “Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri, Hazine Müsteşarlığı, Temel ekonomik Göstergeler, DPT Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, 1980 – 2012

Grafik 9: Türkiye’de 1980-2012 Arası Ortalama Enflasyon ve Bütçe Dengesi/GSMH Oranları

T.C. Merkez Bankası, “Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri, Hazine Müsteşarlığı, Temel ekonomik Göstergeler, DPT Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, 1980 – 2012

Türkiye 2000’li yıllara IMF’nin desteğiyle uygulamaya konulan ve 36 aylık bir dönemi kapsayan Döviz Kuru Çıpasına Dayalı Olan Enflasyonu Düşürme Programı başlıklı bir istikrar paketi ile girmiştir. Programın kamu maliyesi ile ilgili öncelikli hedefleri arasında bütçe açıklarının hızlı ve kalıcı olarak düşürülmesi ve faiz dışı fazla oluşturulmasına ilişkin tedbirlerin alınması yer almıştır. Grafik 9 da görüleceği üzere alınan bu tedbirler ile enflasyon oranında ciddi azalmalar görülmektedir. Bütçe açıkları ile ilgili de Grafik 9 incelendiğinde 2003 yılında temelleri atılan bütçe anlayışında paradigma değişimi ile bütçe açıklarının GSMH’ye oranında ciddi azalmalar görülmektedir. Bu azalmaların sağlanmasında bütçenin ilkelerinde, fonksiyonların ve sistemlerinde yaşanan değişim etkili olmuştur. Bütçe açıklarını ilgilendiren önemli bir husus yıllık bütçeye odaklanmak yerine üç yıllık perspektifle bir bütçenin hazırlanmasıdır. 2006 yılı bütçesi bu çerçevede hazırlanan ilk bütçedir. Bu anlayış Kamu mali yönetimine saydamlık ve hesap verme sorumluluğu gibi kavramlar yüklemektedir. Kamu maliyesinin yönetiminde bu kavramların politikacı bürokrat ve seçmen arasındaki asimetrik bilgiyi azaltma yönünde çok olumlu etkisi olacaktır. Böylece kıt kamu kaynaklarının daha etkin ve verimli kullanılmasına, dolayısıyla bütçe açıklarının azaltılmasına yardımcı olmaktadır.

2007 yılında gerek küresel piyasalarda dalgalanma, gerekse cumhurbaşkanlığı seçimi ve genel seçim olması nedeniyle ülkemizin finansal yapısının finansal yapısının gücünün test edilmesi açısından önemli bir yıl olmuştur. 2007 yılı ağustos ayının ardından ABD’de yaşanan konut piyasası kaynaklı kredi krizinin etkilerinin görülmesi sebebiyle yılın son

çeyreğinde durağan seyir izlenmiştir. Krizin etkilerinin 2008 yılında artacağı beklentisiyle küresel likiditede azalma olmuş ve gelişmekte olan ülke piyasalarından fon çıkışları olmuştur. 2008 yılı bu sebeplerle tüm dünya ekonomileri için zorlu bir yıl olmuş ve ülkemiz de bu durumdan etkilenmiştir. Tablo 20 de görüldüğü üzere bütçe açığının GSMH oranında bu yıl sonrasında ciddi artış yaşanmıştır. Fakat bu artış enflasyon oranında kendini göstermemiştir.

Bütçe açıkları ve bu açıkların finansmanı fiyat istikrarını bozmakta, bunun sonucunda enflasyonu arttırabilmektedir. Ekonomik istikrarın oluşturulabilmesi için enflasyona neden olan bütçe açıklarının giderilmesi ve enflasyonun düşürülmesi gerekmektedir. Tablo 20 incelendiğinde bu durum özellikle 2002 sonrasında dönemde kendini ciddi bir şekilde göstermektedir.

Yapmış olduğum bu çalışmada ulaşılan ortak sonuç Türkiye’de enflasyonun bütçe açıklarından etkilendiği yani bütçe açıklarında meydana gelen bir artışın enflasyonu tetiklediğidir. Buna göre, makroekonomik dengeyi bozan kamu açıkları, Türkiye’de enflasyonu olumsuz etkilemektedir. Kamu açıkları vasıtasıyla etkilenen enflasyon, faiz oranı ve döviz kuru gibi makro iktisadi değişkenleri etkileyebildiği gibi uluslararası iktisadi performansta da etkin olabilmektedir. Kamu açıklarından oluşan ekonomik dengesizlik durumu ekonominin tümüne sirayet edebilmektedir. Ekonomik (mali) dengenin bozulması kamu açıklarının gitgide artmasına neden olabilmektedir. Bu pozisyonda kamu açıkları enflasyon-faiz oranı sarmalına sebebiyet verebilmektedir. Dolayısıyla, Türkiye’de bütçe açığını azaltmaya yönelik uygulanabilecek politikalar enflasyonu azaltabileceği gibi bu sarmalın oluşmamasına katkı sunabilecektir. Bunun yanında, kamu açıklarının denetim altına alınmasının ve mali disiplinin kesintisiz uygulanmasının, enflasyonla mücadelede etkin politikalar arasında belirleyici durumda olduğu ifade edilebilir.

SONUÇ

Ekonomiye bakış, çözüm önerileri, kullanılan teknoloji ve yöntemler, hem uygulama alanında hem de akademik alanda hızla değişmektedir. Ekonomik ajanlara bakış, farklı dönemlerde farklı çözümlerle donatılsa da asıl olan temel kurallar her zaman varlığını korumaktadır. Ekonomik istikrar bu temel kavramlardan biridir. Koşullar ve yaklaşımlar ne olursa olsun ekonomik istikrar, ekonomi içindeki her yönetici için sapmasız takip etmek isteyeceği yoldur. Bütçe açıkları ve enflasyon da tıpkı istikrar gibi ekonomik göstergeler arasında her zaman belirli düzeylerde tutulmaya çalışılan ve yüksekliğinin farklı gelişmişlik düzeylerinde farklı sonuçlara neden olduğu bir değişkenlerdir.

Günümüzde meydana getirdiği etkileri nedeni ile bütçe açıkları, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin makro ekonomik sorunları arasında yer almaktadır. Makro ekonomik bir sorun olarak görülmesindeki en önemli neden, açıkların finansman yöntemine bağlı olarak farklı sonuçlar ortaya çıkarabilmesidir. Çünkü gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde açıkların monetizasyon ile finansmanının uzun dönemde yüksek enflasyona neden olabilmesi ya da açıkların iç borçlanma ile finansmanının faiz oranlarını etkilemesi, faiz oranlarının da başta tasarruflar olmak üzere yatırımları, ekonomik büyümeyi, istihdam ve gelir dağılımı gibi makro ekonomik değişkenleri etkilemesi endişesi vardır.

Bütçe açıklarının etkilerinden dolayı ekonomide reel büyüme oranı uzun dönemde olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Bu sebeple bütçe açıklarının makro ekonomik etkileri konusunda yerinde tahminler yapabilmek için bütçe açığının tam ve doğru olarak ölçümü büyük önem arz etmektedir. Kamu kesiminin net kaynak kullanımının doğru tespiti bakımından bu konuda yapılabilecek en küçük hata bile, uygulanacak maliye ve para politikaların etki gücünü ortadan kaldırabilir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıklarının sebeplerine bakıldığında farklılıklar görülmektedir. Bunun sebebi ise gelişmiş ülkelere bütçe açıklarının kaynağı olarak; sosyal güvenlik harcamalarının ve kamu hizmetlerinden faydalananların sayısının giderek artması, devlet yönetim anlayışında meydana gelen değişmeler, yapısal işsizliğin ortaya çıkması ve verimlilik artışında görülen gerileme olarak gösterilebilir. Gelişmekte olan ülkelerde ise bütçe açıkları üzerinde daha çok kurumsal, yapısal, ekonomik, siyasal ve askeri nedenler etkili olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki bütçe açıklarının temel sebebi arasında yer alan yapısal nedenlere; düşük ekonomik kalkınma düzeyi, yavaş artan kamu

gelirleri, kamu gelirlerinde görülen istikrarsızlıklar, harcamalar üzerindeki devlet kontrolü ve devletin ekonomideki büyüklüğü gösterilebilir.

Bütçe açıklarının nasıl ve nereden finansman edildiğine bağlı olarak ekonomik etkileri ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple açıkların finansmanına bağlı olarak; ekonomik büyüme, faiz oranları, fiyatlar genel düzeyi, yatırımlar, tasarruflar, gelir dağılımı ve ödemeler dengesi etkilenebilmektedir. Ayrıca bütçe açıklarının yol açtığı sorunlar, açıkları besleyen nedenler haline de gelebilmektedir

Geçmişten günümüze yaşanan tarihsel süreç de iktisadi hayatta meydana gelen gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan iktisadi akımlar bütçe açıkları ve bu açıkların ekonomik etkileri hakkında farklı görüşler ortaya koymuşlardır. İktisadi yaklaşımların bakış açısı bütçe açıklarını etkilemiştir.

Klasik iktisadi yaklaşım denk bütçenin gerekliliği üzerinde ısrarla durmuş, bütçe disiplininin korunarak bütçe açıklarına oluşumuna karşı çıkmıştır. Keynesyen yaklaşım ise 1929 ekonomik buhranından önce bütçe açıklarına yaklaşılardan farklı olarak bütçe denkleğinden daha çok makro ekonomik denkleğe önem vermiş ve açık bütçe politikası ile ekonomide meydana gelen istikrarsızlıkların giderebileceğini savunmuştur. Ekonomik buhrandan çıkış için uygulanan Keynesyen yaklaşımın düşünceleri büyük rağbet görmüş ve zamanla bütçe açıkları olağan hale gelmiştir. Denk bütçeden yana olan Monetaristler ise bütçe açıklarının parasal genişlemeye sebep olduğu için enflasyonu artırıcı bir etkisi olduğunu savunmaktadır. Ricardian yaklaşım ise bütçe açıklarının borçlanma veya vergileme ile finanse edilmesinin makro ekonomik etkiler bakımından bir etki meydana getirmeyeceğini savunmaktadır. Çünkü bugün ortaya çıkabilecek bir bütçe açığının yarın daha yüksek oranda bir vergileme oluşturacağını, bireylerin rasyonel ve ileri görüşlü olmasından dolayı öngörmektedir. Kamu Tercihi Teorisi bütçenin denk olması ilkesinden hareket ederek, temelde seçmen ve politikacı davranışlarının analizine dayanmaktadır. Seçmenler kendi çıkarları doğrultusunda seçim yaparken, politikacılar da yeniden seçilebilmek için seçmenlerinin çıkarlarına uygun politik eğilim gösterirler. Hükümetlerin kamu harcamaları ve vergiler üzerindeki kararları seçmenle karşılıklı çıkar ilişkisi sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bütçe açıklarının makro ekonomik sonuçlarının önem taşıması, açıkların kontrolünü gerekli kılmaktadır. Bu durum Türkiye içinde geçerli olmaktadır. Türkiye’de bütçe açıkları 1950’den sonra ekonomik bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. 1973’den sonra ise bütçe açıkları etkisini daha fazla göstermeye başlamıştır. 1980’den sonra, ekonomik reformlarla kendinden sonra gelen yıllar için de bir başlangıç noktası teşkil edebilmektedir. 1980 yılına

kadar ithal ikameye dayalı büyüme stratejisi belirleyen Türkiye, bu yıldan sonra ihracata dayalı büyüme modelinin uygulandığı ve finansal liberalizasyonun başladığı bir döneme girmiştir. 1985 yılına kadar açıkların finansmanında genelde monetizasyona başvurulmuştur. 1985 tarihinde yapılan bütçe kanunu ile TCMB kaynaklarının kullanımı zorlaşması ve iç borçlanmanın kolaylaştırılması ile bu tarihten sonra iç borçlanma daha ağırlıklı olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde bütçe açıkları ciddi bir şekilde büyümüş ve kronikleşmiştir. Yüksek bütçe açıkların finansmanı için iç borçlanmaya başvurulması faiz oranlarını yükseltmiş ve sonuçta Türkiye ekonomisi iç borç sorunu içine girmiştir.

Parasal finansmanın enflasyon üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek amacıyla 1990'lı yılların başından itibaren daha çok borçlanmaya gidilmiştir. 1980'li yıllarda ağırlıklı olarak uzun vadeli iç ve dış borçlanmaya giden hazine, kamu harcamalarındaki hızlı artışın önünü kesememiş ve kronikleşen bütçe açıkları nedeniyle sürekli borçlanma gereksinimi duyulmuştur. Sürekli borçlanma ise borçlanmanın vade yapısını değiştirmiş ve kamu kesimi 1990'lı yıllarda yüksek faiz oranlarından kısa vadeli borçlanmak zorunda kalmıştır. Yüksek faizle kısa vadeli borçlanma ise kamu harcamaları içerisinde yer alan faiz ödemelerinin artmasına bu da bütçe açıklarının daha da büyümesine neden olmuştur. Sürekli artan açıklar ve bunları finanse etmek için uygulanan kısa vadeli çözüm önerileri Türkiye ekonomisini borç-faiz kısır döngüsüne sürüklemiştir. Ayrıca iç borçlanma da en büyük paya sahip olan bankaların ellerindeki kısa vadeli hazine bonolarını ve uzun vadeli devlet tahvillerini merkez bankasına iskonto ettirmeleri dolaylı parasal finansmana neden olmuş ve zaten yüksek olan enflasyon oranlarını daha da yükseltmiştir.

Kamu finansmanındaki büyük açıkların enflasyonun oluşumuna neden olduğu geniş kesimlerce kabul edilir. Ayrıca tek sebep bu değildir. Teorik ve ampirik kanıtlar, büyük kamu açıklarının monetizasyon ile finansmanında Türkiye'de 1980 ve 1990'ların ilk yıllarında yüksek enflasyonun belirdiğini göstermektedir. Yani bütçe açıklarının merkez bankası tarafından finanse edilmesi para arzındaki artışla birlikte enflasyonu arttırmakta olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca bu açıkların borçlanma ile finansman edilmesi de faiz oranlarının yükselmesinden dolayı yatırımları, tasarrufları, ödemeler dengesini, istihdamı, büyümeyi olumsuz şekilde etkilemektedir.

Türkiye ekonomisi 2000'li yıllara da yüksek bütçe açıkları ile girmiştir. Bu sebeple bütçe açıklarının kalıcı ve hızlı olarak düşürülmesi için, 2000 yılında IMF desteği ile 36 aylık bir dönemi içeren bir istikrar paketi uygulanmaya başlanmıştır. Uygulanan ilk dönemlerde program olumlu sonuçlar vermiş, kamu gelirleri artmış, kamu harcamaları azalmış ve faiz

oranları düşmeye başlamıştır. Fakat bu olumlu tablo 2000 yılının ikinci yarısından itibaren bozulmaya başlamıştır. Bu dönemde yapısal reformların yapılamaması iç ve dış piyasada belirsizlik oluşturmuştur. Kasım 2000'den itibaren bir likidite sıkıntısı yaşayan Türkiye ekonomisi Şubat 2001'de ortaya çıkan krizle karşı karşıya gelmiştir. Bu krizin ortaya çıkmasında sosyal güvenlik kurumlarının açıkları ve kamu bankalarının görev zararları etkili olmuştur. Türkiye 2001 krizi sonrası uygulamaya koyduğu makro ekonomik program ve gerçekleştirdiği yapısal reformlar sayesinde, 2002-2007 yıllarında aralıksız beş yıl boyunca yıllık ortalama %7 gibi çok yüksek bir büyüme gerçekleştirmiştir.

Türkiye'nin son on yıl içerisinde ekonomik olarak yaşamış olduğu en önemli gelişmelerden biri bütçe açığının uluslararası standartlar düzeyine düşürülmüş olmasıdır. 2009 ve 2010 yıllarında küresel krizin etkisiyle yükseliş gösteren bütçe açığı, 2011 yılından başlayarak yeniden kontrol altına alınmış bulunuyor. 2012 yılında artış sergilemiş olsa da bu artış, bütçe dengesinin denetimden çıkmış olması gibi bir görünüm vermiyor. Buradaki temel sorun bütçe dengesinin bir sefere özgü gelirlerle sağlanıyor olmasıdır. Sürdürülebilir olmaktan uzak görünen bu yapının değiştirilmesi ve vergi alanında mutlaka yapısal reformların yapılması gereklidir.

Bütçe Açığı ile enflasyon arasındaki ilişki konusunda farklı kişiler tarafından yapılan farklı çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Yani; çalışmaların birinde enflasyon ile bütçe açığı arasında ilişkinin kuvvetli olduğu belirtilirken diğer bir çalışmada aynı ilişkinin zayıf olduğu kanaatine varılmaktadır. Burada oluşan sonuç çalışmalarda kullanılan yöntemlerin çeşitlerinin farklı olduğu ya da kullanmış olduğu değişkenlerin farklı olduğu anlamına gelmektedir. Bu farklılık, analizlere katmış olduğu verilerin kısa veya uzun dönem olmasına göre de farklılık gösterebilir. Yine bütçe açıklarının enflasyona etkisi bakımından nasıl finanse edildiğine bağlı olarak değişmektedir. Monetizasyonla finanse edilen açıkların enflasyona neden olduğu konusunda incelenen kaynaklar ortak bir görüş birliği içindedir. Ayrıca kısa dönemde bütçe açığının enflasyona neden olduğu çalışmalar da kesin bir hüküm içermezken, uzun dönemde bu etkinin enflasyona etki edeceği şeklindedir.

Türkiye'de bütçe açığı ile enflasyon arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla yapılmış olan çalışmalardan elde edilen bulgular benzer nitelik taşımaktadır. Bütçe açıklarının para arzındaki genişlemeden dolayı uzun dönemde enflasyonist olduğu, bütçe açıklarının azaltılması durumunda enflasyonun azalacağı sonucu ortak bulgudur.

KAYNAKLAR

- Abaan Ernur D. ,Enflasyonla Mücadelede İktisadi Politikalar ve Deneyimler, Tartışma Tebliği, No: 9406, www.tcmb.gov.tr (İndirilme Tarihi: 29.01.2013).
- Ağcakaya Serpil (1999) *Türkiye'de 1980 Sonrası Konsolide Bütçe Açıklarının İç Finansman Yöntemleri ve Makro Ekonomik Etkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, DEÜ, SBE, İzmir.
- Akalın Güneri (1994) “Kamu Kesimi Finansman Açıkları ve Ekonomik Dengeler Üzerine Etkileri” , *X. Maliye Sempozyumu*, Kemer Antalya.
- Akat Asaf Savaş (2000). The Political Economy of Turkish Inflation, *Journal Of International Affairs*, V:54, No:1.
- Akay Koray ve Yazgan M. Ege (2000). “Kura Dayalı İstikrar Politikaları: Teori ve Uygulama”, *Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, Sayı: 2.
- Akçay O. Cevdet, Alper C. Emre, Özmucur Süleyman (2001) “Budget Deficit, Inflation and Debt Sustainability: Evidence from Turkey (1970–2000)”, *Bogaziçi University Department of Economic Working Papers*, No.12, İstanbul.
- Akdoğan Abdurrahman (2011). *Kamu Maliyesi*, Ankara, Gazi Kitabevi.
- Aksoy Şerafettin (1997). *Kamu Bütçesi*, İstanbul, Filiz Kitapevi.
- Aktan Coşkun Can (2001). “Lord Keynes, Keynesyenler ve Fonksiyonalistler”, *Yeni Türkiye Dergisi Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı*, Cilt 1, Sayı 27.
- Alagöz Mehmet (1998). “IMF İstikrar Programlarının Ekonomik Etkileri”, *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1.

- Asutay Mehmet (2004) “Searching for Opportunistic Political Business Cycles in Turkey” , Paper Presented at the Annual Conference of the European Public Choice Society, *German Institute for Economic Research*, Berlin.
- A. S. Saleh (2003). The Budget Deficit and Economic Performance: A Survey
The University of Wollongong, Economics Working Paper Series.
- Ataç Beyhan, Önder İzzettin ve Turhan Salih (1997). *Maliye Politikası*, Üçüncü Baskı, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Avcı Nihal (1988). *Bütçe ve Para Politikalarının Makroekonomik Etkileri*, Ankara: Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu.
- Bahçeci Sema (1997). *Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi*, DPT Uzmanlık Tezi, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/politika/bahcecis/istikrar.html> (İndirilme Tarihi: 03.01.2013).
- Baro J. Robert (1988). The Ricardian Approach To Budget Deficits , *National Bureau of Economic Research 1050*, Massachusetts Avenue Cambridge, MA 02138, WorkingPaper 2685.
- Batirel Ö. Faruk (1987). *Kamu Bütçesi*, İstanbul: Nihat Savaş Yayinevi, Yayın No:414.
- Batavia B. Lash N. (1983) “Public Sector Deficits and Inflation: The Case of Turkey,” *The Journal of Economics*, 3(5):
- Batavia B. Lash N. (1985) “Lash Public Sector Deficits and Inflation: The Case of Turkey” , *The Journal Economics*, March 3–5
- Bernheim B. D. (1989). A Neoclassical Perspective on Budget Deficits , *Journal of Economic Perspective*, V:3, No:2.

- Blejer M.I (1999). C Andrienne, “Mali Açık Nasıl Ölçülür”, Çev: Hüseyin Şen, Maliye Dergisi, Mayıs- Ağustos, Sayı:131.
- Bilgili Faik (1999a). “Türkiye’de Bütçe, Açıklarının Makro Ekonomik Sonuçları”, *Erciyes Üniversitesi İ. İ. B. F. Dergisi*, Sayı: 15.
- Bilgili Faik (1999b) “Yeni Klasik Kurama Göre Bütçe Politikalarının Değerlendirilmesi”, *4. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyum Bildirileri*, Belek-Antalya.
- Buiter H. Willem (1985). A Guide to Public Sector Debt and Deficit, *Economic Policy*, Vol.1, No.1:
- Bulut Cihan (2002). Kamu Açıkları, *Der Yayınları*, İstanbul.
- Coşkun Gülay (2000). *Devlet Bütçesi*, Ankara, Turhan Kitabevi, 6.b.
- Çaşkurlu Eren (2003). “1980 Sonrası Dönemde Merkez Bankasından Kaynak Kullanımının Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi”, *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1.
- Çelen Mustafa (1999). *Ekonominin Genel Dengesi ve Kamu Kesimi Finansman Açıkları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi S.B.E. İstanbul.
- Çetintaş Hakan (2003). “Türkiye’de Enflasyon ve Büyüme”, *I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 28,
- Çiçek Serkan (2009)*Küreselleşme ve enflasyon: Küresel çıktı açığı hipotezi – Türkiye örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, YTÜ, SBE, İstanbul.
- Demir Osman (2009). “Türkiye’de Kamu Açıkları ve Artış Sebepleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2.

Demirkan Uçar (1992) . “Bütçe Açıklarının Nedeni”, *Maliye Dergisi*, Mayıs Haziran, Sayı 108.

Derdiyok Türkmen (2001). “Kamu Harcamalarında Tasarruf mu Etkili Vergileme mi?”*Maliye Dergisi*, Sayı137.

Dikeç Üstün (1988). Gelişmiş Ülkeler ve Finansman Sorunu, İzmir: IV. Türkiye Maliye Eğitimi Sempozyumu.

Direkçi Tuba (2006). *Kamu Açıklarının Makro Ekonomik Etkileri: Türkiye Çalışması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ÇÜ, SBE, Adana

DPT Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2012), www.dpt.gov.tr

Edizdoğan Nihat (1998). *Kamu Bütçesi*, Bursa, Ekin Kitabevi.

Edizdoğan Nihat ve Çetinkaya Özhan, (2011). *Kamu Bütçesi*, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Egeli Haluk (1999). “Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları”, *Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4.

Egeli Haluk (2000). “Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açıkları”, *Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4.

Eker Aytaç (2004). *Maliye Politikası*, İzmir, 4. b. Anadolu Matbaacılık.

Eker Aytaç, Meriç Metin (2005) *Devlet Borçları (Kamu Kredisi)*, Ankara.

Ener Meliha, Sivrekli Esra (2006). Küreselleşme Sürecinde Yeni Devlet Anlayışı ve Türkiye, *Yönetim Bilimler Dergisi*, Cilt:4,Sayı 2.

Esen Oğuz (1989). “Heterodoks İstikrar Programları: Teori ve Uygulama”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 3.

Erdem Ekrem, Siverekli Esra (2001). “Türkiye’de Kamu Açıklarının Yapısı ve Dağılımı”, *Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi*, Sayı 3.

Feldstein Martin, Elmendorf W. Douglas, (1989) “Budget Deficit, Tax Incentives And Inflation: A Suprising Lesson From The 1983–1984 Recovery” , *National Bureau of Economic Research, 1050, Massachusetts Avenue Cambridge, MA, 02138, Working Paper No:2819.*

Günaydın İhsan (2002). “Türkiye’de Kamu Kesimi Açıkları ve Enflasyon”, *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, sayı.10

Günaydın İhsan (2004). “Bütçe Açıkları Enflasyonist Midir? Türkiye Üzerine Bir İnceleme”, *İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1.

Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler
<http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge.htm>

Hazine Müsteşarlığı, Bütçe Finansmanı İstatistikleri
<http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge.htm>

IMF (1996). Confronting Budget Deficits, *Economic Issues*, No:3, IMF Washington D.C.

Karasoy Almila (1996). *Stabilizasyon, Nominal Çapa Olarak Alınabilecek Göstergeler ve Ülke Deneyimleri*, TCMB Tartışma Tebliği, No: 9623, www.tcmb.gov.tr (İndirilme Tarihi: 29.01.2013).

Kazgan Gülten (2004). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Kerimoğlu Baki (2003). “Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu Çerçevesinde Harcama Reformu”, *Mali Kılavuz Dergisi*, Sayı;23.

Musgrave A. Richard (2004). *Kamu Maliyesi Teorisi*, Çeviren Orhan Şener; Yasar Methıbay, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Oktayer Asuman (2010). “Türkiye’de Bütçe Açığı, Para Arzı ve Enflasyon İlişkisi”, *Maliye Dergisi*, sayı 158.

Orhan Osman Zekai (1995). *Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları*, İstanbul, Filiz Kitabevi.

Önder İzzettin, Kirmanoğlu Hülya (1994) “Kamu Açıklarının Tanımlanması, Ölçümü ve Etkileri, Kamu Kesimi Finansman Açıkları”, *X. Türkiye Maliye Sempozyumu*, 1994.

Önder İzzettin, Kirmanoğlu Hülya ve Kartallı Yeşim (1995). *Kamu Açıkları ve Kamu Borçları*, Türk Harb-İş Sendikası Yayını. Ankara.

Öner Erdoğan (1994). *Cumhuriyet Dönemi Türk Bütçeleri (1924-1993)*, *Maliye Araştırma Merkezi Yayını*, İstanbul.

Öner Erdoğan (1996). *Kamu Kesimi Gelir-Harcama ve Borçlanma Gereği: Genel Bir Değerlendirme 1975-1993*, *X.Türkiye Maliye Sempozyumu*.

Özmen Mehmet, Koçak İdil (2012). “Enflasyon, Bütçe Açığı Ve Para Arzı İlişkisinin ARDL Yaklaşımı İle Tahmini: Türkiye Örneği”, *Ç.Ü. İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt:16,sayı:1

Özsoylu Ahmet Fazıl (1994). *Türkiye’de İç Borçlar*, *İktisat İşletme ve Finans*, Sayı 67.

Parasız İlker (1996). *Monetarizm*, 2. Baskı, Bursa, Ezgi Yayınları.

Parasız İlker (1997). *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, Bursa, Ezgi Kitabevi.

- Parasız İlker (1995). *Kriz Ekonomisi: Hiper Enflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları*, Bursa, Ezgi Kitabevi.
- Pekin Tevkif (2005). *Makro Ekonomi*, İstanbul, Zeus Yayınevi.
- Pınar Abuzer (2010). *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*, Ankara, Naturel Yayıncılık.
- Saatçi M.Yasin (2009). Türkiye’de Bütçe Açıkları Ve Finansman Şekilleri, *Bütçe Dünyası Dergisi*.
- Saçkan Oğuzhan (2006) Genel Fiyat Düzeyinin Belirlenmesinde Para ve Maliye Politikası Dominant Rejimler: Türkiye Örneği, 1988–2005, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara.
- Saraçoğlu Bedriye (1998) Mali Açıkların Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Rolü ve Enflasyonla Mücadelede Etkili Politikaların Seçimi”, *ODTÜ Gelişim Dergisi*, Cilt 25, Sayı 2.
- Sivrekli Esra ve Ener Meliha (2004). “IMF’nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye’de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1.
- Sivrekli Esra (2006) Yeni Ekonomik Düzende Bütçe Sistemlerindeki Değişim Süreci ve Türk Kamu Maliyesinin Uyumu, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt:13, Sayı:2.
- Sönmez Sinan (1994). “Kamu Kesimi Açığı ve Enflasyon Üzerine Bazı Bütçe Harcamaları”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Cilt:4, Sayı:8.
- Sönmez Sinan “Türkiye’de Kamu Açığının Finansmanı ve Enflasyon Vergisi”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt:25, Sayı: 2

- S. Fischer, W. Easterly (1990).The Economics of the Government uджет Constraint ,
The World Bank Research Observer, V:5, No:2.
- Şen Hüseyin, Sağbaş İsa (2004). *Bütçe Açıkları Teori ve Türkiye Uygulaması*, Seçkin
Yayıncılık.
- Şimşek Muammer (2000). “Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Ekonomik Etkileri”,
Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 16.
- Temelli Sezai (2001). Türkiye’de Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi:1980-
2000, Manisa: XVI. Türkiye Maliye Sempozyumu.
- Toprak Metin, Demir Ömer, Doğanlar Murat, Dönek Ekrem, Açıkgoz Ömer, Acar
Mustafa (2001). *Küreselleşen Dünyada Türkiye Ekonomisi: Serbest Piyasa
Devriminin Serüveni*, Ankara, Siyasal Kitabevi,
- Tuna Yusuf (1999). “Türkiye’de Kamu Kesimi Açıkları”, *Yeni Türkiye Dergisi Türk
Ekonomisi Özel Sayısı*, Cilt 1, Sayı 27.
- Tutar İbrahim, Tansel Aysit, (2000) “Political Business Cycles, Institutional Structure
and Budget Deficit in Turkey” , *Economic Research Center Working Papers*,
No:00/16, Middle East Technical University, Ankara.
- Tüğen Kamil (1999). *Devlet Bütçesi*, İstanbul, Anadolu Matbaacılık, 2. Baskı
- Tüğen Kamil (1991).Türkiye’de Bütçe Açıkları, İzmir: EGİAD Ekonomik Raporları,
No 3.
- Türkiye Cumhuriyeti Katılım Öncesi Ekonomik Program.
- T.C.Merkez Bankası (2001), “Para Politikası Raporu”
- T.C. Merkez Bankası (2002), “Türkiye’de Enflasyonist Süreç”, Para Politikası Raporu

- T.C. Merkez Bankası (2005), “*Enflasyon Hedeflemesi Rejiminin Genel Çerçevesi ve 2006 yılında Para ve Kur Politikası*”
- T.C. Merkez Bankası (2006), “Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri”.
- T.C. Merkez Bankası (2008), “Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri”.
- T.C. Merkez Bankası (2007), “2008 Yılında Para ve Kur Politikası”.
- T.C. Merkez Bankası (2009a) “2008 Yıllık Rapor”.
- T.C. Merkez Bankası (2010), “Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri”.
- T.C. Merkez Bankası (2013), “Enflasyon ve Fiyat İstikrarı”.
- T.C. Merkez Bankası (2012), “Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri”.
- T.C. Merkez Bankası (2013), “Enflasyon Raporları ve Beklenti Anketleri”.
- Uluatam Özhan (1992). *Kamu Maliyesi*, Ankara, Savaş Yayınları.
- Ulusoy Ahmet (2006). *Maliye Politikası*, Trabzon, Üç Yol Kitabevi Yayınları, 4. Baskı.
- Ural Mert (2003) *Liberalizasyon Dönemlerinde Malî Piyasalardaki Kırılganlığın Oluşturduğu Krizler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, DEÜ, SBE.
- Uygur Ercan (2001). “Enflasyon, Para ve Mali Baskı: İktisat Politikasında Geri Kalmışlık”, *İşletme Finans Dergisi*, sayı 189.
- Ünsal Erdal (2001). *Makro İktisat*, 4. Baskı, Ankara, İmaj Yayıncılık.
- Varolsun Damla Seniye (2006). “*Türkiye’de Kamu Kesimi Açıkları ve Finansmanı*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.

Yeldan Erinç (2002). “TCMB Uzman Yardımcılığı Kurs Notları”

Yıldırım Erhan ve Yıldırım Refia (2001). 1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları Ve Türkiye ekonomisi Üzerindeki Etkileri, Manisa: XVI. Türkiye Maliye Sempozyumu.

Yıldırım Kemal, Karaman Doğan (2003). *Makro ekonomi*, 3.Baskı, Eskişehir, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel araştırma Çalışmaları Vakfı.

Winjnbergen Sweder V. (1987). *Fiscal Deficits, Exchange Rate Crisis and Inflation*, Working Paper, No: 2130, www.nber.org/papers/ (İndirilme Tarihi:29.01.2013).

www.ekodialog.com/.../turkiyede_kamu_kesimi_aciklari.html

(İndirilme Tarihi:05.06.2014)

EKLER

Tablo 21 Türkiye’de Bütçe Açığı ve Enflasyon Konusunda Yapılan Bazı Ampirik Çalışmalar ve Bulguların Tablosu

Çalışma	Çalışılan Dönem	İlişki Durumu	Ulaşılan Sonuçlar
Batavia ve Lash, 1983	1950–1975	Bütçe açıkları ile enflasyon arasında çift yönlü bir ilişki bulunmaktadır	Türkiye’de enflasyon kendi kendini besleyen bir süreçte işlemektedir. Enflasyon oranında meydana gelen bir artış, bütçe açıklarının artmasına neden olmaktadır. Artan bütçe açıkları monetizasyona, para arzının artması ise enflasyona neden olmaktadır.
Akçay, Alper ve Özmucur 2000	1970–2000	Uzun dönemde bütçe açığı ile enflasyon arasında direk bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır	Türkiye’de mali politikanın sürdürülebilirliği için borçların düşürülmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Uzun dönemde konsolide bütçe açığı ile reel çıktıdaki büyüme arasındaki ilişkinin olmadığına ve bütçe açığı ile enflasyon arasında direk bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır

Kıvılcım Metin, 1998	1950-1987	Pozitif	Borçların monetize edilmesinin reel büyüme oranını ve bütçe açıklarının enflasyonu etkilediği sonucuna ulaşılmış olup; bütçe açıklarındaki artışın enflasyonu hızlandırdığına yönelik bulgular elde etmiştir
Faik Bilgili, 1999	1993:1 – 1998:7, 1993:1 – 1998:8 ve 1970 – 1997	Pozitif	1970–1997 dönemi için GSMH'nin bir oranı olarak bütçe açıklarından, tasarruf mevduatı faiz oranlarına ve fiyatlar genel seviyesine doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Aynı nedensellik ilişkisi reel bütçe açıkları ve fiyatlar genel seviyesi arasında da görülmüştür. 1993:1–1998:7 dönemi ele alındığında, bütçe açıklarının diğer değişkenlerin tahmininde kullanılamayacağı sonucu elde edilmiştir

Haluk Egeli, 2000	1996	Pozitif	Yapılan analizlerde ortaya çıkan sonuç, bütçe açıklarının gelişmiş ülkelerde de artık bir sorun olarak ortaya çıktığıdır. 1980- 1990 döneminde kamu harcamalarının GSYİH' YA oranının yüksek olması vergi yüklerinin de artmasına yol açarak üretken faaliyetleri ve büyümeyi olumsuz etkilemiştir
Bedriye Saraçoğlu,1998	1980:1–1995:4	Pozitif	Türkiye’de enflasyonun temel kaynağı kamu kesimi borçlanma gereğinin yüksekliğidir. Devlet gelirlerinin giderleri karşılayamamasından kaynaklanan yüksek borçlanma oranından nasıl kurtulacağı, ülkemizin tüm makro dengelerini ilgilendiren yapısal bir sorundur. Yapılan çalışmada, enflasyona en çok etki eden değişkenler para arzı ve döviz kurudur. Bunları sırasıyla vergi gelirleri, büyüme oranı ve faiz oranı izlemektedir
Ömer Faruk Çolak ve Murat Atan,2001	1989:1 – 2000:12 dönemine ait aylık veriler	Pozitif	Yapılan çalışmalar bütçe açığı ile kamu harcamaları arasındaki ilişkinin yönünün pozitif olduğu ortaya çıkmıştır

Darrat,2000	1954-2003	Pozitif	Bütçe açıklarının enflasyonist süreçte önemli ve doğrudan rol oynadığına yönelik bulgulara ulaşmıştır
Neyaptı,2003	1980-1999	Pozitif	Bütçe açıklarının merkez bankalarının bağımsız olmadığı ve finansal piyasaların enflasyon beklentilerine uygun tepkiler verecek kadar gelişmediği ülkelerde daha fazla enflasyonist etkilere sahip olduğuna yönelik bulgular elde etmiştir
Burç Ülengin,1995	1981-1992	Bütçe açıkları ile enflasyon arasında çift yönlü bir ilişki bulunmaktadır	Bütçe açığı ile rezerv para arasında çift yönlü nedensellik olduğu ve TÜFE'den bütçe açığına doğru bir nedensellik ilişkisi gözlemlendiğini bulmuştur
İhsan Günaydın,2001	1975-1998	Bütçe açıkları ile enflasyon arasında çift yönlü bir ilişki bulunmaktadır	Türkiye'de bütçe açıkları ile enflasyon arasında çift yönlü bir ilişkinin bulunduğu dair bulgular elde edilmiştir
İhsan Günaydın,2004	1971-2002	Pozitif	Uzun dönemde para arzından enflasyona doğru bir nedensellik bulunduğu ve bütçe açıklarının azaltılmasının enflasyonun düşürülmesi üzerinde önemli katkıda bulunacağı sonucuna ulaşmıştır.